

Қазақстан Республикасы
Білім және ғылым министрлігі

Қайнар университетінің

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

университета Кайнар

2 басылым

АЛМАТЫ
ҚАЙНАР АКАДЕМИЯСЫ
2016

ISSN 2226-1052

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ, ПУБЛИКУЕМЫХ В «ВЕСТНИКЕ УНИВЕРСИТЕТА КАЙНАР» И В ЖУРНАЛЕ «КАЗАХСКАЯ ЦИВИЛИЗАЦИЯ»

Объем статьи – 5-8 страниц, набранных на компьютере 12 шрифтом через один интервал с соблюдением издательской рамки (поля – 3см слева, 2 см снизу и сверху, 1,5 см справа). Необходимы аннотация и ключевые слова на языке статьи, список используемых источников указывается в конце статьи по мере цитируемости, ниже на казахском (түйін), русском (резюме), английском (summary) языках с включением названия статьи на соответствующем языке. Магистранты, докторанты предоставляют рецензию на статью.

К статье прилагаются следующие сведения об авторе (авторах): фамилия, имя, отчество; ученая степень и звание; место работы и должность или место учебы; служебный и домашний адреса; номера служебного и домашнего телефонов, электронный адрес.

Рукописи статей передаются в редакцию журналов лично автором, или нарочным, на бумажном и электронном носителях (диск).

Ответственность за концептуальное содержание статьи несет автор (авторы). Редакционный Совет оставляет за собой право публикации, редактирования или отклонения рукописи. Рукописи статей не возвращаются, не рецензируются и не восстанавливаются. Ссылка при перепечатке на наше издание обязательна.

ВЕСТНИК УНИВЕРСИТЕТА КАЙНАР

07.00.00 –Исторические науки
08.00.00 –Экономические науки
09.00.00 –Философские науки
10.00.00 –Филологические науки
12.00.00 –Юридические науки
13.00.00 –Педагогические науки
19.00.00 –Психологические науки
23.00.00 – Политические науки

КАЗАХСКАЯ ЦИВИЛИЗАЦИЯ

07.00.00 –Исторические науки
09.00.00 –Философские науки
23.00.00 –Политические науки

Журналы выходят ежеквартально.

Статьи принимаются по адресу: ул. Сатпаева 7а.

Справки по тел.87077233784; e-mail: 180710@mail.ru

**КАЙНАР УНИВЕРСИТЕТИНІҢ
ХАБАРШЫСЫ**

**ВЕСТНИК
УНИВЕРСИТЕТА КАЙНАР**

ISSN 2226-1052
№2/2016

1997 жылдан бастап шығады
Жылына 4 рет шығады

Издается с 1997 года
Выходит 4 раза в год

Учредитель: университет Кайнар

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Курманалиев К.А. – *главный редактор*, доктор филологических наук, чл.-корр. НАН РК
Еркинбекова М.А. – *ответственный редактор*, кандидат психологических наук, доцент

МЕЖДУНАРОДНЫЙ РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ:

Нысанбаева А.Н. – доктор философских наук, академик НАН, *председатель*
Омаров Е.С. – профессор, академик КазНАЕН, *зам. председателя*
Еркинбекова М.А. – кандидат психологических наук, *ответственный секретарь*

ЧЛЕНЫ СОВЕТА:

Абдильдин Ж. – доктор философских наук, профессор
Айдаралиев А.А. – академик НАН КР, ректор Международного Университета Кыргызстана (Республика Кыргызстан)
Айтбаев О.А. – доктор филологических наук, академик НАН
Албагли К.Л. – директор института СЕДИМЕС (Франция)
Ахметов А.К. – доктор педагогических наук, профессор
Ашитов З.О. – доктор юридических наук, профессор
Баймаханов М.Т. – доктор юридических наук, профессор
Гества К. – профессор Тюбингенского университета (Германия)
Григорьев В.К. – доктор исторических наук, профессор Российского государственного гуманитарного университета (Россия)
Жумагулов К.Т. – доктор исторических наук, профессор
Зайниева Л.Ю. – доктор политических наук, профессор КазНТУ им.К.Сатпаева
Иришев Б.К. – доктор экономических наук, профессор
Каиржанова С.Е. – доктор юридических наук, профессор
Каложнова Е. – директор Центра евро-азиатских исследований Редингского университета (Великобритания)
Козлов Г.Я. – доктор исторических наук, профессор, зав. кафедрой политологии Рязанского государственного университета (Россия)
Маклин Дж. – профессор, председатель Правления международного совета по исследованию философии и ценностей в Вашингтоне (США)
Маусымбаев С.С. – доктор педагогических наук, профессор
Мусаев К.М. – доктор филологических наук, профессор, главный научный сотрудник Института языкознания РАН (Россия)
Нгуен Чонг Тьуан – профессор, директор Института философии (Вьетнам)
Оразбекова М.С. – доктор филологических наук, профессор
Романова Н.В. – доктор политических наук, профессор КазНПУ им. Абая
Сапарбаев А.Д. – доктор экономических наук, профессор, почетный академик НАН РК
Сарыбаев Ш.Ш. – доктор филологических наук, академик НАН РК
Саметова Ф.Т. – кандидат филологических наук, профессор
Сластенин В.А. – доктор педагогических наук, профессор Московского государственного педагогического университета (Россия)
Сулайманова Р.Т. – профессор, директор Института целевой подготовки педагогических кадров при Кыргызском Национальном университете имени Баласагына (Кыргызстан)
Тлеуов Т.Х. – доктор исторических наук, профессор, академик КазНАЕН
Токсанбаева Н.К. – доктор психологических наук, профессор
Узакбаева С.А. – доктор педагогических наук, профессор
Хафизова К.Ш. – доктор исторических наук, профессор
Шабельников В.К. – доктор психологических наук, профессор, зав. кафедрой пед. психологии Российского государственного гуманитарного университета (Россия)
Шерьязданова Х.Т. – доктор психологических наук, профессор
Югай Г.А. – доктор философских наук, профессор, директор НЦ евразийских исследований РАН (Россия)

Свидетельство №43
от 10.04.1996 г.

Национального Агентства по
делам печати и массовой
информации Республики
Казахстан

Издательство
Академии Кайнар

Адрес:
г.Алматы, ул.Сатпаева 7а,
тел: 255-86-72, 87016252626
Факс: (7272) 558366
E-mail: 180710@mail.ru

Сдано в набор 25.05.2016.
Подписано в печать
30.05.2016.
Бумага офсетная.
Гарнитура «Таймс».
Усл.печ.л. 8,5.
Усл.кр.отт. 8,7.
Уч.-изд.л. 8,3.
Тираж 500 экз.

Отпечатано в типографии
Академии Кайнар
Ответственный – Бакыт Б.

©Академия Кайнар, 2016

МАЗМҰНЫ	
ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ ЖӘНЕ ФИЛОЛОГИЯ	
Тайланбаева Т. - ШЕТЕЛ ТІЛІ САБАҒЫНА ҚОЙЫЛАТЫН НЕГІЗГІ ТАЛАПТАР	4
Бөкенқызы А. - ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ АҚПАРАТТЫҚ ПОТЕНТТІК ДЕҢГЕЙІН ДАМУЫ ЖОЛДАРЫ	7
Абильдина А.К., Жексенбиева Г.Е., Садирова Г.А., Мусина З.М. - ХИМИЯНЫ ОҚЫТУДАҒЫ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ШАРТТАРЫ	12
Хушкельдиева С. - ПСИХОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУ БАРЫСЫНДА ИНТЕРАКТИВТІК ОҚЫТУДЫҢ ӨДІСТЕМЕЛЕК БАҒЫТТАРЫН ҚОЛДАНУ	14
Тайланбаева Т.М. - ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ӘРТҮРЛІ КЕЗЕҢІНДЕГІ МӘТІНМЕН ЖҰМЫС ӨДІСТЕМЕСІН ЗЕРТТЕУДІҢ ӨЗЕКТІЛІГІ	21
Талғатова К.Т. - ОСОБЕННОСТИ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ ПРИЗЫВНИКАМИ ИЗ РАЗНЫХ РЕГИОНОВ	24
Мусатаева В.Ж. - ЕЛІМІЗДЕГІ КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ДАМУЫ ЖӘНЕ ЗЕРТТЕЛУ ЖАҒДАЙЫ	29
Бөкенқызы А. - ШЕТ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА КОМПЬЮТЕРЛІК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ПРАКТИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	34
Мусатаева В. - КОЛЛЕДЖДЕРДЕ ПРАКТИКАЛЫҚ АҒЫЛШЫН ТІЛІ ПӘНДЕРІН ОҚЫТУДЫҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ-ТЕОРИЯЛЫҚ МОДЕЛІ	39
Golovchun A.A., Kokambayeva A.B. - THE ROLE OF COMPLEX OF EXERCISES IN THE FORMATION INTERCULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCE OF THE STUDENTS OF NON-LINGUISTIC SPECIALTY	43
ЭКОНОМИКА ЖӘНЕ ТЕХНИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР	
Сапарбаев А.Д., Кисиков Д.Т. - ПУТИ РЕФОРМИРОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ	47
Тогтамурат Б. - КӘСІПОРЫННЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ РЕСУРСТАРЫН ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУДЫ БАСҚАРУ	53
Егизбаева А.А. - ҚАРЖЫЛЫҚ-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАҒДАРЫСТАН ШЫҒУДЫ МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	59
Дармбаев Д.Ж. - АНАЛИЗ СТРАХОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АО «НОМАД ИНШУРАНС» В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	69
Сапарбаев А.Д., Кисиков Б.И. - ПРИНЦИПЫ, ГРАНИЦЫ И СФЕРЫ ПРИМЕНЕНИЯ АНТИМОНОПОЛЬНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ	72
Абилов Г.Н. - ПРОБЛЕМЫ, НА ПУТИ РАЗВИТИЯ МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ	79
Салдаров Е.А. - ОСОБЕННОСТИ КАДРОВОЙ ПСИХОДИАГНОСТИКИ С ПЕРСОНАЛОМ ОРГАНИЗАЦИИ	83
Әкімхан А.Д. - ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ САЛЫҚТЫҚ РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	87
ТАРИХ, САЯСАТТАНУ, ӘЛЕУМЕТТАНУ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТАНУ	
Қалағанов Б.Қ., Рахметуллин С. - ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНЫҢ КЕРІ КҮШІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	92
Яценко А. - ОСОБЕННОСТИ УКЛОНЕНИЯ ВОЕННООБЯЗАННЫХ ОТ НЕСЕНИЯ ВОИНСКОЙ СЛУЖБЫ	96
Галиева С. - НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ В	103

ОРГАНИЗОВАННОЙ ПРЕСТУПНОЙ ГРУППЕ	
Дюсембаев Б. - ПОНЯТИЕ И ПРИЗНАКИ ВИНЫ КАК ПРИНЦИПА УГОЛОВНОГО ПРАВА	109
Майыров Ж.Ж. - НАКАЗАНИЕ В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ	112
Алимкулов Б., Нуржанов Ш., Жунусова А. - ҚЫЛМЫСТЫҚ НЕМҚҰРАЙДЫЛЫҚ БЕЛГІЛЕРІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ СИПАТТАМАСЫ	118
Оразғалиев Д., Болат Ж., Вольф С. - УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ НЕБРЕЖНОСТЬ И ЕЕ КРИТЕРИИ	121
Елемесов Х., Маликов К., Болат А. - АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ТЕХНИКИ НЕОСТОРОЖНОГО ПРЕСТУПЛЕНИЯ	124

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ И ФИЛОЛОГИЯ

ШЕТЕЛ ТІЛІ САБАҒЫНА ҚОЙЫЛАТЫН НЕГІЗГІ ТАЛАПТАР

Тайланбаева Т.М.,

Абай атындағы қазҰПУ магистранты

Мақалада шетел тілін оқытуға қойылатын негізгі талаптар қарастырылады.

Түйін сөздер: шет тілі, оқыту, талаптар, әдістеме, сабақ.

Біз шетел тілі сабағын қазіргі талаптарға сай ұйымдастырылып және жүргізуіміз үшін алдымен шетел тілі сабағына қойлатын талаптарға тоқтала кетуіміз керек. Г.В. Рогова [1], Ф.М. Рабинович, Т.Е. Сахарованың ойынша, сабақ нақты талаптарға сай өткізілуі керек. Бұл осы пәннің білім беру технологиясы, мазмұны мен мақсатына бағытталған болуы керек. Себебі бұл талаптар мұғалімнің сабаққа дайындалу мен сабақты жүргізудегі оның тактикасы мен жалпы мақсатқа жету өнерін анықтайды.

Н.Д. Гальскова [2], Г.В. Рогова, Ф.М. Рабинович еңбектерінде шетел тілі сабағына қойылатын келесі талаптарды көрсетеді.

Сабақтың мақсатқа бағытталғандығы: әрбір сабақ практикалық, білімдік, тәрбиелік, дамытушылық мақсаттарға белгілі бір тапсырмаларды орындау арқылы жетуді қамтамасыз етуі керек. Мысалы,:

- оқушылардың жаңа лексиканы қолдануға үйрету (сөздер көрсетілген);
- диалогтік мәтінді дауыстап оқуға үйрету;
- сөйлемдерді қолдана отырып, өз ойын айтуға үйрету т.с.с.

Осы секілді мақсаттарға жету үшін сабақты күнделікті түрлендіріп отырған жөн (М.А. Данилов, Ф.Ф. Королев, Э.И. Моносзон, М.Н. Скаткин). Мысалы, мұғалім жоспарында көрсетілген тапсырмалар бойынша жұмыс атқарады. Біз бүгін спорт тақырыбына байланысты сөздерді қайталаймыз, біз бүгін грамматикамен жұмыс істейміз. Біз берілген тақырып бойынша сөйлеу әрекетімізді дамытамыз және сабақ соңында мәтінді оқимыз. Біз күнделікті осындай әрбір тапсырманы бастайтын болсақ, оқушылардың қызығушылығын жоғалтып алуымыз мүмкін. Мысалы, «Біз бүгін әрбіріміз демалысты қалай өткізгеніміз жайлы білейік немесе біз өте қызықты және атақты жазушының әңгімесін оқимыз» т.с.с.

Сабақтың маңыздылығы: сабақтың келесі кезеңдерді, біріншіден, сабақтың басты маңыздылығы материалды меңгеру мен сөйлемдерді қолдануға оқушылардың арақатынасы.

Мұғалімдер мен оқулықтың авторлары беретін үлгілері мен мысалдары жағдаятты және коммуникативтік сипатқа ие болу керек [3].

Сабақта қолданылатын үлгілер мен мысалдар білімдік маңызы мен тәрбиелік қарым-қатынаста маңызды болуы керек. Ол үшін мұғалімде арнайы көмекші құрал ретінде өлеңдер, мақалдар, тақпақтар, атақты адамдардың ұлағатты, қанатты сөздері болуы керек. Бұл дегеніміз тапсырмаларды анықталған оқу жағдаяттары оқушының тапсырманы орындау жауапкершілік, ұқыптылық, адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға бағытталған болуы керек. Байқампаздық және инициативтік қасиеттеріне де. Оқу жағдаяттары білім беру мотивациясын дамыту, оқушылардың берілген тапсырмаға және оны орындауға деген қызығушылығын ояту т.с.

Оқушылардың сабақтағы белсенділігін арттыру - көбінде сөйлеу қабілеттерін тәрбиелеу мен дамытуда және олардың сөйлеу әрекетін қалыптастыруда жүзеге асырылады. Көп жағдайларда сабақта мұғалім белсенді болады, бұл оқушылардың сөйлеу

әрекетін төмендетеді. Сондықтан оқушыларға топтық жұмыс, жеке тұлғаға бағытталған жұмыстар және жарыс ойындар жүргізіп отыру керек, бұл олардың қызығушылықтарын жоғалтпауға көмектеседі. Сабақты түрлендіріп отырған дұрыс. Сонда оқушылар сабаққа әсерлі сезіммен қарайды (Д.Н. Богоявленский, Л.И. Божович, Л.И. Гордон, П.И. Зинченко, А.Н. Леонтьев, Н.С. Лейтес, Н.Г. Морозова, Л.С. Славина, Б.М. Теплов).

Сабақтың мотивациялық жағынан қамтамасыз етілуі. Бұл кезде техникалық және техникалық емес құралдардың рөлі зор. Осы құралдар арқылы оқушылардың шетел тілі пәніне деген қызығушылығын арттыруға болады. Мұғалімдердің сабақта техникалық құралдардың ішіндегі көп қолданылатыны – магнитофон, диафильмдер, видеофильмдер. Қазіргі кезде енді компьютермен оқыту, электронды оқулықтарды қолдана оқыту және интерактивті тақтаны қолданудың көмегімен шетел тілі сабағын қызықты жүргізуге болады. Техникалық құралдар арқылы оқушылардың тыңдап-түсіну, ойлау қабілеттерін дамытуға болады. Бұл кезде тек қана тілдік дағдыларды үйретіп қана қоймай, сонымен қатар техникалық құралдарды игере білуге, компьютерді қолдана білуге үйретуге болады. Мақала мен суреттерді қолданғанда аутенттік материалды қолдану оқушылардың тілдегі ерекшеліктерді түсінуге көмек болады.

Сабақтың ғылымға бағыттылығы. Бұнда сабақтың басқа да ғылым салаларымен және басқа пәндермен байланысты, ақпараттық құралдардың қолданылуы болып келеді. Сабақтың басқа пәндермен байланысты болуы оқушылардың терең, жан-жақты білім алуына, білім деңгейін кеңейте түсуіне көп ықпалын тигізеді. Жекелеген пәндермен ұштастыра отырып жүйелі білім беруге болады. Бұл кезде мұғалім сабақтың әрбір кезеңіне ақпарат көздерін дұрыс таңдап және дұрыс қолдану керек (Д.Н. Богоявленский, Л.И. Божович, Л.И. Гордон, П.И. Зинченко, А.Н. Леонтьев, Н.С. Лейтес, Н.Г. Морозова, Л.С. Славина, Б.М. Теплов).

Шетел тілі сабақтарына мынандай талаптар қойылады [4]:

1. сабақ бастарда оқушылар сабақта жұмыс істеу тәртібін сақтайтын болуы керек: оқушылардың сабаққа даярлығын, кітап, дәптер, сөздік, күнделіктер партаның үстінде болуын тексер;

2. оқушыларды шетел тіліне ынтықтыру мақсатымен фонетикалық жаттығулар орындап, шағын тақпак, өлеңдерді күйтабақтан, магнитофоннан тыңдау, оларды қайталау;

3. оқушыларға сабақтың мақсатын айқын ашып көрсету;

4. қажетті кезеңдерде әрқашан тақтаны дұрыс пайдалана білу;

5. жаңа сабақ өткізер алдында өткенді қайталау, оқушылардың ойлау қабілетін арттыру мақсатында ұқсастыққа сүйеніп, қарама-қарсылық принциптерін пайдалану;

6. лексикалық, грамматикалық жаңа материалды түсіндіру, соңынан пысықтауға арналған жаттығуларды орындау;

7. жаттығуларды біртіндеп қиындата түсуді ескерту;

8. оқушыларға орындалатын жаттығулардың алдын-ала орындау шарты мен мақсатын түсіндіру;

9. жаттығуды орындаған кезде оқушылардың белсенділігін арттыра алатын жұмыс тәсілдерін пайдалану, жаппай және жұптар бойынша жұмыс жүргізу, жарыс ұйымдастыру, бұл істе хорды, әнді, ойындарды пайдалану, көрнекілік және техникалық құралдарды қолдану;

10. қоңырау соғылмастан бұрын үй тапсырмасын түсіндіру, оны күнделікке жаздыру;

11. сабақтың соңында оқушылардың білімін, тілдік дағдылары мен сөйлеу іскерліктерін бағалап, сабаққа қорытынды жасау;

12. сабақты қалыпты қарқынмен, айқын мұқияттылықпенмен, ұстаздық өнегелілікпен жүргізу;

Грамматикалық жұмыс.

Ең алдымен, грамматикалық материалды түсіндіру жолдарын анықтап алу қажет. А) жаңа грамматикалық материалдарды түсіндіру:

1. Грамматикалық материалдың атқаратын қызметі мен мағынасын түсіндіру;
2. Оның жолдары мен формасын түсіндіру;
3. Оның қалай қолданылатынын түсіндіру (жағдай, үлгі сөйлемдер беру);
4. Түсінгендерін тексеру. Ә) Пысықтауға арналған жаттығуларды орындау:
 - ауыстырмалы кестемен жұмыс;
 - ABCD/E жаттығулары;

Фонетикалық жұмыс.

А) тиімділігіне қарай төмендегі жұмысты істеу:

1. Мұғалімге /дикторға/ еліктеу, қайталау;
2. Қалай айту ережесі түсіндірілгеннен кейін дыбыстарды қайталау, жаттықтыру;
3. Талдап және жинақтап дыбыстау тәсілі бойынша жұмыс жүргізу.

Ә) Пысықтау жаттығуларын орындау (жаңа дыбыстар мен сөздерді ескере отырып, жаттығуларды орындау).

Сөз әрекетінің түрлері жұмыстарының мынандай ретте жүргізілуін ескерген жөн:

Тыңдап-түсіну:

1. Тыңдалатын мәтіндегі түсінуі қиын кедергілерді жою;
2. Мәтіннің мазмұнын жалпылама түсінуге нұсқау беру;
3. Мәтінді таңдау;
4. Тыңдалған мәтіндегі жалпы мағлұматтарды қалай түсінгенін тексеру.

Егер мұғалім оқушының мәтінді дұрыс түсінгенін тексеруді мақсат етсе, онда оқушыларға мәтінді екінші рет тыңдатуы керек, арнайы тапсырмалар құрастыруы қажет.

Монологқа үйрететін жұмыс кезеңдері:

Оқушылардың оқыған мәтіні бойынша өзімен өзі сөйлеуін төмендегіше ұйымдастыруға болады:

1. Мәтіннің мазмұнын түсінуге қиындық келтіретін сөздерді, грамматикалық жағынан күрделі сөз тіркестерін мәтінді оқыту алдында түсіндіру, қайталау;
2. Мәтіннің мазмұнын жалпы түсінуге нұсқау беру (тексеру жолдарын, сұрақтарды алдын-ала қайталауға болады);
3. Оқушыларға мәтінде өз бетімен оқыту (оқуға берілетін уақыт белгіленеді);
4. Мәтіндегі жалпы мағлұматтағы тексеру;
5. Мәтіннің мазмұнын толық түсінуді талап ету, мәтінді екінші рет оқу үшін арнайы тапсырмалар беру;
6. Мәтінді оқушылардың толық түсінгенін тексеру;
7. Мәтіннің мазмұнын айту;
8. Мәтіндегі оқиғаға өз пікірін айту;

Шетел тілі сабағында оқушының монологты түрде сөйлеуінің мынандай түрлеріне көңіл бөлу керек: оқыған, тыңдаған мәтіннің мазмұнын айту, қысқаша хабар жасау, өткен тақырыптар бойынша әңгіме құру, бір нәрсені суреттеу, кейіпкерлерге мінездеме беру, өз пікірлерін айту.

Диалогқа үйрететін жұмыс кезеңдері:

1. Диалогты түрде сөйлеуге қажет лексикалық, грамматикалық материалдарды қайталау;
2. Диалогты құруға қажетті жағдай жасау (сөзбен немесе көрнекіліктер арқылы)
3. Рольдерді бөліп беру;
4. Мұғаліммен 1-2 оқушының сөйлеуге (диалогқа) қатысуы;
5. Диалогты түрде сөйлеу барысын тексеру;

Диалог сөзде үйретуде өткен тақырыптар, оқыған, тыңдаған мәтіндер, қосымша аутенттік диалогтер, суреттер, жағдаяттар кең түрде пайдалануы тиіс [5].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Рогова Г.В. - Englishintwoyears/Английский за два года. 1993 г. Изд-во Просвещение. - 384

2. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения Иностранному Языку Лингводидактика и Методика. М, Издательский центр “Академия”, 2007г., 2ое издание, стр. 203, 204.
3. Бұзаубакова К.Ж. Жаңа педагогикалық технологиялар. – Тараз: ТарМУ, 2003.
4. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе. М.: «Просвещение», 1981.
5. Абалкина П.И. Совершенствование методики преподавания иностранного языка / П.И. Абалкина. - М.: ВЛАДОС, 2002. - 345с.

Резюме

В статье рассматриваются основные требования обучения иностранным языкам.

Summary

In article is considered the main requirements of training in foreign languages.

ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ АҚПАРАТТЫҚ ПОТЕНТТІК ДЕҢГЕЙІН ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Бөкенқызы А.,
ШТЖІКУ магистранты

Қазіргі таңда жаңа технологияларды қолдану мәселесі кеңінен талқыланып жүр. Бұл тек қана жаңа техникалық тәсілдер емес, сондай-ақ оқытудың жаңа формалары мен әдістері. Шет тілін оқытудың негізгі мақсаты оқушының коммуникативтік мәдениеттілігін және шет тілін практика жүзінде меңгеру шеберлігін дамыту. Оқытушының міндеті оқушылардың шет тілін үйренуге қолайлы жағдай туғызу. Яғни оқушы өзінің шығармашылық белсенділігін көрсете алатын оқытудың тәсілін қолдану. Заманауи педагогикалық әдістер яғни жобалық әдіс және жаңа информациялық техниканы қолдану. Интернет ресурс оқушылардың дағдыларын ескере отырып олардың индивидуалдық ерекшеліктерін анықтауға көмектеседі.

Түйін сөздер: шет тілі, оқыту, технологиялар, потенциал, дамыту.

Ағылшын тілі сабағында интернеттің көмегімен түрлі дидактикалық тапсырмаларды орындауға болады: оқу дағдыларын қалыптастыру, жазу дағдыларын қалыптастыру, оқушының сөздік қорын кеңейту, оқушының ағылшын тілін оқуға деген қызығушылығын арттыру.

Оқушылар интернет желісімен түрлі олимпиадаларға, жарыстарға қатыса алады. Сонымен қатар тест жұмыстарымен түрлі ойындар арқылы өтетін қызықты жаттығулар жасауға мүмкіндіктері болады.

Соңғы он жылдықта адамзаттың жеткен жетістіктерінің бірі, яғни оқыту үрдісіне елеулі әсерін тигізген халықаралық желі - Интернет .

Интернетті оқу мақсатында қолдану әдістемесінің жаңа бағыты болып саналады. Интернеттің негізі оқушының мәдениетаралық дағдысын қалыптастыру. Интернет халықтардың көпұлттаралық, мәдени аралық қоғам, яғни әлемнің миллиондаған адамдарының электронды түрде қарым-қатынас жасау кезінде оқушылар нағыз өмірлік жағдайларға тап болады. Компьютер оқушылардың жұмысына сын айтпайды, керісінше өзіндік қабілеттерін дамытып, олардың сенімін арттыра отырып қолайлы әлеуметтік психологиялық атмосфера құрайды.

Қазіргі таңда білімді дамыту оқушының ақпараттық потенциал деңгейін дамыту деген сөз. Әлемдік ақпараттық қоғамға ену үшін оқушы ақпараттық мәдениетті, компьютерлік экранды білу қажет, яғни интернетпен тығыз байланыста болу керек.

Ақпаратты жүйе ретінде Интернет түрлі ақпараттар мен ресурстарды ұсына алады.

- электрондық хат;
- теле конференция;
- видео конференция;
- өзінің ақпаратын беру, өзінің сайтың құрып Web- серверге орналастыру;
- ақпараттық ресурстарды қолдану;
- ақпараттық жиынтықтар;
- желіде сөйлесу мүмкіндігі.

Lucent Technologies компаниясының сайты шет тілінде сөздерді тыңдауға мүмкіндік береді. Бұл жерде мәтінді дыбысқа айналдыру үшін сөйлеу синтезаторы орналасқан. [Http://www.bell-labs.com](http://www.bell-labs.com) сайты арқылы жеті тілдің бірін тыңдауға болады. Сосын терезеде кез келген сөзді жаза алады. Бірнеше секундтан кейін компьютер терезесіне енген сөз дыбысталады. Дыбысталған компьютер жадында сақтап, дискіге жазу арқылы бірнеше рет қолдануға мүмкіндік береді.

Интернет әлемде болып жатқан соңғы жаңалықтар жайлы мәлімет алудың тез және ең оңай жолы. Интернеттің көмегімен аудиторияны жаңалықтар өзегімен қамтамасыз етіп, оқушыларды тәжірибелі журналистерге айналдыруға болады. Қазіргі таңда көптеген газеттердің жеке WEB парақшалары бар. Сонымен қатар WEB газеттер түрлі бөлімдерге бөлінеді: жаңалықтар (мәдениет және өнер, сауда, экономика т, б), спорт, жарнама, ауа райы жаңалықтары.

Оқушытер WEB газеттер арқылы әлемде болып жатқан жаңалықтарды көру арқылы, есту процесі арқылы және оқу арқылы хабардар бола алады. Әсіресе аудиторияда баспамен тікелей қарым қатынас жасауға мүмкіндік беретін сайттар бар. Бұл арқылы оқушытер оқыған мақаласы жөнінде өз ойын айтуға және автормен тікелей байланысқа түсуге мүмкіндік алады.

Оқушыларды екі - екіден немесе үш - үштен бөліп, мақаланы зерттеуге тапсырма беруге болады. Бұл әдіс бүкіл аудиторияның қызығушылығын арттырып, сабаққа белсенді түрде қатысып отыруына үлкен ықпалын тигізеді. Дарынды оқушытер күрделі мақаламен жұмыс жасай алады, ал үлгерімі төмен оқушытер ауа райымен, мәдениетпен байланысты мақаламен жұмыс жасауға болады.

Оқушытер белгілі бір оқиғаға байланысты өзінің жеке тұжырымдамаларын жасауға болады. Мақалаларды зерттеудегі мәдениаралық біліктілікті дамыту арқылы оқушытер мәселені терең меңгереді, өз ойын жеткізе алады және сараптама жасап үйренеді. Жұмыс жасалғаннан кейін әрбір оқушы жұмысын талқылау мақсатында дөңгелек үстел немесе телеконференция өткізу қажет.

Халықаралық хат алмасу кез келген және түрлі деңгейдегі аудиторияларды өткізуге болады. Электрондық хат алмасу қағазға жазудан қарағанда тезірек, ыңғайлы және және арзан. Электрондық хат алмасу түрді мақсатта қолдануға болады: біріккен жобаларды жасауға, мәселелерді шешуге.

E-mail бағдарламасы электрондық хат қолданудың жеңіл жолы.

Электрондық хат алмасу арқылы оқу бағдарламасынан ауытқымай жолдасыңыздан сол тақырып жайлы сұрап, кейін сол мәліметтерді баядама ретінде қолдануға болады.

Электрондық хатты шет тілін оқыту үрдісінде қолдану тәжірибесін сараптай отырып, оқытушылар мынадай тұжырымға келді:

1) Оқытушының қатаң қадағалауынсыз оқушытер 2 немесе 3 адам болып жұмыс жасауы керек. Егер оқушыларды қызықтыратын тақырыпта талқыланса жұмыстың сапасы жақсырақ және тезірек болады.

2) Жазу үрдісі өзгереді, яғни оқушылар қате жібермеуге тырысып, серіктесінің көмегіне жүгінеді.

3) Электрондық коммуникация арқылы оқушылардың еркін сөйлеп, өз ойларын жеткізуге мүмкіндіктері бар.

4) E-mail қолдану тілді үйренуге деген қызығушылықты тудырады.

Біздің оқытушы ретінде бір ғана басты мақсатымыз біздің оқушылардың коммуникативтілігін жүзеге асыруға мүмкіндік беру. Жалпы білім беретін жоғарғы оқу орындары студенттердің коммуникативтілігін туған тілінде ғана емес, шет тілінде де жүзеге асыру қажет сонымен қатар информациялық біліктілігін негіздеуіміз керек. Оқушылар өздеріне қажетті информацияны табуды, оны оқып, ішінен ең маңыздысын табуды және өз қажеттілігіне жұмсауды үйренуі шарт. Және де студенттердің бойында өзіндік білім алуды, бүгінгі күн талабына сай ізденуді, ақпараттық ағымда жол табу және өзін-өзі дамытуды әрі қарай жетілдіру қажет. Оқушылар арасындағы байланысты, топтық ұжымдық жұмысты дамытуға мүмкіндік беруіміз қажет.

Жоғарыда айтылған жобаларды іске асыруда Интернет пен Халықаралық Интернет жобалар таптырмас құрал. Олар оқушының өзін-өзі дамыту және жаңа істі меңгеруге зор ықпалын тигізеді. Оқушылар түрлі зерттелген мәліметтерді пайдалануды үйренеді, өз ойын нақты және жүйелі түрде қағаз бетіне түсіруді, мәтіндік, сандық және графикалық ақпаратты көп мөлшерде жіберу және қабылдау, өздеріне берілген мәліметті зерделеу және жаңа идеяларды көрсету. Олар жоспарлауды, мониторинг жүргізуді үйренеді. Интернет ресурстары негізіндегі сабақтар және жобалық жұмыс көмек көрсетуді үйренеді, серіктестікті, жобаларды іске асыруды, жауапкершілікті және толеранттық, көптүрлілікке және шыдамдылыққа үйренеді. Оқушытер таңдауды, мәліметті пайдалануды, гипотеза ұсынуды және шешім қабылдауды үйренеді. Оқушылар чаттар, видеоконференциялар, форумдармен электронды пошта арқылы тілдесе алады. Олар өмір жайлы жан жақты мәліметтер алады. Мысалы; тарих, әдебиет және басқада құндылықтар. Бұл әсіресе оқушылар үшін үлкен пайда, себебі бізде шетел тілін күнделікті қолдану мүмкіншілігі өте аз.

Тілдік білім беру нәтижесінің жеке-тұлғалық деңгейі тіл үйренушінің тілдік білім беру үрдісінде меңгерген білім, білік, дағдыларымен анықталады. Бұл жағдайда нәтиже тілді қарым-қатынас құралы ретінде меңгерудің сандық және сапалық сипаттамалары тұрғысынан анықталады. Лингводидакт-ғалымдардың пікірлерін негізге ала отырып, «Тіл үйренушінің өзге тілді үйренудегі негізгі межесі не болмақ, ол қандай білім, білік, дағдыларды меңгеруі тиіс?» деген мәселелерге байланысты мынадай тұжырымға келдік: «Өзге тілді меңгеру дегеніміз – сол тілде сөйлей, оқи, жаза және тыңдай білу, бұл жағдайда тілді меңгерудің *негізгі ұстанымы* тілдік нақтылық емес, әңгімелесушілердің бірін-бірі өзара түсінуі болып табылады». Яғни, шетел тілін өзге тіл ретінде меңгерудің негізгі шарттарының бірі – тіл үйренушілердің өздерінің тілдік тәжірибесін еркін, ешқандай қорқынышсыз қолдана алатындығына сенімділік сезімі. Бұл шартты шетел тілін оқытуда мультимедиялық бағдарламаны қолдану арқылы қамтамасыз етуге болады.

Тілдік білім беру нәтижесін қоғамдық-мемлекеттік деңгейде елдегі болып жатқан әлеуметтік-экономикалық жаңарулардың маңызды резерві ретінде қарастыруға болады. Қазіргі уақытта қазақ тілі – Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілі, ал ағылшын тілі халықаралық тіл ретінде қарқынды даму үстінде. Сондықтан екі тілдің де қоғамдық өмірдегі қолданылу аясы да бірте-бірте кеңіп келеді.

Тілдік білім беру жалпыөркеніеттік деңгейдегі нәтиже ретінде білім алушыда (тіл үйренушіде) өмірге деген жаңа көзқарасты қалыптастыруды, экологиялық, ақпараттық мәселелерге толы өмірде өмір сүре және жұмыс істей білуге даярлығы мен қабілеттілігін қалыптастыруды, ұжым өкілдерімен түрлі формаларда қарым-қатынас жасай білуді жүзеге асыруды, осы қарым-қатынас барысында алынған ақпараттарды өңдей білу және қажетті шешім қабылдай білуді жүзеге асыруды, оны бәсекеге қабілетті жан-жақты дамыған жеке тұлға ретінде қалыптастыруды қамтамасыз етеді.

Мультимедиялық оқыту бағдарламасы оқушылардың белгілі бір оқу тақырыптары бойынша берілген материалдарды өз бетінше және оқытушының көмегімен игеруіне негізделген. Оқу мәтінімен танысудан бастап, бағдарлама мазмұнында қамтылған барлық жұмыс түрлері *интерактивті* режимде орындалады.

Шет тілін мультимедиалық бағдарлама арқылы компьютерді қолданып оқытуда интерактивті режим «оқушы – компьютер», «оқушы – оқушы», «оқушы – оқытушы» диалогы негізінде іске асырылады. Интерактивті әдістердің негізінде оқу үрдісіндегі оқушы мен оқытушының және оқушылардың өзара бірлескен қызметі іске асырылады. Оқытудың интерактивті әдістерін қолдану арқылы оқу үрдісін оқушылардың барлығы танымдық қызмет үрдісіне тартылатындай етіп ұйымдастыруға болады, оқытуды бұлайша ұйымдастыруда ескеретін бір нәрсе – оқушының қарастырылып отырған мәселеге қатысты ой-пікірлерінің барлығы (дұрыс, бұрыстығына қарамастан) маңызды деп есептелуі тиіс.

Ғылыми зерттеулерде оқу материалын меңгерудің сапасы мен нәтижесі ақпараттарды алудың тәсілдері мен оқушының белсенділігінің деңгейіне тікелей байланысты екендігі айтылып жүр: оқу үрдісінде оқушы оқыған материалының 10% -ын, естігенінің 20% -ын, көргенінің 30% -ын, ал өзі жасағанының 90% -ын меңгереді екен. Қазіргі заманғы мультимедианың орасан зор мүмкіндіктерін ұтымды пайдалану нәтижесінде оқыту үрдісінде қажетті ақпараттарды осы айтылған тәсілдердің барлығы арқылы бір мезетте алуға болады.

Бағдарламадағы мәтін мазмұнымен танысудағы оқушы мен компьютердің өзара интерактивті әрекеті аудиолық, визуалдық, сөздік, аралас көрнекілік әдістері арқылы жүзеге асады. Лексикалық, грамматикалық ұғымдарды меңгертуде, грамматикалық дағдылар мен біліктерді қалыптастырып, дамытуда көрнекілік әдісі түрлі графикалық көрнекіліктер – анимациялық кестелер, сызбалар – түрінде қолданылған.

Мультимедиалық бағдарламада қызығушылықты туғызудың негізгі әдістері ретінде көрнекілік әдісі (аудиолық көрнекілік, визуалдық көрнекілік), анимация, интерактивті жаттығулар қолданылған.

Мультимедиалық бағдарламамен жұмыс жасау барысындағы (өз бетінше жаңа білімді меңгерудегі, бекітудегі, бақылау-бағалаудағы) оқушы мен компьютердің, оқытушы мен оқушының өзара әрекетін ұйымдастыруға негізделген оқытудың интерактивті әдістері оқушының танымдық қызметін ұйымдастыруда, қызығушылығын туғызуда, сөйлесім әрекетінің *тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым* түрлерін меңгертуде, сөйлесім мен тілдесім әрекеттері үшін қажетті тілдік және коммуникативтік дағдыларды қалыптастыруда өте маңызды қызмет атқарады.

Ал сабақта оқушылардың *сөйлесімдік, тілдесімдік* біліктерін дамытып, жетілдіруге бағытталған келесі кезеңіндегі оқу үрдісі оқушылардың тілдік серіктестер тобындағы (ұжымы немесе жұбындағы) өзара әрекеті негізінде ұйымдастырылды. Сабақтың бұл кезеңінде оқушылардың тілдік ортадағы (тілдік серіктестер тобы, ұжымы, жұбы) өзара әрекетіне негізделген оқу қызметін ұйымдастыруда, негізінен, қатысымдық әдіске сүйендік. Оқушылардың топтағы, ұжымдағы, жұптағы оқу іс-әрекетін қатысымдық негізде ұйымдастыруда оқытушының рөлі ерекше. Оқытушы оқу үрдісін мақсатқа сай дұрыс ұйымдастырған жағдайда оқушылар өздеріне ұсынылған тілдік жағдаяттар, проблемалық сұрақтар мен коммуникативтік-интерактивтік тапсырмаларды топта талқылап орындау барысында бір-бірімен қатысымдық іс-әрекетке түседі. Немесе берілген оқу міндеттерін шешуге байланысты топтағы полилогты, жұптағы диалогты, т.б. ұйымдастыруға болады.

Тыңдалымдық біліктер оқушылардың есту арқылы қабылдаған ақпаратын (хабарды) түсінуін, ойша қорыта білуін, талдап, жіктей алуын, өзінің жауап әрекетін құра білуін қамтамасыз етеді. Сабақтың мультимедиалық бағдарламасыз өткізілетін кезеңінде оқушылардың тыңдалымдық біліктерін дамытуды ұйымдастыру үшін мынадай әдіс-тәсілдер қолданылды: оқытуды ұйымдастырудың ұжымдық (топтық, жұптық) әдісі, ақпаратты берудің аудиолық әдісі, көрнекілік әдісі, диалог әдісі, полилог, т.б. Бұл кезеңдегі оқушыларға тыңдауға ұсынылатын мәтін мультимедиалық бағдарламадағы мәтінге байланысты таңдалып алынды және ол диалогтық сипатта болып, аудиотаспадан тыңдатылды. Бұдан соң тілдік серіктестер топтарына (жұптарына) тыңдалған мәтінді

түсініп-қабылдауға байланысты орындалатын жұмыстар түрлендіріліп берілді. Жұмысты оқушылар топта (жұпта) өзара ақылдаса, ойласа отырып орындады. Жұмысты бұлайша орындау арқылы оқушылар, біріншіден, бір-бірімен өзара әрекет етіп, коммуникативтік қарым-қатынасқа түседі; екіншіден, бірінің білмегенін бірі толықтыра отырып, бір-бірінен үйренеді; үшіншіден, топтасып, ұжымдасып жұмыс жасауға үйренеді. Топтағы (жұптағы) жұмыс барысында берілген мәтін мазмұнын талдау, саралау, жіктеу негізінде ойлау операциялары орындалып, нәтижесінде мәтін мазмұнын түсініп-қабылдау жүзеге асырылады.

Айтылымдық және *оқылымдық* біліктерді дамыту үшін «жұптағы диалог», «топтағы диалог» әдістері қолданылды. Жұмысты «жұптағы диалог» әдісі арқылы жүргізу үшін топтағы оқушылар бірнеше жұптарға бөлінді. Әр жұпқа жеке қысқаша мәтін бір парақ қағаз түрінде берілді. Жұптағы оқушылар мәтінді оқиды да, берілген тапсырма бойынша мәтін мазмұнына байланысты бірнеше үнқатымдардан тұратын диалог мәтінін құрастырып, оны өздері оқиды. «Топтағы диалог» әдісі арқылы да осындай жұмыс түрін ұйымдастыруға болады.

Жазылымдық біліктерді дамыту үшін, мысалы, мультимедиялық бағдарламада берілген мәтіннен алынған үзінділер (сөйлемдер) орфографиялық қателермен бір парақ қағазға жазылып, топтарға таратылып беріледі. Оқушылар топта ақылдаса отырып, берілген сөйлемдердегі қателерді тауып, сөйлемді қайта қатесіз жазады. Тапсырманы топта ақылдасып, орындау барысында олардың тілдесім әрекеті де жүзеге асады.

Оқушылардың тілдік серіктестер ұжымындағы өзара әрекетін коммуникативтік қарым-қатынас негізінде интерактивті әдіс-тәсілдерді тиімді пайдаланып ұйымдастырған жағдайда оқушылардың тыңдалымдық, айтылымдық, оқылымдық, жазылымдық және лексика-грамматикалық біліктерін тілдесім әрекетімен байланыста нәтижелі дамытуға болатындығына көз жеткіздік.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан мектептеріндегі шетел тілдері/Иностранные языки в школах Казахстана. Наурыз – Сәуір. №2(50)/2010 ж. 3-5 бет.
2. <http://ru.wikipedia.org/>
3. Johnson L. Internet Options in the Classroom. //www.celta.net/lessons / class. html.
4. Мұқанбетова Ш.Т. Тұлғалық бағдарлы оқытуды шағын топта ұйымдастыру// «Актуальные вопросы педагогического образования в условиях реализации компетентностного подхода» атты республикалық ғылыми-практикалық конференцияның материалдар жинағы. Орал, 2007 ж. – 134-136 бб.

Резюме

В статье рассматриваются пути развития информативного потенциального уровня учеников в обучении иностранного языка

Summary

The ways of developing informative potential level of the pupils in teaching foreign language are considered in the article.

ХИМИЯНЫ ОҚЫТУДАҒЫ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ШАРТТАРЫ

Абильдина А.К., магистр, Қ.И.Сатпаев атындағы ҚазҰЗТУ
қолданбалы химия кафедрасының ассистенті;

Жексенбиева Г.Е., Қ.И.Сатпаев атындағы ҚазҰЗТУ
қолданбалы химия кафедрасының оқытушысы;

Садирова Г.А., магистр, Қ.И.Сатпаев атындағы ҚазҰЗТУ
қолданбалы химия кафедрасының ассистенті;

Мусина З.М., философия ғылымдарының докторы,
Қ.И.Сатпаев атындағы ҚазҰЗТУ
қолданбалы химия кафедрасының оқытушысы.

Мақалада авторлар химия пәнін оқытудағы ақпараттық технологияларды қолданудың шарттары мен қиындықтарын қарастырады.

Түйін сөздер: химия, ақпараттық технология, мультимедия, виртуалды лаборатория, компьютерлік тестілеу.

Қазіргі жаһандану заманында ғылыми-техникалық білім беру үрдісіне ақпараттық технологияларды енгізу басты мәселеге айналып отыр. Осыған байланысты білім беру үрдісінде көптеген қиындықтар туындап отыр. Бір жағынан ақпараттық технологиялардың мүмкіншіліктерін толыққанды пайдаланбау болса, басқа жағынан дәстүрлі білім беру құрылымының компьютер мүмкіншіліктеріне сәйкес келмеуіне байланысты.

Заманауи қоғамды ақпараттандару және білім беру саласын ақпараттандыру үрдісі заманауи ақпараттық технологиялардың кеңінен таралуымен және әрі қарай дамуымен сипатталады. Мұндай технологиялар ақпаратты тасымалдау үшін және қашықтан оқыту жүйесіндегі оқытушы мен студент арасындағы байланысты қамтамасыз ету үшін қолданылады. Заманауи оқытушыға компьютерлік технология саласында білімінің бар болуы жеткіліксіз, сонымен қатар өзінің кәсіби қызметінде пайдалана алатын маман болуы тиіс.

XXI-ғасыр адамы – шығармашылық тұлға, яғни еңбекке бейім, өзіне сенімді, құзырлы болуы тиіс. Сондықтан, оқу орны білім алушылардың жеке мүмкіншіліктерінің ашылуына себеп болу керек. Сол мақсатқа жету үшін оқытушы әр түрлі әдісті пайдалануы тиіс. Білім алушы оқытушы берген материалдарды ғана алмай, өзінің жеке қабілеттерін дамыта отырып ізденуге мүмкіндік алады.

Химияны оқытудағы ақпараттық технологияларды пайдалану міндеттері:

- білім алушының химия пәні бойынша білім сапасын арттыру;
- білім алушының химия пәнін оқудағы психологиялық барьерді жою;
- компьютерлік дағдыларын одан әрі арттыру;
- компьютерде жобалау мүмкіндіктерін пайдалану;

Әрине, көбісі аудиторияның техникалық құралдарымен жабдықталуына байланысты. Бұл көптеген оқу орындарының ақпараттық технологияларды пайдаланудағы бірінші проблема болып табылады.

Қазіргі таңда оқытушы тек ақпарат көзі ғана болып табылмайды, сонымен қатар алынған білімнің жақсы қабылдануына және студенттің жеке тұлға ретінде қалыптасуына себеп болуы тиіс. Техникалық құралдардың дамуы лекция сабақтарын толық алмастыра алмайды, алайда оның әдістік құрылымын өзгерте алады. Мультимедия құралдарын пайдалану арқылы өткізілген лекция сабақтары икемді және әсерлі болады, себебі ақпараттың мазмұны, көрнектілігі, қол жетімділігі, қабылдануы артады. Оқу курстарының

презентациясын дайындау үшін Power Point программасын пайдалануға болады. Компьютерлік презентацияның басқа әдістерге қарағанда бірнеше артықшылықтары бар:

- білім алушыларға материалды тез қабылдауына және ұғуына мүмкіндік береді;
- сабақ барысын жылдамдатады;
- материалды көпшілікке бірдей корсетуге мүмкіндік береді;
- сақтауға және пайдалануға ыңғайлы;

Сонымен қатар компьютерлік демонстрацияларды жасауға болады. Мысалы, атом, молекула құрылыстарының модельдерін, байланыс түрлерін анимациялақ түрде көрсетуге болады. Білім алушы молекуланың құрылысын жасап, оны үшөлшемді түрде көріп, айналдыру құралын қолдана отырып, молекула орбитальдарының графикалық бейнесін қарауға, энергетикалық деңгейлерінің диаграммасын құруға болады.

Оқу үрдісінде компьютерлік технологиялардың түрлі бағыттарын қолдану эксперименттік және теориялық зерттеулердің шекарасын кеңейтуге мүмкіндік береді. Химия ғылымы тәжірибемен тығыз байланысты. Химияны оқытуды практикалық немесе зертханалық жұмыссыз елестетуге болмайды. Жоғарғы оқу орындарында зертханалық және практикалық жұмыстар студенттің ғылыми-зерттеу дағдыларының және заманауи химиялық эксперимент жүргізу техникасының қалыптасуының негізі болып табылады. Өкінішке орай, көптеген зертханаларда тәжірибеге қолданылатын реактивтердің жетіспеушілігінен немесе рұқсат етілмегендігінен (прекурсор) кейбір реакцияларды көрсетуге мүмкіндік жоқ. Сол себептен виртуалды лабораторияны пайдалануға тура келеді. Мысалы, электрохимиялық коррозияны зерттеу барысында баяу жүретін механизмді бірнеше минут ішінде көріп, анализдеп, сәйкес қорытынды жасай алады. Мультимедия технологиясы көптеген оқу әдістерін іске асыруға мүмкіндік береді. Алайда, виртуалдық лабораториялық сабақты өз қолымен жүргізілген зертханалық жұмыспен салыстыруға болмайды. Себебі, химия пәнінің ең басты мақсаты, зертханалық және тәжірибелік тапсырмаларды орындау арқылы теориялық білімін қалыптастыру. Қытай даналығы: «Естимін – ұмытамын, көремін – есіме сақтаймын, орындаймын – түсінемін» - дейді.

Студенттердің шығармашылық қызметін арттыру үшін ғылыми жобалар дайындау барысында да ақпараттық технологияларды пайдалану көп септігін тигізеді. Студенттің өзіндік жұмысын орындау барысында ғылыми әдебиеттерді пайдалана білу керек. Оқу және зерттеу мақсатында керек ақпаратты іздеу үшін интернет ресурстарын пайдаланады. Кеңінен тараған интернет желісі білім алудың ыңғайлы, әрі функционалды құралы болып табылады. Электронды библиотека, электронды сөздік, энциклопедия және басқа да ақпарат көздері өзекті ақпарат көздеріне айналды.

Педагогикалық және ақпараттық технологияларды қолдану студенттердің өз білімдерін толықтыруға және бақылауға мүмкіндік береді. Тестілеу технологиялары бақылаудың ең объективті формасының бірі болып табылады. Тест жүйесі дәстүрлі әдістерге қарағанда бірнеше артықшылықтары бар:

- заманау технологияға сай келеді;
- жұмыс уақытын тиімді пайдалануға мүмкіндік береді;
- көп материал көлемін қамтуға болады;
- жіберген қателіктерді және кемістіктерді уақытылы табуға және қайта қарастыруға мүмкіндік береді.

Компьютерлік тестілеуді қолдану арқылы емтихан уақытын үнемдеуге және нәтижелерін жылдам әрі нақты алуға болады.

Қазіргі таңда ақпараттық технологиялар білім алудың жаңа мүмкіншіліктерін туғызуда.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Ф.Шагаев, В.Иванов. Современные образовательные технологии. //Высшее образование в России, 2006, №4

2. П.А.Кеменев. Применение информационных технологий в процессе обучения в вузе. Человек и образование. №3 (20) 2009. С.146-148
3. Н.С.Себряева, Формирование самостоятельности у студентов при изучении химии. Информационные технологии в образовании. 2012.

Резюме

В данной статье авторы рассматривают применение информационных технологий в изучении химии.

Summary

In this article the authors considers the application of information technology in the study of chemistry.

ПСИХОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУ БАРЫСЫНДА ИНТЕРАКТИВТІК ОҚЫТУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛЕК БАҒЫТТАРЫН ҚОЛДАНУ

Хушкелдиева С.Б.,

Кайнар колледжінің оқытушысы

Мақалада психологияны оқыту барысында интерактивтік оқытудың әдістемелек бағыттарын қолдану барысы қарастырылады.

Түйін сөздер: психология, технология, техникалық құралдар, әдістеме, интерактивтік оқыту.

Оқытудың белсенді әдістерінің пайда болуы мен дамуы оқытудың алдына жаңа міндеттер қоюға ықпал етеді. Студенттерге білім берумен ғана шектелмейді. Бірге олардың бойында танымдық қызығушылық пен қабілеттің шығармашылық ойлаудың дербес ақыл – ой еңбегімен айналысу шеберлігі мен дағдыларының қалыптасуы мен дамуына ықпал жасайды. Қазақстан Республикасының „Білім туралы“ заңында білім беру жүйесінің міндеттері баяндалған. Солардың бірі ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар ғылым мен практика жетістіктер және де тұлғаның қалыптасуына дербес дамуына және кәсіпкерлікті меңгеруіне бағытталған. Шығармашылықты рухани және дене мүмкіндіктерін дамыту, білім алуға қажетті жағдайлар туғызу болып табылды. Бұл тапсырмаларды жүзеге асырудың қаншалықты тиімді болуы оқытудың сапасына студенттердің жоғары кәсіби дайындығын қажет ететін түрлер мен әдістердің таңдалуына байланысты болады.

Оқыту технологиясының тарихи алғышарттары XX ғасырдың бірінші жартысында білімді тексеруге арналған техникалық құрылғылармен тығыз байланысты. Бұл білім беру саласындағы оқытудың техникалық құралдарын ойлап табуға негіз болды. Біраз уақытқа дейін оқыту технологиясы білім беруде техникалық құралдарды пайдалану деп ұғынып келді. XX ғ. 50-жылдардан бастап техника мен техникандырусөздері технология және технологиялаудеген жаңа бағыттармен алмастырылды.

Психологияны оқыту тәжірибесінде ақпараттық технологияны қолдану кең көрініс табуда. Кез келген әдіс пен технология ақпараттық технология деп танылады. Бұл қорытындыға оқытудың үнемі оқытушыдан білім алушыға ақпарат берумен байланысты болғандығында. Сонымен қоса, педагог үшін ең бастысы студенттің қабылдайтын ақпаратын сапалы меңгеруі үшін оны өңдеу жолдарын іздестіру болып табылады. Осылардың барлығына келісе отырып, «оқытудың ақпараттық технологиясы» терминін психология ғылымына енгізу білім беруде компьютерлік және басқа да ақпараттық техникаларды (байланыс құралдары, телекоммуникациялық желілер және т.б.) қолдану екендігін мойындаймыз. Біз оқытушы қолданған дидактикалық құралдардың үйлесімділігі

арқылы кез келген оқыту технологиясын ақпараттық технологияға жатқызуға болады деп қорытынды жасаймыз.

Ақпараттандыру мәселесіне арналған педагогикалық және ғылыми-әдістемелік әдебиеттерде «оқытудың ақпараттық технологиялары» ұғымына нақтылы түсініктеме берілмеген. Басқа дереккөздерден осы ұғыммен қатар «жаңа ақпараттық технологиялар», «компьютерлік оқыту технологиясы», «компьютерлік педагогикалық технологиялар» және т.б. ұғымдарды кездестіруге болады. «Жаңа» сын есімі педагогикалық дереккөздерде жиі қолданылады. Аталған контексте сөз жаңа енгізілім тұрасында болып отыр, ол әр түрлі іс-әрекеттің мазмұнын, соның ішінде педагогикалық іс-әрекеттің мазмұнын да өзгертеді.

Оқу үдерісін жаңа аппараттық және бағдарламалық құралдар көмегімен жандандыру «компьютерлік технология» терминін «ақпараттық технология» түсінігімен алмастыруға әкеп соқты. Ақпараттық технология әр түрлі ортамен және оған кіретін компоненттермен сипатталады: техникалық орта (негізгі міндеттерді шешу үшін қолданылатын техника түрі); пәндік орта (пәннің ғылым саласының нақтылы мазмұны); технологиялық (әдістемелік) орта (нұсқаулық, пайдалану тәртібі, тиімділік бағасы және т.б.).

Педагогикалық әдебиеттерде кездесетін бұл ұғым анықтамасының мазмұнды талдамасы екі түрлі тұжырымды іріктеп алды. Біріншісінің аясында ақпараттық технология білім алушылардың танымдық іс-әрекеттеріне сәйкес ақпараттық өнімдерді мақсатты түрде құрастыру, тасымалдау, сақтауды аз көлемдегі шығынсыз, жаңа оқыту құралдары мен әдістерін үйлесімді қолдану нәтижесінде ұйымдасқан дидактикалық үдеріс ретінде қарастырылады. Екінші амалы ретінде оқытудың техникалық ортасын қолданатын ақпараттық құралдар арқылы құрастыруды анықтау жолы танылды. Осылайша, бірінші жағдайда, технология оқыту үдерісі ретінде саналса, екіншісінде оқу үдерісінде арнайы бағдарламалық-техникалық құралдарды қолдану туралы айтылады.

Сонымен, оқытудың ақпараттық технологиялары дегенімізді тұтас кешенді компьютерлік және басқа да құралдарды қолданумен болатын дидактикалық үдеріс деп танығанымыз жөн.

Психологияны оқыту барысында оқу міндеттерін шешуге бағытталған оқу бағдарламалық құралдары (ОБК) (электронды оқулықтар, электронды курстар, дәрістер, слайд-дәрістер, мультимедиялық презентациялар және т.б.) кеңінен қолданылады.

Ол үшін оқу бағдарламалық құралдары келесі аспектілерге сай болуы керек:

-*психологиялық* – аталған бағдарлама оқу уәжіне, психология оқу пәні ретінде қалай ықпал етеді, оған деген қызығушылықты арттыра ма, төмендетеді ме, машинада құрастырылып ұсынылған қиын әрі күрделі, дәстүрден тыс талаптары білім алушыларда қиындықтар тудыра ма;

-*педагогикалық* – бағдарлама қаншалықты көлемде психология курсының жалпы бағытын түсіндіре алады және де білім алушылар бойында педагогикалық іс-әрекет туралы оң көзқарастарын қаншалықты көрсете алады;

-*әдістемелік* – бағдарлама материалды меңгертуге дұрыс тандалған ба, студенттерге ұсынылған тапсырмаларды таңдау дұрыс шешімін тапты ма, материал әдістемелік тұрғыдан дұрыс берілген бе;

-*ұйымдастырушылық* – компьютерді және жаңа ақпараттық технологияны қолданумен өткізілетін сабақ дұрыс жоспарланған ба, білім алушыға өзіндік жұмыстарды орындау үшін уақыт жеткілікті көлемде беріле ме және т.б.

Осы жайттардың басын ашып құрастыру өте үлкен еңбекті, арнайы іскерлік, дағды мен уақытты талап етеді. Сонымен қатар оқу сабақтарының сапасы (дәрістер, семинарлар) виртуалды иллюстративтік материалдарды әзірлеу мен өңдеу сапасына байланысты болады.

Кең таралған құралдың бірі – мультимедиялық презентация. Презентация – логикалық жағынан бірізді жүйеленген, мәтіндік және көру материалдары (фотосуреттер, суреттер, диаграммалар, бейнероликтер және т.б.) бар слайдтар. Презентация мақсаты

студенттерге оқытылып жатқан тақырыптың мәнін түсіндіруге және оның негізгі ойларын есте берік сақтауға көмектеседі.

Слайдтағы материалдар айқын құрастырылып, оларда тек тірек тезистері, маңызды ұсынымдар, ойлар, түсініктер, суреттері болуы мүмкін. Сонымен қатар қатал дизайн, барлық слайдтарға ортақ шрифт, бірыңғай шаблон қолдану, сапалы оқылатын, көрінетін жазулар мен бейнелер болуы керек (Оқу құралының қосымшасында презентация жасаудың ұсыныстары берілген).

Презентация әзірлеу барысында мынандай ортақ ұсыныстарды қолдану керек:

- презентация үшін жинақталған оқу материалы айқын құрылымдалған, жүйеленген болуы тиіс;

- иллюстрациялауды қажет ететін оқу материалы іріктелініп алынуы керек;

- презентация әзірленетін тақырып бойынша немесе тұтас оқу материалы бойынша басты және жанама ақпаратты анықтап алып, мақсат пен міндеттерді тұжырымдау керек;

- презентацияны әзірлеудің жалпы сызбасы қисындық жағынан бірізді және параллельді байланыстар тізбегін құрайды (пәнаралық, ғылым аралық, пән ішілік және т.б.);

- презентацияның құрылымына жоспар-конспектісі кіреді, онда басты ұғымдардың анықтамасы, ойлардың қорытындылары, слайдтардың аты мен мазмұны, мәтін үзінділері, суреттер, сызбалар, кестелер, фотосуреттер, белгілер (графикалық бейнелер, басқа да символдар) беріледі;

- презентация түрін тандап алу қажет. Олекі типті болады: ажыратылымсыз (музыкалық және музыкасыз), кадрлық (музыкасыз). Ажыратылымсыз презентация дәріске дейін не одан кейін, ал кадрлық презентация лектордың сөйлеу барысында, дәріспен қатар жүріп отырады;

- презентация шрифті мен бейнелері ірі, нақты, анық, түрлі-түсті болуы арқылы оның сапасын айқындайды;

- мәтін мен бейнелер бір-бірін толықтырып отырулары керек;

- слайдтағы негізгі ойларға, анықтамаларға, ережелерге дәріс материалдарын бекіту үшін әлсін-әлсін оралып отырған дұрыс;

- видеотүсірілім мен анимация материалдарын қолдануға болады;

- слайдты ұсақ жазбалармен, әр түрлі иллюстрациялармен, жүгіріп, айналып тұратын жазулармен безендірудің еш қажеті жоқ, ол қызығушылықты төмендетіп, презентацияны бүкіл мән-мағынасынан ажыратады.

Осылайша, мультимедиялық презентациялар студенттердің қаралып отырған материалдың мәнін жете түсініп, есте сақтаулары үшін аса маңызды.

Дербес компьютер – психология бойынша оқу сабақтарының әр түрлі кезеңдерінде қолданылатын әмбебап оқыту құралы. Сонымен қатар ол оқыту құралдарының кең көлемін қолданатын дәстүрлі оқыту аясына да ене алады. Дербес компьютер білім алушылардың белсенді түрде оқу іс-әрекетіне араласуына себепкер бола тұра, студенттердің оқу материалын түсініп, есте ұстауларына негіз бола алады.

Мақсаты мен міндеттері жағынан компьютерлік оқыту бағдарламалары иллюстрациялық, кеңестік, тренажер-бағдарламалар, оқу-бақылау бағдарламалары, операциялық орта болып бөлінеді. Олардың бірі білім мен іскерліктерін бекітуге арналса, екіншілері жаңа ұғымдарды қалыптастыруға негіз болады. Білім алушыларға зерттеулердің, іс-тәжірибелердің тікелей қатысушылары болуға мүмкіндік беретін үйрету бағдарламалары да бар.

Компьютерді оқыту құралы ретінде қолдану жолдары әр түрлі: бүкіл топпен жұмыс немесе жеке жұмыс. Көрсетілген жұмыс істеу жолдары аппарат құралдарының бар не жоқ болуына ғана емес, дидактикалық мақсаттарға да байланысты. Егер дәрісханада тек оқытушының компьютері ғана болып немесе оқытушы тапсырмаларды ұжымдық жұмыс арқылы орындатуды міндет етіп алса, ол оқытушылық компьютер арқылы оқу тобының

жұмысын ұйымдастырады. Мұндай жағдай студенттердің әрқайсысының компьютермен жеке жұмыс істегенінен гөрі нәтижелі болады.

Психологияны оқыту барысында компьютерді қолдану тәсілін таңдау тікелей дидактиканың міндетіне сай болмақ. Компьютерлердің көмегінсіз білімді меңгертуге мүмкін емес жағдайда ғана оларды оқытуда қолдану керек. Студент компьютермен жұмыс істеу барысында тапсырмаларды, міндеттерді машина емес, өзі орындап отырғанын түсінгені дұрыс.

Компьютерлік телекоммуникация – ғаламдық компьютерлік жүйені пайдаланатын ақпараттық технологияның жедел түрде дамып келе жатқан түрі. Телекоммуникацияның қарапайым түрі – электронды пошта, қазіргі таңда педагогиканы оқыту үдерісінде кеңінен қолданылып келеді. Электронды поштаның мәні білім алушылардың оқу курсына қызығушылықтарын арттырып, коммуникативтік тәжірибесін кеңейтуінде және алынған деректер бойынша жазба тілдерін дамыту болып табылады.

Психологияны оқыту барысында электронды поштаны пайдалану телекоммуникациялық жобалар түрінде болады. Телекоммуникациялық оқу жобасы педагогика бойынша бір тақырыпқа арналады, білім алушылардың әртүрлі іс-әрекеттүрлерінен құралады, сонымен қатар оқу ақпаратын алу мен талдаудан, уақыт көлемі жағынан бірнеше күннен бірнеше айға дейінгі уақыт көлемін қамтиды.

Электронды поштаны пайдаланудың төмендегідей практикалық мәні бар: әр түрлі оқу курстарын өткізетін педагогтар тәжірибесімен алмасу үшін; білім алушылар арасындағы өзара ұжымдық хабарламалармен алмасу үшін; жалпы сипаттағы хаттармен алмасу (ұсыным-хат, өз жетістіктері туралы әңгіме және т.б.); өткізілген іс-тәжірибелер, зерттеулер және орындалған жобалар туралы есеп-хаттар; үздіксіз педагогикалық іс-тәжірибе кезіндегі педагогикалық үдеріске қатысушылар іс-әрекетін датаграфикалық және феноменологиялық бақылау; компьютерлік телекоммуникациялық педагогикалық викториналар мен «марафондар» өткізу үшін.

Психологияны оқыту барысында компьютерлік телекоммуникацияның басқа түрлері де қолданылуы мүмкін: жіберілу тізімі (list- серверлер); хабарландырулардың электронды тақталары (BBS); телеконференциялар; Gopher – және WWW серверлері.

Осы жағдайда қарым-қатынас жасаудың әр түрлі ақпараттық технологиялары қолданыста болады: көпшіліктің көпшілікпен қарым-қатынаста болуы; географиялық орналасуы жағынан шектелмеген қарым-қатынас; уақыт аясында шектелмеген қарым-қатынас; сөйлеу арқылы емес, мәтін арқылы қарым-қатынас орнату.

Ақпараттық және коммуникативтік мүмкіндіктерді кешенді пайдаланудың бір түрі – *Internet*. Ол педагогиканы оқыту барысында үлкен мүмкіндіктерге ие. *Internet* арқылы жұмыс істеу барысында алынған файлдардың үлкен санына негізделген білім беру контекстіндегі телекоммуникациялық құралдарды пайдаланудың негізгі идеяларын қарастырайық.

Жеке хабарламалармен алмасу - телекоммуникацияның көпшілік ерекше қолданатын түрі. Білім алушылардың оқытушылармен, басқа студенттермен электронды қатынас жасауы. Телекоммуникациялық жобалардың негізгі түрлерін былайша ажыратып көрсетуге болады.

Еркін хат алмасу - бұл жиі қолданылатын телекоммуникациялық қызмет түрі, қарапайым пошта арқылы хат жазысуға ұқсас. Білім алушылар арасындағы хат алмасу оған көп көңіл бөлуді қажет етеді, ал оқытушылар уақыты оған сай келмейді, сондықтан көбінесе электронды поштамен хат алмасуды топтар арасында еркін қолдануға болады. Еркін хат алмасуды студенттердің педагогикалық құбылыстарды педагогикалық іс-тәжірибеден өту барысында меңгерулерінде қолданған жақсы.

Жаһандық сынып – екі немесе одан да көп топтың бір тақырыпты меңгеру барысында алдын-ала белгіленген кесте бойынша хат алмасуларының бір түрі.

Электронды «кездесулер» – нақтылы уақытта электронды пошта, телеконференция көмегімен синхрондық қатынас жасау. Білім алушылар мен «қонақ» арасындағы қатынас

кезекпе-кезек клавиатурада басу және электронды поштаның «сөйлесу» мүмкіндіктерін пайдалану арқылы жүзеге асады.

Электронды оқыту – интерактивтік режимде арнайы тақырыптармен танысуға қызығушылық білдірген білім алушыларға «электронды оқытушылардың» сөз сөйлеуі, дәріс оқуы. Мысалы, осылайша, оқу мақсатында білім алушылар мен білім беру мекемелерінің басшыларымен, оқытушыларымен, білім беру саласының эксперттерімен қатынас жасауларын орнатуға болады. Мұндай жобаның тағы бір түрі «электронды оқытушылар» орнына кейде төменгі курс студенттері үшін жоғары курс студенттері қатынас орнатады.

Рөлдік ойындар – қатысушылары өзара бір-бірімен рөлдік ойындар ойнау арқылы пікір алмасатын телекоммуникациялық қызметтің түрі.

Ақпарат алмасу телекоммуникациялық жоба ретінде қарала алатын тақырыптық ақпарат алмасуды ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Студенттер белгілі бір проблемаға қатысты материалдарды жинақтап, бір-бірімен алмасады. Мысалы, балаларды отбасында тәрбиелеудегі халықтың салт-дәстүрлердің рөлі; Қазақстандағы және шет елдегі жастар мен балалар қозғалысы және т.с.с. тақырыптар өте қызықты болып табылары сөзсіз. Осындай тақырыптағы жобаларға бірнеше академиялық топтың студенттері қатыса алады.

Электронды басылым ақпаратты жинау мен алмасудың бір түрі жалпы еңбекті, мысал үшін газет, альманах, хабаршыларды электронды даярлаумен байланысты. Осылайша, «Заманауи талаптарға сай педагогика қандай болуы керек?» деген тақырыпта бірлескен жоба жазуға болады. Тақырып бірнеше академиялық топтарды аралап шығады, әр топ өз ойларын, пікірлерін білдіріп, ұсыныс айтады.

Мәліметтер қорын құру мәліметтер қорын құруды ұйымдастыру жобалары жобаға қатысушылар мен басқа да студенттер оқу үшін пайдаланатын ақпараттармен алмасуға байланысты болатын жұмыс түрі. Мысалы, «Тәрбие мақсаты тарихи және әлеуметтік жағынан шартты болып келеді» деген пікірді қалай түсінесіз? Аталған жоба мақсаты – білім алушылардың тәрбиелеу мақсатын өзгерту себептерін түсінуге әкелу. Жобалау барысында студенттер мәліметтерді жинастырып, олардың қорын құрады. Онда тәрбие мақсаттарын өзгертуге себеп болатын жайттар түгелімен қамтылуы керек.

Телекоммуникациялық экскурсия интернет арқылы жүзеге асады. Олар мұражайларға, тарихи орындарға бару кезінде алған әсерлерімен бөлісуге негізделген. Саяхат мақсатына, тақырыбына сай оған барған студенттерге сұрақтар дайындап та қоюға болады.

Мәліметтерді бірлесіп талдау (соның ішінде шолу) – мәліметтер әр жерден жиналып, содан кейін салыстырылып немесе сандық талдауға ұшырайды. Бұл жобалардың қарапайым түрлері студенттерге мәліметтерді жинау, нәтижелерін талдау, оған есеп беру секілді жұмыстарды электронды түрде даярлауды қажет етеді. Мысалы, мәліметтерді бірлесіп талдау арқылы мынандай тақырыптағы жобаларды әзірлеуге болады, атап айтсақ, белгілі бір оқыту технологиясының тиімділігін анықтау; педагогика пәні бойынша қазақстандық оқулықтардың мазмұны мен құрылымын анықтау; педагогика пәні бойынша телекоммуникациялық олимпиадалар өткізу және т.б. жобалар. Әр топтың студенттері жарыс өткізеді, оның жеңімпаздарын анықтау мақсатында нәтижелерін салыстырады.

Ақпаратты іздестіру – өте кең тараған телекоммуникацияның түрі. Онлайн жобаларында студенттер әр түрлі ақпарат көздерін қолданулары керек. Оларға сонымен қоса шешімнің, жауаптың кілті де беріледі. Мынандай педагогикалық ойын бәріне таныс: ойынға қатысушылар бір үлгідегі ақпаратты белгілі бір сызба бойынша (атақты, танымал педагогтың тегі, аты, туған жері мен мерзімі, оның негізгі еңбектері, қысқаша мазмұны және т.б.) құрастырады. Ойын үйлестірушілері ақпараттарды араластырып жібереді, ал студенттер ақпараттық анықтамалықтардан (энциклопедиялар, анықтамалықтар, оқу құралдары және т.б.) авторларды тауып, сәйкес келетін ақпараттарды орындарына қояды. Ең көп нақты сәйкестіктерді тапқан студент жеңіске жетеді.

Электронды шығарма – әр түрлі академиялық топтардағы студенттердің телеконференцияларға жіберген жобалары. Басқа студенттер осындай электронды сессия жұмысын бақылап отыруларына мүмкіндік бар. Жобаға ғалымдар, педагогикамен аралас келетін кафедра оқытушылары да тартылады, олар сыни пікірлерін, ескертулерін білдіріп, шеберлік қырларымен де бөліседі.

Тапсырмаларды бір мезгілде орындау (соның ішінде байқаулар) – жобаның бұл түрінде әр жерде орналасқан білім алушыларға бірыңғай тапсырмалар беріледі, олар оны орындап болған соң, шешімдерінің электронды алмасулары болады.

Қашықтықтан оқыту – оқытылатын материалдың негізгі бөлігін білім алушыларға жеткізуді қамтамасыз ететін, білім алушы мен оқытушының оқыту барысында өзара интерактивті әрекеттестігін тудыратын, студенттерге оқу материалын өз бетімен меңгеруге мүмкіндік жасайтын технологиялар үйлесімділігі. Қашықтықтан оқыту барысында білім алушылардың теориялық білімдері мен практикалық дағдылары материалдарды жүйелі түрде оқу, диктор соңынан аудио және бейне тасымалдауыштардағы оқу материалдарын қайталау негізінде қалыптасады. Үнемі практикалық тапсырмаларды орындап отырған студент тұрақты автоматтандырылған дағдыға ие болады. Теориялық білімдері жаттығу тапсырмаларын орындау барысында еш қиындықсыз қалыптасады.

Қашықтықтан оқыту технологиясын қолданудың тиімді жақтары: оқу, үйретуге шығындарды азайту (мекен-жайды алуға, оқу орнына барып келуге ешқандай шығынды қажет етпейді); оқытуды адамдар санының көп болуына қарамастан өткізу; оқыту сапасын заманауи техникалық құралдар, электронды кітапхана қоры арқылы арттыру.

Қашықтықтан оқыту компьютерлік телекоммуникация арқылы жүзеге асады, оның сабақтары мынандай үлгіде болады:

Чат-сабақтар – чат технологияны қолданып өткізілетін сабақтар. Чат-сабақтар бірізділікпен өткізіледі, яғни оның қатысушылары бір мезетте оған ену мүмкіндігіне ие болады. Қашықтықтан оқытатын оқу орындарының аясында чат-мектептер бар, онда чат-кабинеттер көмегімен қашықтықтан оқыту педагогтары мен білім алушылары өз қызметтерін ұйымдастыра алады.

Веб-сабақтар – «әлемдік ғаламтордың» қол жетімді мүмкіндіктері мен телекоммуникация құралдарының көмегі арқылы өткізілетін қашықтықтан оқыту сабақтары, конференциялар, семинарлар, іскерлік ойындар, зертханалық жұмыстар, практикумдар және басқа да оқу сабақтарының формалары. Веб-сабақтар үшін арнайы білім берудің веб-форумдары пайдаланылады. Веб-форум – белгілі бір тақырып аясындағы пайдаланушылардың жұмыс түрі, ол жазылып алынып, сәйкестендірілген бағдарламасы бар сайттарда тіркеледі.

Чат-сабақтардан веб-форумдар өздерінің ұзақ уақыт жұмыс істей алуларымен және педагог пен білім алушының өзара әрекеттестік сипатымен ерекшеленеді.

Оқытудың белсенді әдістерін топтастыру. Оқытудың белсенді әдістері оқу процесінің әр түрлі кезеңдерінде пайдалануы мүмкін. Білімді тұңғыш игеру кезінде, білімді бекіту және жетілдіру кезінде, шеберлік пен дағдыны қалыптастыру кезінде. Оқытудың меңгерілген әдістерін белсенді және белсенді емес деп бөлуге болмайды. Танымдық іс-әрекет белсенділігінің алуан түрлі тәсілдерін пайдалана отырып, оқытушы студенттердің танымдық белсенділігін көтеруге қол жеткізеді.

Оқытудың белсенді әдісі мен түрлеріне мыналарды жатқызуға болады: іскерлік ойындар, проблемалық, студенттердің баяндамалары мен ақпараттық хабарлары, кері байланысты дәрістер, дәріс – диалог, тренинг, дөнгелек столдар, пікірталас, ұжымдық - танымдық, оқу және т.б.

«Әдіс» термині гректің «methodos» сөзінен аударғанда мақсатқа, күтілетін нәтижеге жету тәсілі деген мағынаны білдіреді. Педагогикалық тәжірибеде әдістер дидактикалық міндеттерді шешу жолы болып табылады. Дәстүрлі түсінік бойынша оқыту әдістері – бұл оқушыларға білімдер мен іскерліктерді беру тәсілі.

Білімдер мен іскерліктерді алу көзі бойынша оқыту әдістерін жіктеу кең таралған. Осыған сәйкес әдістер келесі топтарға бөлінеді:

1. Сөздік әдістер (білімдер мен іскерліктерді алу көзі ауызша не жазбаша сөз болып табылады).

2. Көрнекілік әдістер (білімдер мен іскерліктерді алу көзі байқалған заттар, құбылыстар, көрнекі құралдар болып табылады).

3. Практикалық әдістер (білімдер мен іскерліктерді алу көзі оқушылар орындаған практикалық әрекеттер болып табылады).

Оқытудың интерактивті әдісі адамдардың өзара әрекеті мен қарым-қатынасын ұйымдастыру арқылы білімді игеру үрдісін басқарады.

Оқытушының әрекетінің орталығы бір ғана студент емес, бір-бірімен сұрақтарды талқылайтын, пікірталасқа түсетін, өзара ынтымақтастықта болатын және бір-бірін ынталандыратын әрі белсенді ететін өзара әрекет жасайтын студенттер тобы болып табылады. Адамдар ұжымымен ақиқатты іздеу барысында жарысады, бәсекеге түседі, сондықтан интерактивті әдіс студенттердің рухын көтеріп белсенділігін арттырады.

Интерактивті оқытуға келесідей әдістер жатады: эвристикалық әңгіме; пікірталас; «ой шабуылы»; «дөңгелек үстел»; іскерлік ойындар; практикалық жұмыстар жарысы және оларды талдау.

Эвристикалық әңгіме – бұл ұжымдық ойлау немесе проблеманың жауабын іздеуге құрылған әңгіме. Бұл әңгіме барысында ойша іздеу – ұжымдық ойлауға алмасады, себебі әңгіме барысында пікір алысады, аралық шешулердің әр түрлі варианттары айтылады, бұл жағдайда студенттер ақиқатты өзара әрекеттестік және өзара көмектесу арқылы бір – бірінің ойлауын арттырып ақиқатты іздейді.

Пікірталас - (дискуссия) бұл арнайы бағдарламаланған оқу бағдарламасының теориялық сұрақтарын талдауы, әдетте бұл сұрақты қоюмен басталады және эвристикалық әңгіме түрінде өріс алады.

Дискуссия – бұл сөйлеу әрекетінің диалог түрі. Бұл жағдайда әңгіме барысында туған пікірлер арасында интенсивті күрес туады. Дискуссияның ерекшелігі дискуссияға түскендердің пікірі дәлелденетін, ақиқатты, белгісіз бір жерден пайда болған емес белсенді ойлаудан пайда болған пікірлер болып табылады. Дискуссия әдісі семинар – дискуссияларда, семинар – практикумдарда, практикалық және лабораториялық сабақтарда тапсырмаларды орындау нәтижелерін талқылау барысында қолданылады.

«Ой шабуыл» - әдісінің мәні бойынша күрделі проблемаға жауап іздеу барысында әр түрлі ойға кез-келген идеялар, болжамдар, ұсыныстар, кездейсоқ аналогияларды интенсивті айту, сонымен қатар қатысушылардың керекті немесе керексіз ассоциациялары пайда болуы мүмкін. Бұл пікірлердің барлығы диктофонға жазылып «ой шабуылын» ұйымдастырушы зейін қойып олардың ішінен сұраққа жақын жауаптарды тандап алып, кейін сұрақ мазмұнына сәйкес терең талқылау ұйымдастыру.

«Ой шабуыл» әдісінің алтын ережесі деп әңгіме барысындағы бірде бір ой-пікірдің айтылуына күмәндану, сын айтуға болмайды, әр түрлі идеяларды айтуға ерік берілуі керек.

«Дөңгелек үстел» әдісі әр түрлі ғылыми аспектілерде теориялық проблемаларды меңгеру жолымен қарастырылатын, тиімділікті арттыратын әр түрлі профильдегі мамандардың қатысуымен өтетін әдіс.

Іскерлік ойын әдісі - мамандарды басқару және әрекет жасауға үйрететін әдіс. Студентті нақты жағдайда қатысушы кісі ролінде айқын және пәнді ойларға мәжбүр еткізіп, елеулі нәтижелерге жету деген саналы мақсатта болуға қою. Сондықтан бұл жағдай оқушының зейінін сезімталдандырады, ойлауды мақсатқа бейімді қылып меңгеруді жақсартуға себеп болады.

Интерактивті оқытудың жаңа әдісі тренинг болып табылады. Тренинг – бұл арнайы жасалған кіші топтарда қарым – қатынасты ұйымдастыру арқылы өтетін психо –

корректілік жұмыс әдісі. Сабақты топтың тренинг әдіспен өткізу оқытушыдан зор дайындық жұмыс атқаруды талап етеді.

Сондай-ақ, психологияны оқыту әдістемесі оқу үрдісінде алған фактілік материал мен теориялық білім берудің практикалық жағдайында (оқушылардың психологиялық таңдауы, педагогикалық-психологиялық диагностика және психикалық дамудың прогностикасы, оқытудың сәттілігінің болжамдануы және жақсы оқытуды қамтамасыз етуге қажетті психологиялық жағдайды анықтау, ата-аналармен жұмыс және т.б.) көптеген практикалық міндеттерді шешуге маңызды мәні бар.

Алған білімдердің орта білім беру жүйесіндегі реформаның психологиялық ерекшеліктері, оқу орындарындағы білім берудің ұлттық үлгісі, білім берудің дифференциациясы мен индивидуализациясы, оқушылардың кәсіптік бағдарын ұйымдастырудың психологиялық ерекшеліктері, білім берудегі информатизацияның психологиялық ерекшеліктері, тәрбие және оқыту жүйесі дамуының бүгінгі кезеңдегі психологияның рөлі мен орны, психологияны оқыту әдістемесі ғылыми практикалық пән ретінде және оның педагогикалық пәндер жүйесіндегі алатын орны, пәнге жалпы сипаттама және психологияны оқыту әдістемесі курсының мақсаттары деген сұрақтарға сенімді бағдарлануға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Жақыпов С.М., Тоқсанбаева Н.Қ. Психологияны оқыту әдістемесі. Алматы, 2012
2. Әмірова Б.А., Молдабаева Р.А. Психологияны оқыту әдістемесі. Қарағанды, 2012
3. Бадмаев Б.Ц. Методика преподавания психологии. М., 2001
4. Г.Кертаева Оқытудың кейбір әдістері. –А. 1992
5. Андриади И.А. Основы педагогического мастерства / И.А. Андриади. – М.: «Академия», 1999. -160 с.

Резюме

В статье рассматривается использование интерактивной методики при преподавании психологии.

Summary

This article describes how to use interactive methods in teaching psychology.

ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ӘРТҮРЛІ КЕЗЕҢІНДЕГІ МӘТІНМЕН ЖҰМЫС ӘДІСТЕМЕСІН ЗЕРТТЕУДІҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

Тайланбаева Т.М.,

Абай атындағы қазҰПУ магистранты

Мақалада шетел тілін оқытудың әртүрлі кезеңіндегі мәтінмен жұмыс әдістемесін зерттеудің өзектілігі туралы қарастырылады.

Түйін сөздер: шет тілі, оқыту, мәтінмен жұмыс, әдістеме, зерттеушілер.

XXI ғасыр білімді де, білікті, бәсекеге қабілетті, көптілді, көпмәдениетті тұлғалар ғасыры болмақ. Білім беру саласында түбегейлі өзгерістер енгізілуде. Оқыту саласына түбегейлі өзгеріс жүріп жатқан, оқыту әдістері мен оның мазмұны қайта қарастырылып жатқан қазіргі таңда шетел тілдерін оқытудың тарихи тәсілдері мен оның негізгі тенденцияларын жетілдіру жүйесіне орала кету орынды.

Қазір шетел тілін оқыту методикасы өз алдына дербес ғылым болып қалыптасып келе жатыр. 1930 жылы Е.М. Рыт: «Шетел тілін оқыту методикасы салыстырмалы тіл білімінің тәжірибелік айқындаушысы», - деп баға бере отырып, әдістемеге алғаш анықтама

берген болатын [1]. Қолданбалы тіл білімі секілді әдістемеге де түрлі көзқарастардың туындауы 1930 жылдардағы шетел тілін пән ретінде оқыту жүйесінің жеткілікті деңгейде анықталмауымен тікелей байланысты болатын. Сол кезеңдерде зерттеу әдістерінің жүйесі де әзірленбеген еді.

Әдістеменің ғылым ретінде сипат алуындағы алғашқы бағыттар Б.В.Беляевтің есімімен ұштасады [2]. Ол әдістемені қолданбалы психология саласына теліді. Алайда, аудитория жұмысына сай іс әдістерін қолданудағы айырмашылықтар, материалдарды сараптау - методиканың басты мәселесі болған. Сондықтан әдістеменің бұл анықтамасы кең жайылған жоқ.

1930 жылдардың аяғы мен 1940 жылдардың басында педагогикалық ғылым ретіндегі методика анықтауыш бағыты ресімделді. Педагогика мен методика үйретуде бір ғана нысанға ие. Ол – оқыту процесстері, тәрбиелеу, оқытудың мақсат-міндеттері, сабақтың мазмұны. Мұның ішінде біртұтас болып қалған педагогикалық ғылым ретіндегі әдістемеге берілген анықтама. Методика - өз алдына ғылым. Оның зерттеу әдістері мен өзіне тән заңдылықтары бар. Оған берілген нақты анықтама мынадай: «Оқыту методикасы – оқыту жүйесін, тәсілдерін, заңдылықтарын, мақсаты мен мазмұнын зерттейтін, сондай-ақ шетел тілі материалы арқылы оқу-тәрбие үрдістерін үйрететін ғылым» [3].

90-шы жылдардағы көптеген ғылыми жұмыстарда шетел тілін үйрену барысында мәдениаралық қарым-қатынасты қалыптастыру мәселесін жан-жақты зерттеулер жүргізілді (Тер-Минасов Г.С., Құнанбаева С.С., Воробьев В.В., Әбдіғали С.Ә., Исабеков С.Е., Сафонова В.В., Бергелсон М. және т.б.) [4].

Батыс ғалымдары (Г. Кольс, В. Гудикунст және Р. Хациер, М. Педж және Дж. Мартин, М. Хупс, М. Беннет т.б.) мәдениетаралық коммуникацияны шет тілдерін оқыту жайында өздерінің жеке модельдерін ұсынған [5].

Қазіргі таңдағы педагогикалық зерттеулер (Г.М. Құсайынов, В. Беспалько, В. Монахов) жаңартылған әдістемелік жүйенің оқыту үрдісінде іске асуы үшін оны технологияландыру, яғни белсендіру қажет екенін дәлелдеп отыр. Оқу-тәрбие үрдісін ұйымдастырудың әдіснамалық негіздерін жасауда қазақстандық ғалымдар Қ.К.Жампеисова, А.А.Бейсенбаева, Ә.М.Мұханбетжанова, Қ.Б.Сейталиев, М.Ж.Жадрина, Ү.Б.Жексенбаева, Ж.А.Қараев т.б. зерттеулері 12 жылдық мектептің жаңа жүйесін жасауда ерекше маңызды орын алады [6].

Тіл білімі үшін сөйлеу әрекетін зерттеу үлкен мәселелердің бірі екендігін швед лингвисті Фердинанд де Соссюр алғаш болып көрсеткен. Бала тілін зерттеген ғалымдар: Л.Щерба, Е.Кубрякова, Е.И.Пассов, И.Л.Бим, И.Ф.Комков, А.А.Леонтьев, И.В.Рахманов, С.Канцнельсон, Н.И.Жинкин, Г.В.Колшанский, Э.П.Шубин т.б. Қазақстандық ғалымдар: Т.А.Аяпова, Э.Д.Сүлейменова, Ф.Ш.Оразбаева және т.б. [7, 8].

Қазіргі уақытта отандық және шетелдік әдістеме ғылымында шетел тілдерін оқыту мәселелерінің біртұтас жиынтығы зерттелуде:

- шетел тілдерін оқыту әдістемесінің ғылыми теориялық негізін жасау [И.Л.Бим, Е.И.Пассов, Н.И.Гез, М.В.Ляховицкий, Г.В.Рогова, Л.С.Андреевская - Левенстерн, И. В. Комков, Л. В. Щерба және т.б.];

- шетел тілдерін оқытудың мазмұнын іріктеу [Н.Д. Гальскова, А.Ю.Горчев, З.Э.Никитенко, Т.В.Маркова, И.С.Якиманская және т.б.];

- шетел тілдерін коммуникативтік - бағдарламалық тұрғыдан оқытудың теориялық негізін зерттеу [С.С.Құнанбаева, В.И.Герасимов, В.В.Петров, Е.И.Пассов, П.Г.Козлов, Н.Н.Дьяков және т.б.];

- шетел тілдерін оқытудың әдістемесі мен үлгілерін, оқу-әдістемелік жүйесін дамыту [Н.П.Каменецкая, А.А.Миролюбов, Р.К.Миньяр - Белоручев, И.В.Рахманов, Н.В.Языкова және т.б.];

- «Шетел тілдері» мектеп оқулықтарын құрастыру [И.Л.Бим, А.П.Старков, И.В.Рахманов, З.М.Цветкова, Н.И.Гез, Г.М.Уайзер, С.К.Фоломкина, М.Л.Вайсбург, С.К.Калинина және т.б.];

- оқушылардың шетел тілдерін оқып-үйренуінің аттестациялық талаптарын негіздеу [И.Л.Бим, Н.Д.Гальскова, Т.Е.Сахарова және т. б.);

- сөйлеу жүйесін дамыту [Р.Д.Брехт, Д.Е.Дивидсон, Р.В.Гинсберг, И.Н.Верещагина, И.В.Рахманов, Б.А.Бенедиктов және т.б.);

- оқытудың бағдарламалық негіздерін дамыту [И.Я.Пассов, Л.И.Бим және т.б.); - шетел тілдері сабақтарының әдістемелік талдауларын студенттерге оқытуда оқу теледидары мен техникалық құралдарды қолданудың әдіс - тәсілін жасау [Л.А.Желтоватых, В.А.Поляков, А.Е.Карецкш және т.б.).

Шетел тілдерін оқыту әдісі мен теориясының маңызды бағыттарының бірі - сабақ проблемасын шешудің негізі-оқытуды ұйымдастыру формасы болып табылады. Бұл мәселенің негізіне тарихи тұрғыдан қарағанда, осы саладағы қазіргі зерттеушілерді атап өтуге болады:

- шетел тілдері сабағы құрылымының әдістемесі [Л.З.Якушина, О.Герменау, Г.Пальмер, Р.Ладо, Н.В.Елухина және т.б.);

- шетел тілі сабақтарын құру әдістемесі [Л.З.Якушина, П.Я.Гальперин, А. И.Томсон, К.Флагстад]; - дыбыс жазбасын және техникалық құралдарды пайдаланудың әдістемесі [М.В.Ляховицкий, И.М.Кошман];

- шетел тілдері сабақтарын типтік ерекшеліктері негізінде сабақ типіне орай жоспарлаудың әдістемесі [Я.М.Колкер, Е.С.Устинова, Т.М.Еналиева];

- шет елдерде шетел тілдерін оқыту әдістемесі [Д.Б.Кэрролл, Б.А. Лapidус, Д.Обрехт, Д.Одлер, Е.Г.Полупанова және т.б.).

Тілдің қарым-қатынас қызметі жеке бірліктер түрінде емес, өзара хабар алысатын саналы әрекет түрінде жүзеге асатыны белгілі. Сондықтан тілдің әртүрлі деңгейіндегі тілдік бірліктердің ерекшеліктері, сөйлеудің коммуникативті түрлері, сөйлесімдер мен мәтіндердің коммуникативтілігіне негіз болып отыр. Қоғам талабына сай шетел тілдерін оқытуда берілетін білім мазмұны мен оқыту әдістерін жаңалау қажет ететіндігі айқындалды[9].

Ондағы мақсат білім алушыларды қарапайым болса да өз ойларын еркін жеткізіп қана қоймай, өзара тіл табысып, пікір алысуға үйрету, себебі жалпыға білім беретін орта мектеп білімнің негізгі мақсаты оқушының шетел тілінде сөйлеу қабілетін жетілдіру.

Соңғы жылдардағы тілші, әдіскер ғалымдардың зерттеу жұмыстарының нәтижесіне сүйенсек, мектеп оқушыларының көпшілігінің сөздік қоры жұтаң, сөз тіркестерін, сөйлем және мәтін (топик) құрауда дәрменсіздік танытатындығын, ойын жүйелі түрде жеткізе алмайтындығын, ауызша сөйлеу дағдысының төмендігін байқауға болады деген пікірді тілге тиек етіп отыр. Себебі, сабақ өткізу, оқыту барысында өткізілетін ең күрделі жұмыс түрлерінің бірі – сабақта мәтінмен жұмысты ұтымды ұйымдастыру. Мәтінмен жұмыс – сабақта өтілетін әртүрлі жұмыстардың жиынтығынан құралады. Осы тұрғыдан алып қарағанда, шетел тілін оқытудың әртүрлі кезеңіндегі мәтінмен жұмыс әдістемесін бүгінгі күн талаптарына сай жетілдіру маңызды мәселе болып табылады және біздің зерттеу жұмысымыздың өзектілігін айқындайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

6. Сравнительная характеристика методик преподавания английского языка. <http://allrefs.net/c15/1jff8>

7. Беляев Б.В. Очерки по психологии обучения иностранным языкам. 2-е изд. — М.: Просвещение, 1965. — 229 с.

8. Лингвометодические проблемы преподавания иностранных языков в высшей школе: Межвуз. сб. науч. тр. / Под ред. Л.И. Сокиркиной. Вып. 6. Материалы Всерос. науч.-практ. конф. «Перевод: теория и практика в контексте вузовского образования». — Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 2009. — 180 с.

9. Абдыкапарова С.К. Развитие теории и практики межкультурной коммуникации в РК. <http://inlang.linguanet.ru/ScientificWork/Conferences>

10. Пищальникова В. А., Потапов В. В. Лев Владимирович Щерба // Отечественные лингвисты XX века: Сб. статей / Отв. ред. Ф. М. Березин. Ч. 3. — М.: ИНИОН РАН, 2003. — С. 123—148.
11. Кунанбаева С.С. Теория и практика современного иноязычного образования. - Алматы, 2010. - 106 с.
12. Сейсенова А.Д. Лингвистикалық мәдениеттану: этикет формулаларына салыстырмалы талдау: филол. ғыл. канд. ... дис. - Алматы, 1998. - 183 б.
13. Аитова Н.Н. Ғалам бейнесі және ғаламның тілдік бейнесі // ҚазҰУ хабаршысы. Филология сериясы. – 2004. - №7. – Б. 13-18.
14. Амандықова Г.Н., Мұхтарова Ш.Е. Шет тілін оқыту әдістемесі.- Астана, 2007. 260 б.

Резюме

В статье рассматривается об актуальности изучения методики работы с текстами в разных уровнях обучения иностранным языкам.

Summary

In article is considered about relevance of studying of a technique of work with texts in different levels of training in foreign languages.

ОСОБЕННОСТИ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ ПРИЗЫВНИКАМИ ИЗ РАЗНЫХ РЕГИОНОВ

Талғатова К.Т.,
магистрант Академии Кайнар

Данная статья раскрывает основные особенности межличностных отношений между призывниками из разных регионов. Необходимо знать природу и динамику процессов, протекающих в воинском коллективе, всю сложность межличностных и внутригрупповых взаимоотношений военнослужащих и их влияние на сплоченность коллектива, подразделения в целом. В связи с этим, актуальность определяется в обосновании важности межличностных взаимоотношений между призывниками. Влияние их сложности, характера и динамики на сплоченность воинского коллектива подразделения.

Ключевые слова: личность, взаимоотношения, призывники, регионы, особенности.

В любом воинском коллективе складываются и одновременно сосуществуют два вида отношений. Одни из них определены законами, уставами, должностными инструкциями. Такие отношения строятся на основе определенного положения, занимаемого каждым в системе военной организации. Межличностные взаимоотношения военнослужащих осуществляются в военно-профессиональной, бытовой сфере и сфере досуга. Они опосредуются содержанием и целями совместной жизнедеятельности, характером руководства, особенностями среды, организацией жизни и быта. Поскольку условия жизнедеятельности воинского коллектива (экстремальный вид деятельности, высокие нагрузки, жесткая система управления, различные ограничения) заметно отличаются от прочих трудовых групп, взаимоотношения между военнослужащими имеют свою специфику.

В воинском коллективе наиболее заметна иерархия отношений по вертикали: между начальниками и подчиненными, старшими и младшими. Например, отношения командира и механика-водителя, дежурного по полку и дежурного по роте, разводящего и часового. Каждый из участников таких отношений имеет определенные права, обязанности и

предписания, как он должен действовать в той или иной ситуации. Эти отношения называются формальными, поскольку они определены нормативными документами. Обратим внимание: это отношения не между конкретными людьми, а скорее, между определенными социальными ролями, которые играют люди. Так, когда мы говорим «начальник патруля сделал замечание военнослужащему за нарушение формы одежды», мы имеем в виду именно формальные отношения между двумя категориями военнослужащих.

Само словосочетание «формальные отношения» очень точно передает их смысл. Форма есть нечто заданное извне и существует сама по себе только как абстракция. Так и формальные отношения всегда реализуются в виде реальных, жизненных отношений. Такие отношения конкретных людей в конкретной ситуации называют межличностными или неформальными. Оставаясь личностями в системе безличных общественных отношений, люди неизбежно проявляют свои индивидуальные характеристики. Подчеркнем, формальные отношения всегда реализуются в виде межличностных отношений. Общение начальника и подчиненного – это всегда общение двух личностей, с присущими им индивидуальными особенностями, которые они волей или неволей учитывают.

Поэтому неформальные, межличностные отношения невозможно искоренить или игнорировать. Они пропитывают буквально все сферы человеческого взаимодействия. Другое дело, что формальные отношения влияют на характер поведения людей, придают им определенную, сходную для всех форму. Степень этого влияния может быть большей или меньшей в зависимости от конкретной ситуации.

Природа межличностных отношений существенно отличается от природы формальных отношений: их важнейшая специфическая черта – эмоциональная основа. Естественно, что набор конкретных чувств безграничен.[1]

Межличностные взаимоотношения военнослужащих осуществляются в военно-профессиональной, бытовой сфере и сфере досуга. Они опосредуются содержанием и целями совместной жизнедеятельности, характером руководства, особенностями среды, организацией жизни и быта. Поскольку условия жизнедеятельности воинского коллектива (экстремальный вид деятельности, высокие нагрузки, жесткая система управления, различные ограничения) заметно отличаются от прочих трудовых групп, взаимоотношения между военнослужащими имеют свою специфику.

Прежде всего это иерархичность, влияние на взаимоотношения статусно-ролевой структуры. Военнослужащие очень часто вступают во взаимоотношения старший – младший (по воинскому званию, должности, специальным обязанностям, сроку службы и уровню подготовки и т.д.). Это неравенство статусов может носить как постоянный характер (офицер – сержант), так и временный (дежурный по общежитию – военнослужащий, проживающий в общежитии). Армейский афоризм гласит: «Не бывает так, чтобы не было начальника». И действительно, даже среди двух рядовых одинаковой должности, равных по возрасту и сроку службы, выполняющих совместную задачу, один обязательно должен быть назначен старшим.

Категоризация является еще одной особенностью межличностного взаимодействия. Военнослужащие часто общаются как представители различных категорий, относящихся к одной или различным возрастным, половым, должностным и другим группам. Важным для взаимоотношений является деление военнослужащих на проходящих службу по призыву и контракту, имеющих или не имеющих боевой опыт, допущенных или пока не допущенных к несению боевого дежурства, заслуживших «краповый» берет или не заслуживших и т.д.

Заметна такая особенность взаимоотношений военнослужащих, как интенсивность и теснота общения. Пожалуй, не так много сфер человеческой деятельности, где люди общаются так долго, тесно (иногда в буквальном смысле!) и так зависят друг от друга, как в армии. Нахождение в постоянном тесном общении экипажей боевой машины, боевой

части корабля, отделения разведчиков и др. предъявляет весьма непростые требования по их психологической совместимости и умению общаться.[2]

Наконец, специфические нормы и ценности воинского коллектива проявляются во взаимоотношениях. Любой военнослужащий помнит, сколь нелегко давались ему первые дни армейской службы, как непросто было подчинить личные потребности целям и задачам подразделения, как трудно было вписаться в ритм жизни подразделения. Во взаимоотношениях военнослужащих особую ценность имеют такие качества, как способность мужественно преодолевать трудности, не выставляя напоказ свои переживания, готовность жертвовать своими интересами ради товарищей, внутренняя собранность, уверенность в себе, внимание к своему внешнему виду и физической форме и др.

Одним из ярких проявлений взаимоотношений военнослужащих являются дружба и войсковое товарищество. «Толковый словарь русского языка» трактует понятие «дружба» как «близкие отношения, основанные на взаимном доверии, привязанности, общности интересов».[3]

Для того чтобы выработать практические рекомендации по управлению межличностными отношениями, необходимо получить достаточно полную и разностороннюю информацию о тех факторах, под влиянием которых они формируются. Кроме того, чтобы выбрать нужное направление дальнейшей работы по оптимизации межличностных отношений, важно знать, какое реальное влияние оказывает существующий в группе психологический настрой на другие ее социально-психологические характеристики и различные стороны ее жизнедеятельности.

Сложность и неоднозначность социальных процессов, происходящих в воинских коллективах, требуют глубокой, разносторонней и оперативной оценки военнослужащих и взаимоотношений между ними. Большинство военнослужащих неверно оценивают отношение к себе своих сослуживцев. Многие не могут четко объяснить себе причину плохого отношения к ним.

Любая воинская организация существует для достижения важных целей, связанных с поддержанием высокой боевой готовности. Степень реализации этих целей показывает, насколько эффективно действует организация жизнедеятельности воинских коллективов, т.е. насколько эффективно используются ее ресурсы.

Одним из наиболее важных ресурсов воинской организации является ее персонал, т.е. военнослужащие. Результативность работы воинского коллектива в целом складывается из эффективности использования всех организационных ресурсов, в том числе каждого военнослужащего, и заключается в создании благоприятной обстановки для вовлечения всего личного состава в общественно полезную эффективную деятельность.[4]

Система межличностных взаимоотношений складывается под влиянием целого комплекса объективных и субъективных условий. К числу объективных условий относятся: особенности государственного строя, характер и предназначение коллектива и др. Наряду с объективными условиями известное влияние на формирование межличностных отношений оказывают субъективные, психологические факторы. Такие как, зрелые и незрелые взгляды отдельных людей, положительные и отрицательные черты характера и темперамента, уровень культуры и подготовленность офицеров, прапорщиков (мичманов) и сержантов (старшин) как воспитателей. Вооруженные силы в соответствии со своим общественным предназначением обладают специфической организацией. Например, служба требует от военнослужащих точного и беспрекословного подчинения командирам и начальникам.[5]

Следовательно, специфика воинской деятельности и организации порождает особую структуру реальных взаимоотношений в воинских коллективах. В ней чаще всего выделяют следующие подструктуры:

- ✓ отношения субординации;

- ✓ отношения координации;
- ✓ отношения сотрудничества.

Каждая подструктура обладает межличностным психологическим аспектом, оказывающим определенное влияние на реальные отношения. В соответствии психологическим содержанием отношений между военнослужащими принято оценивать их как соответствующие или не соответствующие, а порой и противоречащие уставным нормам. Как правило, отношения, соответствующие уставным требованиям, способствуют решению задач, стоящих перед воинским подразделением. В то же время взаимоотношения, не полностью отвечающие уставным нормам, выступают в качестве условий, способствующих совершению воинских проступков, развитию отрицательных качеств личности военнослужащих. Поэтому каждый офицер обязан стремиться к тому, чтобы установить в воинском коллективе правильные уставные взаимоотношения.

К числу основных принципов взаимоотношений между военнослужащим относится принцип единоначалия и строгой субординации. Суть данного принципа заключается:

- в делении всех военнослужащих на начальников и подчиненных, старших и младших;
- в четком определении их прав и обязанностей;
- в присвоении начальникам права приказывать и обязанности подчиненных точно беспрекословно выполнять приказы и распоряжения начальников
- оказывать уважение старшим по воинскому званию
- строго соблюдать правила воинской вежливости и отдания воинского приветствия.

Уставы обязывают не только начальника, но и старшего требовать от подчиненного и младшего соблюдения требований воинской дисциплины и порядка.

Таким образом, межличностные отношения военнослужащих весьма разнообразны и многоаспектны. Имеют целый ряд сложных характеристик и процессов протекающих в них. Чтобы понимать и учитывать их в своей практической деятельности, командир должен иметь хорошую психологическую подготовку. Он не может не заниматься проблемами взаимоотношений своих подчиненных, поскольку они отражаются на уровне боеготовности подразделения и части.

В результате изучения межличностных взаимоотношений военнослужащих в воинском коллективе существуют особенности отношений. Они определены законами, уставами, должностными инструкциями. Такие отношения строятся на основе определенного положения, занимаемого каждым в системе военной организации. В воинском коллективе наиболее заметна иерархия отношений по вертикали: между начальниками и подчиненными, старшими и младшими. Например, отношения командира танка и механика-водителя, дежурного по полку и дежурного по роте, разводящего и часового. Каждый из участников таких отношений имеет определенные права, обязанности и предписания, как он должен действовать в той или иной ситуации.

Отчетливо видно, что в последние годы в отечественной науке проведено большое количество исследований по проблеме межличностных взаимоотношений военнослужащих. Прослеживается острая необходимость знания не только природы и структуры этих взаимоотношений, но и механизмов управления ими. Но, не смотря на это, недостаточно проведено исследований межличностных взаимоотношений между призывниками из разных регионов.

Для того чтобы выработать практические рекомендации для улучшения межличностных взаимоотношений военнослужащих, необходимо получить достаточно полную и разностороннюю информацию о тех факторах, под влиянием которых они формируются. Кроме того, чтобы выбрать нужное направление дальнейшей работы по оптимизации межличностных отношений, важно знать, какое реальное влияние оказывает существующий в группе психологический настрой на другие ее социально-психологические характеристики членов воинского коллектива и различные стороны ее жизнедеятельности.

Жизнедеятельность воинского коллектива в значительной мере определяется характером взаимоотношений между его членами. Например, доброжелательные взаимоотношения, направленные на поддержку друг друга, повышают качество учебно-боевой деятельности, а не сложившиеся - разрушают коллектив и затрудняют совместную деятельность его членов, препятствуют его сплочению и порождают конфликты. Ведь в крепком, сплоченном коллективе даже при отсутствии контроля и управления со стороны командиров и начальников, члены коллектива могут выполнять поставленные задачи, и за счет способности к самоуправлению. Особым специфическим видом психологических отношений выступают межличностные отношения – субъективно устанавливаемые и переживаемые взаимосвязи между людьми («субъект – субъектные связи»). Представляют интерес и результаты научной деятельности другого известного исследователя тех лет, А.С. Залужного, внесшего несомненный вклад в изучение проблем межличностных отношений. В его работах большое внимание уделено проблеме вожачества, т.е. по современной терминологии, лидерства. Им предложена типология вожаков (ситуативные и постоянные), проанализирована основная функция вожачества (организация и сплочение коллектива).

Специфические нормы и ценности воинского коллектива проявляются во взаимоотношениях. Любой военнослужащий помнит, сколь нелегко давались ему первые дни армейской службы, как непросто было подчинить личные потребности целям и задачам подразделения, как трудно было вписаться в ритм жизни подразделения. Во взаимоотношениях военнослужащих особую ценность имеют такие качества, как способность мужественно преодолевать трудности, не выставляя напоказ свои переживания, готовность жертвовать своими интересами ради товарищей, внутренняя собранность, уверенность в себе, внимание к своему внешнему виду и физической форме и др.

Чтобы грамотно управлять военнослужащими, воинскими коллективами, необходимо знать индивидуальные особенности каждого подчиненного, его слабые и сильные стороны. Кроме того, заметное влияние на качество индивидуальной и совместной деятельности военнослужащих оказывает характер взаимоотношений между ними. Для повышения результативности воинского труда необходим крепкий, дружный и сплоченный воинский коллектив, существование которого целиком и полностью зависит от системы межличностных отношений в нем.

Работа по теоретическому исследованию проблемы особенностей межличностных отношений между призывниками из разных регионов и разработка предложений по практической реализации ее решения осуществляется автором статьи на базе войсковой части №32356 г. Алматы в рамках магистерской диссертации.

Использованные источники:

1. Баранов Е.Г. Влияние ролевых взаимоотношений между военнослужащими на конфликты в подразделении. - М. ВУ, 1995. - 239с.
2. Глоточкин А.Д. Формирование взаимоотношений в воинском коллективе (взвод, рота) на основе требований воинских уставов". - М.: ВПА, 1964. - 239с.
3. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. Москва. 2004.-700с.
4. Перевалов В.Ф. Офицерский психологический практикум. М.: Знание, 1991. -64 с.
5. Сапунов Б.М. Эстетика воинской службы. М.: Воениздат, 2008/ 136 с.

Түйін

Берілген мақала әр түрлі аудандардан әскерге шақырылғандардың арасындағы тұлғааралық қатынастарының негізгі ерекшеліктерін ашып көрсетеді. Әскери ұжымда болып жатқан үрдістердің табиғатын және серпінділігін, әскери қызметшілердің ішкі топтық және тұлғааралық қарым-қатынасының күрделігін және оның ұжымның, жалпы

бөлімшенің ұйымдасушылығына әсерін білу қажет. Осыған байланысты, әскерге шақырылғандардың арасындағы тұлғааралық қатынастардың маңызын негіздеуге өзектілік айқандалады. Бөлімшенің әскери ұжымының ұйымшылдығына олардың күнделігі, сипаты және серпінділігінің әсері.

Summary

This article reveals the main features of the interpersonal relationship between the recruits from different regions. It is necessary to know the nature and dynamics of the processes occurring in a military staff, the complexity of interpersonal and inter-relationships of servicemen and their impact on the cohesion of the team, as a whole unit. In this regard, the relevance is determined in the justification of the importance of interpersonal relationships between conscripts. The impact of their complexity, the nature and dynamics on the solidarity of the military staff unit.

ЕЛІМІЗДЕГІ КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ДАМУЫ ЖӘНЕ ЗЕРТТЕЛУ ЖАҒДАЙЫ

Мусатаева В. Ж.,
ШТЖКУ магистранты

Қазақстан Республикасы әлемдік қауымдастықтың тең мүшесіне айналып, АҚШ, Қытай, Франция, Германия, Англия, Корея сияқты дамыған елдердің ғылыми-техникалық серіктесіне айналды. Аталған елдер біздің мемлекетіміздің болашағы зор екенін мойындады. Міне, осы аталған стратегиялық міндеттер халыққа қызмет көрсетудің барлық салалары үшін бәсекеге қабілетті жұмысшылар және мамандарды дайындауды талап етті. Олардың білімі, икемділігі, қабілеті халықаралық стандартқа сәйкес келуі заңдылыққа айналды. Біз зерттеген ғылыми жұмыстың өзектілігі де осы талаптан туындап жатыр.

Түйін сөздер: кәсіптік білім, жүйе, зерттеу, серіктес, даму, оқыту.

Өз еліміздегі орта кәсіби білімі бар мамандарға жағдай жасауымыз негізгі қажеттілікке айналды. Еліміздің экономикасына өзіндік үлес қосып жатқан да осы орта кәсіби білімі бар мамандар. Өйткені олардың көпшілігі болашақта теориялық жолмен емес, нақты іс жүзінде жұмыс істейтіндер. Дамыған елдермен бәсекеге түсу үшін де, ДСҰ-ға кіру үшін де технологиямыз мықты болуы керек. Мысалы, Қытай мемлекеті технологияны жақсы дамытқандықтан кез келген елмен әлеуметтік-экономикалық бәсекеге түсе алады. Оларда орта кәсіби білімі бар мамандарға барлық жағдай жасалған. Сондықтан өздерінің өнімдерін сыртқы рынокқа ұялмай шығара алады.

Еліміз тәуелсіздігін алғаннан кейін қажетті өндіріс орындары, ауылшаруашылығы, мәдениет пен спорт, өнер саласына қажетті мамандар дайындау мәселесіндегі кәсіби оқу орындарының рөлі мен орнына арнап А.К. Асарбаев, С.Х. Байділдина, Ж.Е. Сманқұловалар кандидаттық диссертация қорғады.

Ғалымдар Э.А. Түркебаев пен Р.Т. Садықов, С. Бектұров, В.А. Бабкина және А. Қошановтар ғылыми еңбектерінде 1959-1980 жылдар аралығындағы ауыр өнеркәсіп саласындағы ғылыми-техникалық прогресс мәселесін, соған сәйкес осы саладағы разрядтары төмен жұмысшылардың санының кемігенін және олардың кәсіби-техникалық оқу орындарын бітірушілердің есебінен толықтырылғанын қорытады.

Республиканың сол кездерде кәсіби-техникалық мемлекеттік комитетінің төрағасы болған И.А. Афонов, халық ағарту саласының министрі К.А. Айманов пен К.Б. Балахметов, С.М. Яренская және Л.З. Рустемов еңбектерінде де 70 жж. оқу орындарының жалпы жағдайы және болашағы анықталса, ал техникумдарда орта буын мамандар

дайындау барысын Р.Я. Байлыбеков пен С.М. Сахов кандидаттық диссертациялық зерттеулерінде арқау еткен. Р.Я. Байлыбековтың зерттеу жұмысында зоотехник, ветеринарлық дәрігер, басқа да мал шаруашылық саласын орта буын мамандарымен қамтамасыз ету мәселесінде статистикалық мәліметтер жан-жақты келтіріп, ал оқу орындарының олардан басқа да мал шаруашылығына орта буын мамандар дайындауын жеткіліксіз екендігін айқындап көрсеткен.

Ал С.М. Сахов диссертациялық жұмысынан оқу орындарына қатысты кеңестік идеология барысының ықпалын аңғара отырып, арнаулы орта білімді мамандардың ел экономикасы мен мәдениетінің талабына сәйкес дайындалу және оларды қанағаттандыруына аз назар аударылғандығын байқауымызға болады. Бұл жұмыста оқу орындарын бітірген жастардың жұмыспен қамтамасыз етілуі, арнаулы орта білімді мұғалім, тәрбиеші және денсаулық сақтау саласының мамандарын дайындау барысы анықталмаған. Мұнда мәселені тек партиялық тұрғыдан ғана қарау бұл оқу орындарының болашағын анықтауға, түрлі ұсыныстар енгізуге жеткілікті мүмкіндік бермеген, автор сонымен қатар, арнаулы орта білімді мамандар өндіріс орындарының өндірістік қажеттілігін өтеуі және жұмыс берушілердің пікірі зерттелмеген, автор олардың сандық көрсеткіштерін қорытумен айналысқан. Автор өзіне дейін арнаулы орта білімді мамандар дайындаудың тарихының зерттелмегендігін баса көрсетеді. Ол орынды, себебі жоғарыда біз атаған, басқа да зерттеушілер, экономиканың түрлі салаларын қорыта отырып, оларды орта білімді мамандармен қамтамасыз ету мәселесіне назарды статистикалық мәліметтер тұрғысынан қараған. Жалпы республика тарихында арнаулы орта білім жүйесінің тарихын зерттеу ғылыми тұрғыда арнайы мәселе болып өз мәнісінде қойылмаған.

Диссертациялық жұмыста Ә. Құдайбергенов, Х. Әбжанов, Н. Кенжебаев, Б. Әбжаппарова, Ж. Тасқынов, Ж. Қарағұсов, Э. Әлпейсов, Л. Гуревич, С. Қалдыбекова, О. Амелин, Р. Розенбург, А. Ишмұханбетов, С. Әубәкіров, О. Рыбаков, Г. Овшинникова сияқты ғалымдардың интеллигенцияның қалыптасуы, дамуы, әлеуметтік бейнесі туралы ғылыми еңбектерін, диссертацияларын пайдалануға тырыстық. Аталмыш авторлардың жұмыстарында арнаулы орта білім мамандарының интеллигенцияның құрамын толықтыруы мен қалыптастыруындағы орнына аз назар аударылған.

Соңғы 15 жылдың ішінде шыққан Ч. Мусин, А. Күзембайұлы, Е. Әбіл, Э.Әбдікәрімұлы және басқа да зерттеушілер Қазақстан тарихының келелі мәселелерін зерттеуге қатысты еңбектерінде білім жүйесі, оның ішінде кәсіби лицей және колледждердің қалыптасуы мен даму тенденциясына қысқа да болса белгілі орын беруге тырысқан. Солардың ішінде ғалым Н.Р. Күнхожаев «Тәуелсіз Қазақстан тарихы» атты ғылыми еңбегінде кәсіби лицейлер мен колледждердің жаңа жағдайдағы жұмысын қысқаша қорытып, кәсіби білім алуды адамның сапасы деп есептеп, олардың еңбек нарығының жұмыс берушілердің талабына сәйкес жүргізіліп жатқан жұмыстарына баға берген.

Зерттеу жұмысымыздың деректік көзіне Қазақстан Республикасы Үкіметінің, Парламентінің, Білім және ғылым министрлігінің бастауыш және орта кәсіби білім туралы заңдары, заң актілері, қаулылары, бұйрықтары және әртүрлі нұсқаулары, ережелері, кәсіби білімнің заңдылық негіздері жатады. 1991-2015 жж. колледждер мен лицейлердің қалыптасуы мен даму тарихына байланысты бар құжаттарды үкіметінің қабылданған қаулы-қарарлар мен нұсқауларынан, стенографиялық, статистикалық, актілер жинағының есептері алынды. Сонымен қатар ҚР-ның техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2008-2015 жылдарға арналған Мемлекеттік Бағдарламасын басшылыққа алдық.

Мұрағаттық құжаттарды жинастыру ісі Қазақстандағы мұрағаттарда жүргізілді. Зерттеу жұмысына мынадай мұрағаттың: Қазақстан Республикасының Президент мұрағаты, Қазақстан Республикасының Орталық Мемлекеттік мұрағаты, Талдықорған, Алматы облыстық мұрағаттарының құжаттары дерек ретінде тартылды. Осы аталған мұрағаттарда сақталған Кеңестік жүйе тұсындағы кәсіптік-техникалық оқу орындары мен

еліміздің тәуелсіздік алғаннан кейін құрылған колледждер мен лицейлер тарихына қатысты құжаттық деректер алынып, салыстырмалы түрде талдау нысанына айналды.

Қазақстан Республикасының мемлекеттік мұрағатының 1137, 1692, 1720, 1890, 2265, 2270 қорларынан Білім министрлігінің оқу орындарының ұзақ жылғы қызметі, Х-ХІ бесжылдықтағы оқуды бітірген маман жұмысшылардың сандық және сапалық құрамы, орта білім беретін 309 кәсіптік-техникалық оқу орындарының іс-әрекеті, Халық ағарту министрлігіне қарайтын колледждерде (техникумдар) 1991-1994, 1998 жылдардағы студенттер қабылдау барысы мен оларды бітіргендер туралы әрбір оқу орындары бойынша жазбаша және статистикалық материалдар, Халық ағарту министрлігіне қарайтын колледждер мен кәсіби лицейлердің 2001-2015 жылдар арасындағы жұмысы туралы және олардың әрбір жекелеген облыстарда жұмысқа орналасқандығы, оқу-материалдық базасы, мамандар құрамы, ауылшаруашылық министрлігіне қарайтын колледждерде 1991-1998 жылдарда әрбір мамандықтар бойынша студенттер қабылдау, оларды бітірушілер туралы, студенттердің ұлттық құрамы, оқу үлгірімдері, оқытушылардың біліктіліктері туралы мәліметтерді кеңінен алып пайдаланылды.

Қазақстан Президентінің 708-қорынан кәсіби-техникалық оқу орындарының 1990 жылдың басындағы оқу-материалдық базасына сипаттама берген, инженер-педагог мамандар мен қызметкерлердің пайызын көрсеткен, 629-қорда кәсіби-техникалық мектептердің республика жоғары оқу орындарын бітіруші жас ұстаздардың есебінен толықтырылғандығын баяндаған, педучилище мұғалімдерін аттестаттаудан өткізудің қорытындысы мен олардың жұмысын талдау туралы құжаттар ғылыми айналымға енгізілді.

Кейбір жекелеген облыстарда да осы жылдарда кәсіптік-техникалық оқу орындарын тым көп қысқартылды. Мәселен, Қарағанды облысы бойынша – 16, Жамбыл облысы бойынша – 9, Қостанай облысы бойынша – 10, Солтүстік Қазақстан облысы бойынша – 5, басқа облыстарда осы тәріздес оқу орындары қысқаруға түскен. Сонымен қатар оқушылар саны 225 мыңнан 94,9 дейін, яғни 2,5 есеге кеміді. Дайындалған жұмысшылардың саны 146 мыңнан 50,6 мыңға кеміген. Міне, осындай жағдайда кәсіптік-техникалық лицейлер дағдарысқа ұшырады. Бұл оқу орындары өздерінің пайда болып, өмірге келген кездерінен бастап-ақ дағдарысқа ұшырауының терең негізі қаланған. Оларды бітіргендердің кәсіби мамандығы төмен болды, олар мектептерде үлгірімі нашар, тәртіп бұзған оқушылар есебінен толықтырылды. Кеңестік кезеңде оларды бітіргендер жұмысқа жолдамамен іске асырылды, жұмыс беруші оның шеберлігі, икемділігі жоқ болса да қабылдады.

Кәсіби-техникалық оқу орындарын бітіргендер жұмыс таба алмай жатқанымен жаңа меншік иелері өз шаруашылықтарын жүргізу үшін маман жұмысшыларды күн сайын қажет ете бастады.

1988 жылы республика кәсіби-техникалық комитеті және оның жергілікті ұйымдары таратылды да, бұл жүйе Халық ағарту министрлігіне және әр түрлі салалық министрліктерге бөлініп берілді. Халық ағарту министрлігінде кәсіби-техникалық білім бас басқармасы құрылды, ал облыстарда да осындай өзгерістер болды. Халық ағарту министрлігі және оның жергілікті ұйымдары кәсіби-техникалық оқу орындарын осындай ауыр жағдайда басқаруға дәрменсіз болды, тәжірибелері жетіспеді. Міне, осындай еріктен тыс пайда болған экономикалық дағдарыс жылдарында халық шаруашылығының сан қырлы салаларын маман жұмысшылармен қамтамасыз ету күн тәртібіндегі негізгі мәселенің біріне айналды, қол қусырып қарап отыру мүмкін еместігін өмір талабы көрсетті.

Қазақстанда, атап айтсақ Қызылорда қаласындағы №7, Астана қаласындағы №3,17,16,22,13, Алматы қаласындағы №8, Солтүстік Қазақстан облысының №3, Батыс Қазақстан облысының №7, №9, Қарағанды облысының №6, №14, №19, Қостанай облысының №18, Семиозер, № 24 Забеловский, №29 Владимир, Алматы облысындағы №18 лицейі, Шығыс Қазақстан облысының №24 басқа да лицейлер болды.

Солтүстік Қазақстан облысының Ғ.Мүсірепов атындағы №12 кәсіби лицей (2005 ж. 50 жыл толған) ұжымы дағдарыс жылдарында өзінің оқу-материалдық базасын, тәжірибелі оқу шеберлерін сақтап қалды. Нарықтық экономикаға өту, еңбек нарығының өскелең талаптары лицей жұмысындағы жаңа кезең болды. Бұрынғы тракторист, комбайнер, машина жүргізушілерге қосымша «ауылшаруашылық өндірісінің және фермер шебері», «тракторист-машинист», «ВС» категориялы жүргізуші, «үй шаруашылығының иесі» (хозяйка усадьбы), «аспазшы», «тігінші» мамандықтарын дайындай бастады. Бұл оқу орнында 2002 ж. – 104, 2003 ж. – 120, 2004 ж. – 160 жастар оқуды бітіріп, олардың 85 пайызы жұмысқа орналасқан. Осы жылдарда 24 оқушы әртүрлі сайыстарда, үздік орындарды жеңіп алған. Лицейдің 460 гектар егістік жері, өзінің трактор, комбайндері, басқа да ауылшаруашылық техникалары бар. Егістік жерді өңдеу, егісті егу оның күту технологиялары, жинауы түгелдей оқушылардың күшімен іске асырылған. Жерлерінің әр гектарынан жыл сайын 18-20 центнерден өнім алды. Ауылшаруашылық жұмысын жүргізуде, маман-жұмысшылар дайындауда лицейдің қалыптасқан дәстүрі бар. Осы жыл ішінде 24 мың маман жұмысшылар: тракторист, жүргізуші және комбайнер дайындаған. Лицейді бітірген Н.А. Карпухин, П.М. Никифоров «Социалистік Еңбек Ері» атағын иеленген, К. Сейтов «Ленин» орденімен марапатталған. Сондықтан да аудан еңбекшілері тарапынан лицей құрметке бөленуде, тәжірибелі мұғалімдер ұжымы қалыптасқан.

Орта буын мамандар дайындайтын оқу орындарына педагогикалық және медицина мамандарын дайындайтын колледждер жатады, олардың әрқайсысының 40-60 жылдық тәжірибелері бар. Колледждер ауылшаруашылық өндірісіне де орта буын мамандар дайындады. Талғар агробизнес және менеджмент, Көксу, Есіл ауылшаруашылық, Шамалған су шаруашылық және аймақтық сайыс-конкурстарда «Үздік колледж» атағын иеленді. «Үздік оқу орны» атағын беру үрдісі тәуелсіздік кезінде басталды, ол оқу сапасын арттыруға тікелей әсер етті. Олар электрмеханик, техник-механик, агроном, жер құрылысы, жеміс-жидек сақтау және өңдеу т.б. орта буын мамандар дайындады. Колледждер өнеркәсіпке, экономикаға, көлік жүйесіне, мұнай және газ саласына, ауыл шаруашылығына, халыққа білім беру және денсаулық сақтау саласына орта буын мамандар дайындаған. Оқудың сапасын арттыру, оқытушылар мен оқушылардың ынтасын арттыру мақсатында жыл сайын әр түрлі мамандықтар бойынша сайыстар өткізіліп, озаттар марапатталған. Сонымен қатар оқу орындарының арасында да, мамандар дайындаудағы жетістіктерін бағалау мақсатында белгілі атақтар беру сайысы да үнемі жүйелі түрде іске асырылып отырады. Біз атаған колледждердің көпшілігі «Үздік оқу орны» атақтарын иеленді. Экономикалық дағдарыстың нәтижесінде пайда болған жұмыссыздарды оқыту және қайта дайындауды іске асыру үшін кәсіби лицейлер мен колледждер конкурстық негізде таңдап алынды. Онда олардың материалдық базасы және педагогтар құрамының сапасы негізге алынды. Кәсіби оқыту және қайта дайындау 37 кәсіп бойынша жүргізілді. Алматы қаласының, Солтүстік Қазақстан, Алматы облысы, Қарағанды, Батыс Қазақстан, Атырау, Маңыстау, Ақтөбе, басқа да облыстарында жұмыссыздарды оқыту және қайта дайындаудың түрі мен тәсілдері колледждер мен лицейлерде қолға алынды. Семей политехникалық, Ақтөбе мұнай және газ, Щучинскі техникалық, Өскемен политехникалық колледждері және Семейдегі №14, Қызылордадағы №7, Екібастұздағы №18, 14, Павлодардағы №20, Зырян ауданындағы №20 колледждері бұл салада тәжірибе жинақтап, жұмыссыздар тарапынан құрметке бөленді. Қостанай тұрмыстық сервис лицейі соңғы 10 жылда 180 әр түрлі кәсіп иелерін дайындап және қайта дайындаған.

Орал «Газ, мұнай және салалық технология» колледж ісі негізінде жұмыссыз халықты дайындау, қайта дайындау және оларға мамандық беру мақсатында 587 газэлектробалқытушы, сүрлеуші (страпильщик), газдандырылған котельныйдың операторы, қазушылардың көмекшісі, буровой қондырғылардың монтажниктері сияқты мамандарды қайтадан оқудан өткізген. Компьютерлік білімін көтеру және оларды өндіріс

мақсатына пайдалану курсынан 150 адам өткен, 15 адам өндіріс орындарында есепшілік жұмысын жүргізу курсынан өткен.

Маман-жұмысшыларды дайындауға бағытталған кәсіби білім мен кәсіби оқу әлем елдерінің басым бөлігінде білім саясатының маңызды саласы болып қалыптасқан. Оқу орындары жергілікті жұмыс берушілермен тікелей байланысты. 2001 жылдың қараша айының 5-12-нің арасында Қазақстанның кәсіби білім саласының 7 уәкілі Францияда болып, онда қалыптасқан кәсіби білім жүйесінің тәжірибесін зерттеді.

Еліміздің кәсіби-техникалық оқу жүйесі бұрынғы кеңестік республикалармен біртектестігін ескеріп Ресей және Өзбекстан республикаларындағы кәсіптік-техникалық оқу жүйесін, олардың бағытын қорыттық. Өзбекстанда 2006-2007 оқу жылында орта мектептің 9 сыныбын бітірген оқушының 63,4 пайызы лицейлер мен колледждерге қабылданған, 36,6 пайызы оқуын 10 сыныпта жалғастырған. Кәсіби лицейлер мен колледждер мемлекеттік бюджеттен қаржыландырылады.

Бұл елдердің тәжірибесі біздің елімізге әр жағынан қызықты. Германияның, Кореяның, Францияның тәжірибесі Қазақстан үшін көкейкесті мәселе болып табылады, өйткені білім беруді өндіріске лайықтап, онымен байланыстыруға мүмкіндік береді. Аталған шет елдердің тәжірибелері республиканың барлық лицейлері мен колледждерінде талқыланған. Тәжірибе алмасу лицейлер мен колледждердің тәжірибесін байытты, оқу процесін жақсартуға тікелей әсер етті.

Оқу сапасы – бәсекеге қабілетті жұмысшылар мен орта білімді мамандар дайындаудың сапасы оқу жоспары мен оқу бағдарламасына байланыстылығы аталды. Бізге дейінгі кәсіби-техникалық оқу орнының жұмысын зерттеушілер оқу процесіне, оның барысына назар аудармаған. Қайсы біреулері оқу процесін педагогикалық проблема деп қарайды. Ал бәсекеге қабілетті жұмысшылар мен орта буын мамандардың кәсіби деңгейі дұрыс ұйымдастырылған оқу процесінде ғана қалыптасатыны өмір шындығы. 1991-2007 жылдар аралығында кәсіби лицейлер мен колледждердің бірнеше оқу жоспары және бағдарламасы іске асырылды. 2006 жылдан бастап лицейлер үшін 300 кәсіп бойынша және орта білім бойынша 371 мамандықтың классификацияларына өзгертулер мен қосымшалар енгізілді.

Лицейлер мен колледждердің оқушылардың білім сапасын көтеруде жүргізілген әдістемелік жұмыстардың түрлері мен тәсілдері әртүрлі болды. Ең бастысы бұл саладағы жұмыстар әлеуметтік серіктестіктің талабы тұрғысында іске асырылуда. Оқу процесін жаңа технологияны пайдалану арқылы дамыту оқушылардың кәсіби шеберлігін, бәсекеге қабілетті сапалық деңгейі көтерді. Кәсіби лицейлер мен колледждердегі жалпы білім және арнаулы пән және оқу шеберлерінің арасындағы байланыс күрделі мәселенің бірі. Сондықтан да кәсіби оқу орындарының әдістемелік бірлестіктері пәнаралық байланысты оқу жоспары мен бағдарламаны талқылағанда-ақ бүкіл курс бойынша әрбір пәннің, тақырыптың орнын анықтаумен айналысқан. Қазақстанның білім беру ұйымдарында бекітілген мемлекеттік жалпыға міндетті стандарт бойынша кәсіптік лицейлерде 22-23, ал колледждерде 27-32 оқу пәні оқытылады, соның ішінде шет тілдеріне аса маңызды көңіл бөлініп отыр. Оқу орындарының тәжірибесі бойынша пәнаралық байланыстарды іске асыру оқыту мен тәрбиенің бірлігіне қол жеткізген, оқушыларда жаңа көзқарасты қалыптастырған.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Сахов С.М. Деятельность Компартии Казахстана по подготовке квалифицированных кадров со средним специальным образованием в ряды восьмой и девятой пятилетки (1966 – 1975 г.г.) . – Алматы, 1986. – 202 с.
2. Шимашова Р.С. Қазақстан республикасында педагогикалық училищелердің пайда болуы, қалыптасуы және даму тарихы (1920-1990 ж.ж): т.ғ.к. ... авторефераты. – Алматы, 2002. – 25 б.

3. Құдайбергенов А. За высокую культуру села . – Алматы, 1979. – 60 с.; Әбжанов Х. Сельская интеллигенция Казахстана в условиях совершенствования социализма. – Алматы, 1988. – 190 б.;
4. Мусин Ч. Қазақстан тарихы. – Алма-Ата, 2005. – 166 б.; Кузембайұлы А., Абил Е. История Казахстана. – Алма-Ата, 1996. – 250 с.; Қазақстан тарихы (көне заманнан бүгінге дейін). Очерк. – Алма-Ата, 1994. – 150 б.; Әбдәкімұлы Ә. Қазақстан тарихы. – Алма-Ата. – 1997. – 150 б.; Мусин Ч. Қазақстан тарихы. – Алма-Ата, 2005. – 166 б.;
5. Күнхожаев Н.Р. Тәуелсіз Қазақстан тарихы. – Алма-Ата: С.Бегалин атындағы мемлекеттік балалар кітапханасының баспасы, 2007. – 168 б.
6. Студенкова Н.А. О некоторых проблемах технического и профессионального образования // Қазақстан кәсіпкері – профессионал Казахстана. – 2006. – № 12. – 2-5-бб.

Резюме

В статье рассматриваются пути развития адаптации молодых специалистов к профессиональной работе.

Summary

The ways of development of adaptation of young specialists to professional work are considered in the article.

ШЕТ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА КОМПЬЮТЕРЛІК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ПРАКТИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Бөкенқызы А.,
ШТЖІКУ магистранты

Білім беру жүйесіне оқытудың жаңа технологияларын енгізу және ақпараттық технологиямен қамтамасыз етуді жақсарту, оқушының ақпараттық мәдениетін қалыптастыру міндеттері бір-бірімен өзара тығыз байланысты, яғни оқу үдерісін қазіргі заманғы технологиялар мен оқытудың техникалық құралдарын енгізуді талап етеді. Мұндай талаптарды қанағаттандыру – білім беру жүйелеріне жоғары білікті мамандарды дайындау мәселелерін ғылыми негізде шешу қажеттілігімен тікелей байланысты.

Түйін сөздер: шет тілі, сабақ, технологияландыру, практика, қолдану.

Жалпы «Ақпараттық технология» термині ғылымда XX ғ.-дың 40-50 жылдары пайда болып, Америкада XX ғ.-дың басында дидактиктер «оқуға арналған медиа» (instructional media), «оқыту машиналары» (teaching machines), «оқытуды автоматты түрде басқару» (programmed instruction) сияқты ұғымдармен байланыстырылған.

Ғалымдардың ой-тұжырымдарын жинақтайтын болсақ, білім беруді ақпараттандыру – білім беру саласының теориясы мен практикасына жаңа ақпараттық технологияны жан-жақты пайдалану және оқыту мен тәрбиелеудің психологиялық-педагогикалық мақсаттарын жүзеге асыратындай жағдайда оның мүмкіндіктерін қолдану үдерісі болып табылады. Осыған сәйкес, И.В.Роберт білім беруде ақпараттық технологияларды қолданудың мынадай педагогикалық мақсаттарын атап өтеді: оқушыны тұлғалық дамыту, ақпараттық қоғам жағдайындағы өмір сүруге дайындау, қазіргі қоғамның ақпараттануынан туындайтын әлеуметтік тапсырысты орындау, оқу-тәрбиелеу үдерісінің барлық деңгейін жеделдету.

Келесі зерттеуші В.Б.Поповтың айтуынша, білім беруді ақпараттандырудың міндеттерін жүзеге асыру үшін оқушыдан бастап, білім беруді ұйымдастырушыға дейін

компьютерлік технологияны пайдалануға дайындығы болулары тиіс. Олардың әртүрлі ақпаратты дербес компьютерде өңдеуге, қазіргі заманғы бағдарламалық мүмкіндіктерді пайдалану іскерлігі мен дайындығын қалыптастыру міндеті өзекті бола түседі, яғни дербес компьютерді «пайдаланушыны» дайындау міндеті туындайды.

Ал Г.В.Лаврентьев мектептерде оқушылардың білім деңгейінің көптеген жағдайда төмен болуы, ол оқытушылардың кәсіби тәжірибесінде ақпараттық технологиялардың қолданылмауын ең басты себебі ретінде көрсетеді. Г.Н.Бояркин, Н.С.Жилин, В.К.Белошапка, А.С.Лесневский және т.б ғалымдар оқытушылардың ақпараттық дайындығында коммуникативті мүмкіндіктерінің сәйкес болмауы, ақпараттық техникалармен жұмыс дағдыларының болмауы және үйлерінде компьютерлері бар интернетке қосылған едәуір бөлігі жаңа технологияларды меңгеруге кедергі келтіретін оқытушылардың ерекше ойлау стилі, психологиялық кедергілер кездесетінін жазады.

Сондай-ақ отандық ғалым С.М.Кеңесбаев жоғары педагогикалық білім беруде болашақ педагогдерді жаңа ақпараттық технологияны пайдалана білуге даярлаудың педагогикалық негіздерін зерттей отырып, білім беруде жаңа ақпараттық технологияны пайдаланудағы болашақ педагогтың даярлығын теориялық негіздеп, жаңа ақпараттық технологияны пайдаланудағы «педагог даярлығы» ұғымын және педагогикалық қызметке даярлықтың бірнеше деңгейін қарастырады.

Келесі зерттеуші А.Б.Медешова бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі, педагогика және психология, физика және информатика мамандықтары бойынша элективті курс бағдарламаларын ұсынған. Онда ақпараттық технология негізінде электрондық оқу құралдарын жасақтауға және оны оны тиімді қолдану әдістемесін оқып-үйретуге көңіл бөлінеді. Н.Ғ.Даумов Интернет арқылы оқушылардың зерттеу қызметін дамыту жолдарын көрсете отырып, соған оқушыларды даярлау мәселесін қамтыса, А.Х.Қасымова колледж оқушыларының ақпараттық мәдениетін қалыптастыруды курстарды мазмұндық интеграциялау негізінде жүргізуді ұсынады. Ал Б.К.Тулбасова өз зерттеулерінде ақпараттық мәдениеттің алғашқы баспалдағы ретінде компьютерлік сауаттылықты қарастырып, оны меңгеру мен оқушының дайындық жүйесіндегі қол жеткізілген шеберлік деңгейлерін элементарлық-қалыптасу, функциональды-ізденім, жүйелік-шығармашылық деңгейлері деп бөліп көрсетеді.

Сонымен ақпараттандырудың негізгі бағыты - ХХІ ғасырдың талаптарына сәйкес қоғамды дамытудың жоғары, тиімді технологияларына сүйенген жаңа білім мазмұнына көшу болып табылса, оқыту үрдісінде ақпараттық-коммуникациялық технологияны пайдалану білім беруші және білім алушы субъектілердің қарым-қатынасының бұрынғы қалыптасқан жүйесін, олардың іс-әрекеттерінің мазмұнын, құрылымын елеулі өзгерістерге ұшыратады. Қалыпты білім беру жүйесінде *білім беруші - білім алушы - оқулық* түрінде құрылған үш жақты байланыс бұзылып, *білім беруші - білім алушы - компьютер* жүйесі пайда болды. Мұндай жүйеде білім беру оқу-тәрбие үрдісінде компьютерді қолдану оқытушының білімі мен біліктілігіне, ақпараттық құзыреттілігіне қойылатын талаптарды қайта қарап, жүйелеуді және жетілдіруді талап етеді.

Қазіргі таңда адам іс-әрекетінің барлық саласына жаңа технологияларды енгізу басты мақсат болып отыр. Сондықтан да мамандарды даярлау мазмұнына, ұйымдастыру нысандарына және оның сапасын басқаруға қойылатын талаптар жылдан-жылға артуда. Осы орайда білім беру жүйесі мемлекеттік сұранысты жүзеге асырушы ұйым ролін атқарады. Сол себепті жоғары оқу орны білім берумен қатар, оқушыларды жан-жақты дамытып, өзі таңдаған ісінің маманы болып қалыптасуы мен жетілуіне мүмкіндік жасауы қажет.

Осы факторға сәйкес, мектептегі бүгінгі күнгі алға қойылған мақсаттардың бірі – жаңа ақпараттық технологияны білім беру жүйесіне пайдалана алатын, ақпараттық мәдениеті жоғары, білімді тұлғаны қалыптастыру. Білім беруді ақпараттандыру нәтижесінде әрбір оқушы ақпаратты еркін пайдалануға, оны қажетіне қарай талдай білу мүмкіндігіне ие болуы қажет. Өйткені, бұл білім беру үдерісіне қатысушылардың

интеллектуалдық белсенділігінің артуына, сол арқылы білім беру жүйесінің дамуын жетілдіруге негіз болады.

Білім беру жүйесіне оқытудың жаңа технологияларын енгізу және ақпараттық технологиямен қамтамасыз етуді жақсарту, оқушының ақпараттық мәдениетін қалыптастыру міндеттері бір-бірімен өзара тығыз байланысты, яғни оқу үдерісін қазіргі заманғы технологиялар мен оқытудың техникалық құралдарын енгізуді талап етеді. Мұндай талаптарды қанағаттандыру – білім беру жүйелеріне жоғары білікті мамандарды дайындау мәселелерін ғылыми негізде шешу қажеттілігімен тікелей байланысты.

Ғалымдардың ой-тұжырымдарын жинақтайтын болсақ, білім беруді ақпараттандыру – білім беру саласының теориясы мен практикасына жаңа ақпараттық технологияны жан-жақты пайдалану және оқыту мен тәрбиелеудің психологиялық-педагогикалық мақсаттарын жүзеге асыратындай жағдайда оның мүмкіндіктерін қолдану үдерісі болып табылады. Осыған сәйкес, И.В.Робер білім беруде ақпараттық технологияларды қолданудың мынадай педагогикалық мақсаттарын атап өтеді: оқушыны тұлғалық дамыту, ақпараттық қоғам жағдайындағы өмір сүруге дайындау, қазіргі қоғамның ақпараттануынан туындайтын әлеуметтік тапсырысты орындау, оқу-тәрбиелеу үдерісінің барлық деңгейін жеделдету.

Келесі зерттеуші В.Б.Поповтың айтуынша, білім беруді ақпараттандырудың міндеттерін жүзеге асыру үшін оқушытен бастап, білім беруді ұйымдастырушыға дейін компьютерлік технологияны пайдалануға дайындығы болулары тиіс. Олардың әртүрлі ақпаратты дербес компьютерде өңдеуге, қазіргі заманғы бағдарламалық мүмкіндіктерді пайдалану іскерлігі мен дайындығын қалыптастыру міндеті өзекті бола түседі, яғни дербес компьютерді «пайдаланушыны» дайындау міндеті туындайды.

Ал Г.В.Лаврентьев мектептерде оқушылардың білім деңгейінің көптеген жағдайда төмен болуы, ол оқытушылардың кәсіби тәжірибесінде ақпараттық технологиялардың қолданылмауын ең басты себебі ретінде көрсетеді. Г.Н.Бояркин, Н.С.Жилин, В.К.Белашапка, А.С.Лесневский және т.б ғалымдар оқытушылардың ақпараттық дайындығында коммуникативті мүмкіндіктерінің сәйкес болмауы, ақпараттық техникалармен жұмыс дағдыларының болмауы және үйлерінде компьютерлері бар интернетке қосылған едәуір бөлігі жаңа технологияларды меңгеруге кедергі келтіретін оқытушылардың ерекше ойлау стилі, психологиялық кедергілер кездесетінін жазады.

Сондай-ақ отандық ғалым С.М.Кеңесбаев жоғары педагогикалық білім беруде болашақ педагогдерді жаңа ақпараттық технологияны пайдалана білуге даярлаудың педагогикалық негіздерін зерттей отырып, білім беруде жаңа ақпараттық технологияны пайдаланудағы болашақ педагогнің даярлығын теориялық негіздеп, жаңа ақпараттық технологияны пайдаланудағы «педагог даярлығы» ұғымын және педагогикалық қызметке даярлықтың бірнеше деңгейін қарастырады.

Білім берудің ақпараттық үдерісі оқудың тиімділігі мен сапасын көтеруге, білімге қол жеткізуді жеңілдетуге, қоғамның әрбір мүшесінің өмір бойы үздіксіз білім беруді, қайта дайындауды дамыту үшін жағдай жасау мүмкіндігін береді. Осы тұста В.А.Извозчиков, С.А.Каменецкий, В.В.Лаптев А.В.Романов, А.В.Смирнов және тағы басқалардың зерттеу сараптамалары дәстүрлі әдістемелік оқытудан жаңа ақпараттық технологияға көшу қажет деп көрсетеді. Ал В.В.Вихрев, А.А.Федосеев, С.А.Христочевский қазіргі таңда оқушытерден қарапайым компьютерлік сауаттылық қана емес, одан гөрі терең білім талап етіледі деп атап өтеді.

Мәселен, қазақстандық Д.М.Джусубалиева қашықтан оқыту жағдайында оқушылардың ақпарат мәдениетін қалыптастырудың теориялық негіздерін зерттеп, онда оқушының ақпараттық мәдениеті қазіргі заман маманының моделіндегі құрамдас бөлік, тұлғаның интеграциялық білім алуы деп түсіндіреді.

Ал Қ.М.Байгушева зертеу жұмысында қашықтан оқыту мүмкіндіктерін пайдалану әдістемесін оқып-үйретуге бағдарланған Интернет технологияны қарастырады.

Келесі зерттеуші А.Б.Медешова бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі, педагогика және психология, физика және информатика мамандықтары бойынша элективті курс бағдарламаларын ұсынған. Онда ақпараттық технология негізінде электрондық оқу құралдарын жасақтауға және оны оны тиімді қолдану әдістемесін оқып-үйретуге көңіл бөлінеді.

Н.Ғ.Даумов Интернет арқылы оқушылардың зерттеу қызметін дамыту жолдарын көрсете отырып, соған оқушыларды даярлау мәселесін қамтыса, А.Х.Қасымов колледж оқушыларының ақпараттық мәдениетін қалыптастыруды курстарды мазмұндық интеграциялау негізінде жүргізуді ұсынады. Ал кей өз зерттеулерінде ақпараттық мәдениеттің алғашқы баспалдағы ретінде компьютерлік сауаттылықты қарастырып, оны меңгеру мен оқушының дайындық жүйесіндегі қол жеткізілген шеберлік деңгейлерін элементарлық- қалыптасу, функциональды-ізденім, жүйелік-шығармашылық деңгейлері деп бөліп көрсетеді.

Қоғамды ақпараттандыруды дамытудың негізгі факторларының бірі - білім ақпараттандыру. Олай болса, қоғамның әрбір мүшесі ақпаратты сауатты, мәдениетті және ақпараттық құзырлылығы дамыған тұлға болуы қажет.

Қазақстан Республикасының 2011-2020 жылдарда білім беруді дамыту бағдарламасына сәйкес педагог тұлғасын дамытудың орны ерекше. Сондықтан, оны қалыптастырып, дамыту үшін жоғары оқу орны білім беру үдерісінде ақпараттық технологияларды тиімді пайдалану жолдарын іздестіру бүгінгі күні «өзекті мәселе ретінде қарастырылуда.

Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауында өткен ғасырдың отызыншы жылдарында сауатсыздықпен күрес жүргізілгендей, компьютерлік сауаттану жөніндегі ауқымды іске азаматтарды, әсіресе, жастарды тарту қажеттігі айтылған және мемлекеттік қызметке жаңа қызметкерлерді қабылдау кезінде компьютерді, интернетті қолдана білу, дағдысы міндетті талап болуға тиіс екендігі атап көрсетілген. Осыған байланысты ХХІ ғасырда ақпараттанған қоғам қажеттілігін қанағаттандыру үшін білім беру саласында: компьютерлік техниканы, интернет, компьютерлік желі, электрондық және ақпараттық-телекоммуникациялық құралдарды, электрондық оқулықтарды оқу үдерісіне тиімді пайдалану арқылы педагог тұлғасын дамыту және білім сапасын көтеру міндеттері қойылып отыр.

Қазіргі еліміздің білім беру саласына, яғни біздің алдымызға қойып отырған негізгі міндеттер ретінде: ол ұлттың бәсекелестік қабілеті бірінші кезекте оның білімділік деңгейімен айқындалатынын және әлемдік білім кеңістігіне толығымен ену білім беру жүйесін халықаралық деңгейге көтеруде білім беру үдерісіне ақпаратты-қатынастық технологиялардың жетістіктерін енгізу, электрондық оқулықтар мен мультимедиялық бағдарламаларды тиімді және кеңінен қолдану, елдегі ақпаратты инфрақұрылымды әлемдік білім берумен ықпалдастыру, білім беру ұйымдарының байланыстарын нығайту болып табылады.

Президентіміз айтқандай, білім реформасы «біздің мемлекетіміздің әрбір азаматы тиісті білім мен біліктілік алған соң әлемнің кез келген елінде сұранысқа ие маман бола алатын» деңгейге жетуге тиіс.

Сондықтан Қазақстанның дамуының жаңа кезеңінің стратегиясындағы 30 маңызды бағыттың бірі «білім жүйесінің, сондай-ақ кадрларды қайта даярлау жүйесінің әлемдік стандарттарға жақындауы» болып табылады.

Жоғары оқу орны оқушытеріне қоғам талабына сай сапалы білім беру және оларды бәсекеге қабілетті етіп оқыту мен тәрбиелеу педагогика ғылымы саласына жаңа әдіснамалық негіздегі ғылыми зерттеулерді талап етіп отыр. Яғни, оқу үдерісіне жаңа педагогикалық және ақпараттық технологияларды кеңінен ендіру болып отыр. Ақпараттық технология оқу үдерісінің қойылған мақсатқа жетуіне кепілдік береді.

Ақпаратты-қатынастық технологияны экономиканың, білім мен ғылымның, жалпы адамзаттың барлық саласына енгізу ақпараттық қоғамның басты көрінісі болып отыр.

Соңғы жылдары шетел тілін оқытуда және білім беруді компьютерлендіруде ақпараттық технология пайдалану туралы мәселеге баса назар аударылуда. "Қазіргі ақпараттық құралдар – бұл тек спутниктік және кабельдік телевидение, бейне және дыбыстық жүйелер, электрондық ойындар емес, сонымен бірге тілді оқытудың жаңа жүйесі, ерекшелігі және тәсілін атқаратын негізгі бағыты болып табылады /И.Г. Гальперин/.

Осы мақсатты іске асыру барысында, яғни шетел тілін оқытуда шетел тілі кафедрасының оқытушылары пәнге деген қызығушылықты арттыру мақсатында дәстүрден тыс әдістер мен тәсілдерді іздеуде. Өйткені қызығушылық дегеніміз – үйренушілердің шығармашылық және ойлау қабілетін арттыруға септігін тигізетін ынталылық.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев білім берудің және тәрбиелеудің сапасын уақыт талабы деңгейінде жоғарылату әр пәнді ғылыми деңгейде, замануи ақпараттық технологияларды пайдалана отырып, оқыту талаптарын қойып отыр. Білім беруді ақпараттық технология жаңалықтарымен толықтырып отыру елімізде білім беру сапасын арттырудың басты бағыттарының бірі.

Шетел тілі пәндерін оқытуда сексенінші жылдарға дейін мектептерде ұзақ жылдар бойы түрлі жаттығулар, мәтіндер, әндер т.б. жазылған грампластинкалар пайдаланылды. Грампластинканы сабақта қолдану оқушыларды шетел тілін жақсы меңгеріп, оған деген қызығушылығын, ынтасын арттыру үшін керек еді. Сабақ үстіндегі тәсілдерді түрлендіру арқылы білім беруді тиімді етуді көздеген мамандардың бірі Д.Д. Остапенко грампластинкалардағы арнайы диктордың оқуымен жазылған жазбаларды, фильмоскопты, эпидиоскопты, диапроекторды қолдану барысында мынадай мақсаттарды орындауға қол жететінін айтады:

1. оқушыларды шет тілін түсінуге үйрету;
2. жеке дыбыстарды, сөздерді, сөз тіркестерін, т.б. дұрыс айтуға жаттықтыру;
3. оқушыларды дұрыс оқуға төселдіру;
4. шәкірттерді ән айтуға үйрету;

5. өзге елдің музыкалық және т.б. мәдени мұраларымен таныстыру. Сонымен, техникалық құралдардың шетел тілін оқытудағы тиімді жақтарын қарастыра болсақ, мынадай игі жақтарына көз жеткіземіз:

- техникалық құралдарды қолдану педагогнің оқушылар алдындағы беделін арттыра түседі;
- техникалық құралдар педагогді көптеген механикалық түрдегі жаттығу жұмыстарынан босатады;
- техникалық құралдарды сабақта тиімді қолдану арқылы педагогнің уақыты үнемделіп, ол бос уақытын нашарлау оқитын оқушыларға жұмсауға мүмкіндік алады;
- педагогнің жұмысы тиімді болып, шығармашылық реңкке ие болады.

СД дискілеріне жазылған бағдарламалар әрі қымбат емес, әрі педагог үшін қолдануға оңай, тиімді. Пән педагогі белгілі бір мақсатты көздеп өз бетімен арнайы бағдарлама құратын болса, онда ол өзінің дәріс беріп жүрген оқушыларының әрқайсысының жеке ерекшеліктерін, білім деңгейін ескереді. Яғни бұндай бағдарлама арқылы оқушының жеке басының ерекшелігіне арналған білім беру жүзеге асады.

Күні бүгін республиканың мектептерінде шетел тілі пәнін оқытуда педагогдер қауымы жаңа ақпараттық технологияларды мүмкіндігінше кеңінен қолдануда, өйткені ақпараттық технологияларды қолдану қоғам мен уақыт талабы болып отыр. Компьютерлік телекоммуникативтік жүйені қолдану арқылы дистанционды түрде білім алу да іске асырылуда. Білім алудың бұндай жолын қазір білім беру саласындағы басты реформаның бір түрі деп те айтуға болады, себебі қашықтан оқытудың тигізер пайдасы жан-жақты.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

5. Беркінбаев К.М., Сыдықов Б.Д. Информатикалық пәндерді оқытудың педагогикалық технологиясы. // Қазақстан мектебі. 2006, №11, 33-35 б.

6. Панина Т. С. Современные способы активизации обучения / Т. С. Панина, Л. Н. Вавилова. М.: Изд. Центр «Академия», 2008. 176 с.
7. Сыдықов Б.Д. Информатикалық пәндерді оқытудың педагогикалық технологиясы. // Қазақстан мектебі. 2007, №3, 43-45 б.
8. Роберт И.В. Новые информационные технологии в обучении: дидактическая проблема, перспектива использования // Информатика и образование. 1991, №4, 18-25 б.
9. Попов В.Б. Повышение качества образования через формирование элементов информационной культуры работников образования // Информатика и информационная культура в современной школе. Сб. материалов I и II Всероссийских научно-практических конференций (под. ред. Александрова Ю. В. Пугача В.И.). – Самара, 1986. -С. 98-102.
10. Лаврентьев Г.В. Психолого-педагогические условия подготовки преподавателей для применения образовательных инноваций в вузе. Сайт <http://enit.ulsu.ru/d/011>.

Резюме

В статье рассматриваются теоретические –практические основы использования компьютерных технологии на уроках иностранного языка

Summary

Theoretical –practical basis of using computer technologies at the lessons of foreign language are considered in the article.

КОЛЛЕДЖДЕРДЕ ПРАКТИКАЛЫҚ АҒЫЛШЫН ТІЛІ ПӘНДЕРІН ОҚЫТУДЫҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ-ТЕОРИЯЛЫҚ МОДЕЛІ

Мусатаева В.Ж.,
ШТЖКУ магистранты

Мақалада колледждерде практикалық ағылшын тілі пәндерін оқытудың құрылымдық-теориялық моделі туралы қарастырылады.

Түйін сөздер: ағылшын тілі, колледж, оқыту, модель, пән.

Шетел тілін оқытуда болашақ мұғалімдердің пәнді оқытудағы практикалық бағыттылықты жүзеге асыруға даярлығын қамтамасыз ету қажет. “Бағыттылық” ұғымы “қандай да бір мақсатқа бағытталған ойдың, қызығушылықтың топтастырылуын түсінеміз”.

Нобайдың негізінде колледждерде практикалық ағылшын тілі пәндерін оқытудың төрт деңгейі анықталды: төменгі деңгей, орта деңгей, жеткілікті жоғары деңгей және жоғарғы деңгей.

Төменгі деңгейде: студенттердің шетел (ағылшын) тілін меңгеру мен оқыту бойынша жаңаға деген қызығушылығы төмен болады, олар шетел тілінің оқу-тәрбие үдерісіндегі дұрыс қатынасының барын жете түсінбейді, тілдің мәнін сипаттай алмайды және шетел тілін оқытуда практикалық бағыттылықты қамтамасыз етуді жете түсінбейді. Мазмұндық, процессуалдық құраушыларды меңгермейді.

Орта деңгейде: студенттер шетел тілін меңгеру мен оқыту бойынша жаңаға деген қызығушылығы болады, шетел тілі бойынша білімі үстірт. Шетел тілінің практикалық бағыттылығын толық сипаттай алмайды. Шетел тіліне баулуда практикалық бағыттылықты қамтамасыз ету керектігін жақсы түсінеді, оны жүзеге асырудағы құралдарды, шарттарды толық сипаттай алмайды. Процессуалдық құраушылардың кейбір элементтерін ғана меңгереді.

Жеткілікті жоғары деңгейде: студенттер шетел тілін оқыту мен оқытуға жаңаға қызығушылығы болады, оның оқу-тәрбие үдерісіндегі дұрыс ықпалының бар екенін жақсы түсінеді. Шетел тілі, оны оқытудағы практикалық бағыттылығын сипаттау бойынша білімі айтарлықтай терең. Шетел тілін оқытуда практикалық бағыттылықты қамтамасыз етудегі оқу материалдарын және оқыту әдістері мен тәсілдерін көрсете біледі.

Жоғарғы деңгейде: болашақ шетел тілі пәні мұғалімдерінің пәнге деген, оны оқытудағы жаңаға деген қызығушылығы жоғары болып келеді және оның оқу-тәрбие үдерісіндегі дұрыс ықпалының бар екенін жете түсінеді. Шетел тіліне баулудың практикалық бағыттылығын сипаттау бойынша білімі айтарлықтай терең және қамтамасыз етудегі дидактикалық шарттардың оқытудың жүйелеріндегі мазмұндық сипаты бойынша білімі терең, оларды қамтамасыз етуді игереді. Олардың оқушыларды шетел тіліне баулуда практикалық бағыттылықты жүзеге асырудың құралдар жүйесі бойынша білімі терең болып келеді.

Сауалнама, әңгімелесу, тесттік тапсырмалармен бақылау әдістерін қолдану негізінде шетел тілін және оны практикалық бағыттылықта оқыту даярлығының бастапқы жағдайы анықталды.

Колледждерде болашақ шетел тілі пәні мұғалімдерін талап аясында даярлау үшін төмендегідей дидактикалық шарттары орындалуы тиіс: болашақ пән мұғалімдеріне қазіргі кездегі шетел тілінің практикалық мәнділігін ұғындыру; шетел тілінің мазмұнын түзуші оқу материалдарын игеруде талдау, іріктеу, салыстыру, жинақтау, т.б. іс-әрекеттерін студенттермен ұйымдастыру; шетел тілін оқытуда практикалық бағыттылықты жүзеге асырушы құралдарымен жұмыс жасату; оқушыларды шетел тіліне үйрету үшін болашақ мұғалімдердің іскерлігін қалыптастыру.

Аталған шарттар негізінде болашақ шетел тілі мұғалімдерін даярлауды жүзеге асыру көптеген факторларға байланысты. Олардың негізгілері біздің ойымызша төмендегілер: жоғары оқу орындары оқытушысының оқу үдерісін ұйымдастыру мен конструкциялауға қажетті білімі, оқу-әдістемелік әдебиеттермен қамтамасыз етілуі, студенттің өзіндік белсенділігі, маман даярлауға қойылатын талаптардың қанағаттандырылуы, т.б.

Педагогикалық инновацияға, жаңа тәрбиеге даяр жаңа формация мұғалімдерін даярлау соңғы уақыттарда кеңінен айтылуда. Білім беру жүйесіне жаңалықты (инновациялық) үдерістердің енуіне байланысты жаңаша ойлауға қабілетті, жоғары мәдениетті, қоғам мен мектептің алдына қойылған міндеттерді айқын түсінетін жаңа формация мұғалімдерін кәсіби даярлау мәселесі көкейкесті болып табылуда.

Колледждерде оқу жұмыстарының міндетті түрлеріне дәріс, семинарлар, лабораториялық-практикалық сабақтар, курстық жұмыстар, консультациялар, коллоквиумдар, сынақтар, емтихандар жатады. Колледждерде кеңінен тараған оқыту формаларына қазіргі таңда жаңа сипат берілген.

Қазіргі кезде дәрістің бірнеше түрі ажыратылған: кіріспе, ақпараттық, шолу, мәселелеп оқу дәрісі, визуальдық, бинарлық, алдын ала қателерімен жоспарланған, конференция, кеңес, “Миға шабуыл” - дәрісі немесе “топтық пікір-талас дәріс”. Семинар – практикалық оқу сабақтарының негізгі түрлерінің бірі. Семинардың ерекшелігі – оқушылардың оқытушының жетекшілігімен өз алдына дайындалған хабарламаларын, баяндамаларын, рефераттарын ұжым болып талқылау.

Ойын моделдерін белгілеуде әртүрлі терминдер қолданып жүрміз. “Ойын”, “Имитация”, “Нақты жағдайды талқылау”. Ойын технологиясы негізінен С.Әбенбаевтың пікіріне сәйкес жаңа педагогикалық технологияға жатады. Сондықтан бұл қазіргі таңда оқу-тәрбие үдерісінде колдау табуда.

Хабарламалық-дамытушы әдістер: дәріс, әңгіме, түсіндіру, оқу фильмдерін көрсету, педагогикалық әдебиеттермен өз бетіндік жұмыс, білім беру бағдарламаларымен өз бетімен жұмыс.

Проблемалық ізденіс әдістері: оқу материалын проблемалы баяндау, эвристикалық әңгіме, пікірталас, зерттеу жұмысы, кіші топтарды студенттердің ұжымдық ойлау-іс әрекеті, лабораториялық ізденіс жұмыстар.

Репродуктивті әдістер: оқу материалын мазмұндау (пересказ), үлгіге байланысты тапсырмаларды орындау.

Шығармашылық-репродуктивті әдістер: педагогикалық тақырыптарға творчестволық шығарма жазу, сөзжұмбақтар құрастыру, педагогикалық жағдайларды талдау, іскерлік ойындар, педагогикалық міндеттерді шешу.

Студенттердің өзбетіндік жұмыстарының формалары: педагогикалық сөздік жүргізу, түпдеректерді конспектілеу, аннотациялау, педагогикалық әдебиеттерді рецензиялау.

Дәстүрлі оқыту формалары үшін әдіс-тәсілдер ойластырылған; кеңінен қолданылып жүргендердің ішінде ерекше орын алатыны оқытудың белсенді (активті) және аралық белсенді (интерактивті) әдістері.

Арнайы орта оқу орындарында ағылшын тілін оқытудағы басты мақсат – практикалық тіл дайындығы. Өйткені студенттердің ағылшын тілін меңгерудегі практикалық қабілеттерін арттыруда кәсіби біліктілігі осымен тығыз байланысты. Тілдік емес жоғары оқу орындары үшін ағылшын тілі бойынша бағдарламаның түпкі талаптары студенттердің ағылшын тілі бойынша білімі толық тілді тасушы деңгейіне жақындастырылған болуы керек деген тұжырым жасауға мүмкіндік береді. Соған байланысты ағылшын тілін толыққанды меңгерудің негізгі критерийлері анықталады: ағылшын тілінің барлық тілдік және стилистикалық нормаларын сақтаған қарапайым коммуникация құралы ретіндегі сөйлеу әрекетінің барлық түрлерін еркін пайдалану (айтылым, тыңдалым, оқылым, жазылым); ағылшын тілін кәсіби меңгеру. Оған әр түрлі топтардағы студенттердің тілді білу деңгейіне қарай өзінің сөйлеу тәжірибесін бейімдендіру қабілеті де кіреді, тілдік материалды дұрыс әрі қонымды түсіндіру, тілдік қателерді анықтау мен түзету қабілеті. Аталған барлық қасиеттер оқу процесінде тиімді әдісті қолдана отырып, әдістемені мақсатты ұйымдастыру арқылы қалыптастырылады.

Қазіргі уақытта ағылшын тілін білім беру жүйесінде оқытудың әдістемесін, оның қағидалары мен салыстырмалы сипаттамаларын төмендегідей атап көрсетуге болады.

1. Ағылшын тілін оқытудың қазіргі әдістемесі: коммуникативтік әдістеме; жоба әдістемесі; интенсивті әдістеме; іс-әрекеттік әдістеме; қашықтықтан оқыту әдістемесі.

2. Ағылшын тілін оқытудың қазіргі заманғы әдістемесінің әдістемелік ұстанымдары. Коммуникативтік әдістеме: қарым-қатынас арқылы шетелдік мәдениеттің барлық аспектілерін игеру ұстанымы; шетелдік мәдениет аспектілерін өзара байланыста оқу ұстанымы; шетелдік мәдениет аспектілері мазмұнын модельдеу ұстанымы; оқу үдерісін оны кванттау (оқу үдерісінің құраушыларын (мақсаты, құралы, материалдары, т.б.) бөлу) және бағдарламалау негізінде басқару ұстанымы; шетел тілін оқытуды ұйымдастырудағы жүйелік ұстанымы; шетел тілін ситуация негізінде өзара қарым-қатынас ретінде оқыту ұстанымы; шетел тілін игеруді жеке даралау ұстанымы; шетел тілін игеруде оқушылардың, студенттердің өз бетінше жұмыс жасауын және сөздік ойлау іс-әрекеттерін дамыту ұстанымы; шетел тілін оқытудағы функциональдылық ұстанымы; шетел тілін оқытудағы жаңалықты ұстанымы.

Көптеген әдістемелерде (әсіресе, қашықтықтан оқыту, жоба) көрнекілік ұстанымы пайдаланылады. Жоғарыдағы барлық әдістемені бір ғана тұжырыммен беруге болады. Ол: “Қарым-қатынасқа оқытудың жақсысы – бұл қарым-қатынас”.

Жоғарыдағы келтірілген шетел тілін оқыту қазіргі заманғы әдістемесі мен әдістемелік ұстанымдарының салыстырмалы сипаттамасын білу оқытушы үшін қажетті шарт болып табылады. Олар:

- әдістеменің ерекшелік белгілері (жоғарыдағы бес әдістемеге байланысты);
- әдістемелердің ұқсас белгілері;
- әдістемелердің оң және теріс жақтары.

Ұ.Т.Нұрманалиева ғылыми-зерттеу еңбегінде шетел тілі сабағының негізгі құрылымдық бірлігі ретінде мыналарды атап көрсетеді: фонетикалық жаттығу; жаңа тілдік материалмен танысу; жаттықтыру; сөз тәжірибесі; сабақты қорыту.

Болашақ шетел тілі, оның ішінде ағылшын тілі мұғалімі пәнді мектепте оқытуда төмендегідей: аспектті (тіл үш аспектіге бөлінеді: лексика, грамматика, фонетика, олар жеке жеке зерделенуі тиіс); құрылымдық (машықтану жаттығуларын көптеп орындау); трансформациялық; аспектті-құрылымдық; құрылымдық-функционалдылық; тақырыптық-ситуациялық (лексикалық); сюжетті-ситуациялық; сюжеттік; тәсілдерді игеруі тиіс.

Бұл тәсілдерді колледждерде болашақ шетел тілі мұғалімі пәнді оқу барысында толық меңгеруі тиіс. Алдымен студент өзінің даярлығын қалыптастырады, содан кейін әдістемелік модуль бойынша пәнді оқытудың әдістемелік даярлығын меңгереді.

Осы тәсілдерді студенттер практика кезінде қолдануға тапсырма беріледі. Практика да біздің даярлау әдісіміздің бірі.

Жоғарыдағы аталған мамандық бойынша студенттер мектептегі практикаға алтыншы семестрде барады. Олардың пән бойынша білім және іскерлік деңгейі жеткілікті деңгейде дегенімен де, олардың пәнді оқыту бойынша әдістемелік даярлығының жеткіліксіздігі айқындаушы эксперимент барысында анықталды. Осы себепті біздер болашақ шетел тілі мұғалімдерінің пәнді оқыту бойынша әдістемелік даярлығын жоғарылату үшін мамандықты даярлауда басшылыққа алатын оқу жоспарындағы әдістемелік модульге бөлінген сағаттар есебінен практикалық жұмыстарды беруді дұрыс деп таптық.

Колледждерде оқу жұмыстарының бір түрі практикалық жұмыстар гуманитарлық мамандықтарда да кеңінен қолданылады. Практикалық жұмыстарды орындау барысында студенттер оқыту мазмұнындағы, үдерісіндегі заңдылықтарды өздері анықтаулары қажет. Сондықтан да ағылшын тілін оқыту барысында студенттерге төмендегідей практикалық жұмыстар зерттеліп отырған даярлықты қамтамасыз ету мақсатында ұсынылады.

Олардың тақырыптары:

1. “Ағылшын тілі” пән бағдарламасы (бөлімі),
2. Оқыту үдерісіндегі оқушылардың белсенділігі,
3. Мұғалімнің сабаққа дайындалуы,
4. Сабақтың мақсаттары,
5. Сабақтың міндеттері,
6. Оқушылардың білімі мен іскерліктерін бақылау,
7. Тақырып бойынша оқу материалдарының мазмұны және оны баяндау әдістемесі,
8. Пәнді жеке-дара оқыту,
9. Педагогикалық тапсырмалар және оқу жұмыстарының нәтижелері.

Болашақ ағылшын тілі мұғалімдерінің кәсіби даярлығын жетілдіру ЖОО оқыту үдерісін, оқыту үдерісіне қажетті жаңа педагогикалық технология элементтерін жүзеге асыру қажет болады.

Болашақ шетел тілі пәні мұғалімдерінің пән және пәнді оқытуда практикалық бағыттылықты жүзеге асыруға даярлығын қамтамасыз етуде эксперимент жұмыстары ұйымдастырылды. Зерттеу мақсатындағы эксперимент үш кезеңде (анықтау, қалыптастыру, бақылау) жүргізілді. Алдымен болашақ шетел тілі пәні мұғалімдерінің (студенттердің) оқу пәні бойынша даярлығының бастапқы жай-күйін анықтау мақсатында белгілеуші экспериментін жүргіздік.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

7. Бабинская П.К., Леонтьева Т.П., Андреасян И.М., Будько А.Ф., Чепик И.В. «Практический курс методики преподавания иностранных языков», Минск-2003
8. Сақтағанова М. С., Алиева Н. Қ., Айтбаева Н. Қ. «Ағылшын тілін оқытудың әдістері», Білім, 43-бет, №3, 2006 ж..

9. Шолпанбай С.К. «Шетел тілін оқытуда интерактивті тәсілді қолданудың ерекшеліктері мен тиімділігі», журнал «Мектептегі шет тілі» № 2-2008
10. Қазақстан мектептеріндегі шетел тілдері/Иностранные языки в школах Казахстана. Мамыр – Маусым. №3/3(45)/2009 ж. 29-33 бет.
11. Ботағарина Г., «Ағылшын тілін оқытудағы бүгінгі белес», Білім, 70-бет, №3, 2006 ж..
12. Қазақстан мектептеріндегі шетел тілдері/Иностранные языки в школах Казахстана. Мамыр – Маусым. №3/3(45)/2009 ж. 29-33 бет.
13. Мектептегі шет тілі/Иностранный язык в школе. Шілде-Тамыз. №4(22)/2006 ж. 25 – 26 бет.
14. Общая методика преподавания иностранных языков в средних специальных учебных заведениях Текст. / Под ред. А.А. Миролюбова и А.В. Парахиной. М.: Высш. школа, 1978. - 264 с.

Резюме

В статье рассматривается структурно-теоретическая модель обучения практическому английскому языку в колледжах.

Summary

In article is considered the structural and theoretical model of training in practical English in colleges.

THE ROLE OF COMPLEX OF EXERCISES IN THE FORMATION INTERCULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCE OF THE STUDENTS OF NON-LINGUISTIC SPECIALTY

Golovchun Alevtina Anatolievna

candidate of pedagogical sciences, professor

Kokambayeva Ainur Bekenovna

2 year post-graduate student

University of foreign languages and professional career

This article is devoted to the problem of the formation intercultural communicative competence by complex of exercises. The aim of the article is to describe the ways of formation intercultural communicative competence in non-linguistic departments. Special requirements and components of communicative complexes are presented.

Keywords: *intercultural communicative competence, exercises, complex of exercises.*

Nowadays, the platform of modern foreign language education is based on cognito-linguoculturological methodology where an intermediary of intercultural communication is considered as the learning outcome.[1, 43 p] In this regard the aim of foreign language course in non-linguistic department is the preparation of students to real intercultural communication in different spheres of life and the formation of intercultural communicative competence at the level not less than B1.

Exercise is a component of learning content, where the most of researchers are considered it as the “structural unit of the study”[2, 193p] and “authentic learning tool”[3, 67p]. I.L.Bim defined exercise as follows: “Упражнение – это форма единения материала и действий с ним, заданных потенциально”[2, 105 с]. One of the main means of the formation of intercultural communicative competence is a complex of exercises.

Creation of the special method for the students of non-linguistic universities involves scientifically created a complex of exercises which is directed to the formation of students’

intercultural communicative competence. The effectiveness of the learning process is achieved with the usage of a complex of exercises with an adequate learning aim. In its case it presents a complex of necessary types of exercises, which offers the most successful acquisition of teaching material [4, 40 p].

Complex of exercises is understood as the “complex of types of exercises united by the purpose, material and method of performing” [5, 279p]; “complex oriented on the certain condition of the learning and optimal organization of exercises for the formation of learners’ communicative competence in certain volume and certain level” [6, 58 p].

Researchers are distinguished different classification of types of exercises (Vohmina L.L., Gurvich P.B., Lapidus B.A., Passov E.I., Rahmanov I.V., Shatilov S.F. and others). The effectiveness of exercises is determined by the method and its organization. Doing exercises assumes solving of tasks which needs involving learners’ mental activity. Exercises should create problematic situations for learners. In the organization of exercises it should follow an important position: “character, content, structure and the volume of each exercise, its sequence should fixed” [7, 96p]

The design of the complex of exercises is based on different principles and requirements, which are articulated from different side. In our opinion, for the formation of intercultural communicative competence, it is necessary to consider the following requirements stated by O. E. Lomakina [8]. Exercises have to:

- 1) to cause learners’ interest in further work over the language;
- 2) to consider learners’ interest in non-learning process;
- 3) to develop their independence of statements and critical thinking;
- 4) to involve students to the problematic tasks, search the ways of solving, analysis of situations;
- 5) to develop students’ ability and strategy to personal independence;
- 6) to develop specific communicative skills necessary for authentic communication;
- 7) to integrate the development of all four types communicative skills (speaking, listening, reading, writing);
- 8) to give students an opportunity to correlate the contexts of cultural development of own country and the countries of the learned language, to realize the boundaries of cultural distinctions;
- 9) to develop at students social competence;
- 10) to vary the forms of interactions (role, group, command and other forms);
- 11) to have the various purposes and tasks;
- 12) to be based on authentic texts and realities;
- 13) to involve various language materials.

As the organizational basis of the content directed to acquisition of new cognito-linguoculturological complexes is an integrated unit of content which depending on the researcher’s key centre could be defined differently [1, 180 p].

D.Kulibaeva presented it as “Thematic-textual units”.

According to D.Kulibaeva a complex of exercises as methodological system includes [9, 216-229 p]:

- 1) A range of types of communication (themes, communication problems, texts, communicative situations)
- 2) A language and speech minimum arranged into integrated thematic-textual units ensuring preparedness for communication
- 3) A set of inter-cultural-communicative skills for each unit and a system of exercises to develop these skills.

She considers four main stages of communicative complex:

- Conceptual-Cognitive component – includes the formation secondary language consciousness. In this stage all the categories and phenomena, concepts which don’t have analogues should be introduced. The abilities which are developed at this stage: - the ability to

comprehend the system of concepts; - the ability to recognise and classify the system of professionally-oriented categories;

-the ability to discern core meaning of messages;

• Information-Accumulating component – is developed on basis of

Conceptual-Cognitive component. Materials appropriately should be presented, to focus on transferring all these materials to the level of active use. The abilities which are developed at this stage are: - the ability to accumulate professionally important information ; - the ability to construct one's own oral composition or communication; - the ability to search for additional information;

• Practical-Presentational component – includes the development of students' practical goal-setting which leads to the formation of speaking skills and immediate communication with interlocutors. In this stage teacher should help students to develop the ability to present their own viewpoint, interpret events and facts, make satisfactory presentation. The following abilities are developed: - the ability to choose and present the point of communication; - knowing how to concentrate and attract the attention of the partner; - the ability to react appropriately; - the ability to choose flexible tactics;

• Contextual-communicative component - reflects the professional context of foreign language education. Develops the ability to communicate freely on a wide range of professionally significant problems. To develop this component it is advisable to teach students to hold professional communication in the form of discussion, interview, presentation and dialogue. (role play, socio drama, case study). Abilities which are developed: - the ability to present, formulate, predict the possible course of discussion; - the ability to advantageously use meta-communicative means; - knowing how to establish contact with audience.

This teaching communicative complex, consisting of four stages, ensures the implementation of a cumulative, logically integrated educational model designed to achieve a predicted end result, namely, the intercultural – communicative competency.

References:

1. Кунанбаева С.С. Теория и практика современного иноязычного образования. – Алматы, 2010. -344 с.
2. Бим И.Л. Теория и практика обучения немецкому языку в средней школе. М.: Просвещение, 1988. -254с.
3. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. –М.: Рус.яз., 1989. -276 с.
4. Шатилов С.Ф. Методика обучения немецкому языку в средней школе: Учеб.пособие –М.: Просвещение, 1986. -223 с.
5. Глухов Б.А., Шукин А.Н. Термины методики преподавания русского языка как иностранного. –М.: Рус.яз., 1993. -371 с.
6. Изаренко Д.И. Аппарат упражнений в системном описании//Русский язык за рубежом. -1994. -№1. –с.77-85
7. Бухбиндер В.А. О системе упражнений//Общая методика обучения иностранным языкам: Хрестоматия. –М.: Рус.яз., 1991. –с.92-98.
8. Ломакина О.Е. Проективность в методике формирования коммуникативной компетенции студентов языкового вуза // Волгоград: Перемена, 2003.
9. Kulibaeva D. Managing international schools in Kazakhstan: Theory and Practice. – Almaty, 2010. -419 p.

Резюме

Данная статья посвящена проблеме формирования межкультурной коммуникативной компетенции посредством комплекса упражнений. Целью статьи является описание путей формирования межкультурной коммуникативной

компетенции в неязыковом вузе. Конкретные требования и компоненты коммуникативного комплекса представлены.

Түйін

Бұл мақала жаттығулар кешені арқылы мәдениетаралық коммуникативтік біліктілікті қалыптастыру мәселесіне арналған. Мақаланың мақсаты тілдік емес жоғары оқу орнында мәдениетаралық коммуникативтік біліктілікті қалыптастыру жолдарын сипаттау болып табылады. Арнайы шарттар мен коммуникативті кешен келтірілген.

ЭКОНОМИКА И ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

ПУТИ РЕФОРМИРОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ

Сапарбаев А.Д., д.э.н., профессор,
Кисиков Д.Т.

В статье рассматриваются пути реформирования организационно-правового регулирования трудовой миграции.

Ключевые слова: экономика, формирование, организация, правовое регулирование, миграция.

Глобализация привела к ужесточению экономической конкуренции и усилению давления на бизнес. Чтобы сохранить конкурентоспособность, глобальному рынку нужна дешевая и нетребовательная рабочая сила.

Дешевая мобильная рабочая сила, от которой можно при необходимости можно избавиться, поскольку у нее нет легального статуса, позволяет существенно сократить расходы на заработную плату и социальные нужды как в государственном, так и в частном секторе.

Неуправляемые перемещения больших людских потоков зачастую продиктованы высоким спросом и предложением. Во многих странах существуют значительные группы нелегальных, но работающих мигрантов.

Объем международной миграции за период с 1975 по 2000 год более чем удвоился - с 75 млн. до 175 млн. человек. Это те, кто живет за пределами своих стран: трудовые мигранты, члены их семей, беженцы и лица, уехавшие на постоянное место жительства.

Сопутствующими явлениями при этом являются социальная напряженность и конфликты, вплоть до торговли людьми. Жестокое обращение с людьми, нарушение их прав и оскорбление достоинства - вот результат неспособности органов управления контролировать ситуацию и обеспечивать защиту людей и сохранение социальной стабильности.

В условиях глобализации XXI века миграция стала вызовом, на который мир практически не в состоянии ответить. Во многих странах, да и на международной арене управление миграцией можно охарактеризовать как крайне недостаточное.

Большинство государств передали вопросы управления миграцией из ведения министерств труда в ведение министерств внутренних дел, перенося тем самым упор в миграционной политике с регулирования рынка труда на национальную безопасность.

Такое переподчинение отводит на второй план приоритеты основополагающих прав человека и прав в сфере труда и выводит значительную и растущую часть рабочей силы из ведения государственных органов, призванных заниматься регулированием рынка труда и условиями труда.

Вопросы миграции находятся на повестке дня международных организаций с 1994 года. Планировалось даже созвать всемирную конференцию по миграции.

В настоящее время действуют:

1. Международная организация по миграции (МОМ).
2. Управление верховного комиссара по делам беженцев ООН (УВКБ ООН).
3. Консультационный совет по человеческой безопасности Фонда народонаселения (ЮНФПА).

4. Европейская комиссия межправительственных консультаций по вопросам предоставления убежища, беженцев и миграционной политике в Европе, Северной Америке и Австралии (МПК).

5. Агентство ООН по наркотикам и преступности.

6. Международный центр по развитию миграционной политики (МЦРМП).

7. Региональный центр по развитию миграционной политики (РЦВМП).

8. Интерпол.

Многие из указанных международных структур не привлекают к участию в своей деятельности организации гражданского общества (НПО), работающие в области миграции, не говоря уже о ключевых участниках - национальных объединений работодателей и работников (профсоюзов).

Деятельность Комитета по миграции в настоящее время проводится в соответствии с действующей Концепцией миграционной политики Республики Казахстан, одобренной постановлением Правительства Республики Казахстан от 5 сентября 2000 года и была направлена на выполнение отраслевой программы миграционной политики Республики Казахстан на 2001-2010 годы и Плана мероприятий по ее реализации.

В целях регулирования постоянно меняющихся миграционных процессов, с учетом социально-экономической ситуации в регионах республики, обеспечения полного освоения бюджетных средств, выделяемых на переселенческие мероприятия, в 2006 году Комитетом проведена следующая работа:

- разработан проект Закона Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты по вопросам миграции», который в настоящее время находится на рассмотрении Мажилиса Парламента;

- утверждены новые Правила возмещения расходов по проезду к постоянному месту жительства и провозу имущества, выделения средств для приобретения жилья по месту прибытия и выплаты единовременного пособия оралманам, прибывшим по квоте иммиграции;

- утвержден План мероприятий на 2006-2008 годы по реализации отраслевой Программы миграционной политики Республики Казахстан на 2001-2010 годы.

- разработаны и направлены контагентам ряд проектов Соглашений по вопросу регулирования процесса переселения и защите прав переселенцев;

- совершенствована база данных «Оралман»;

- в целях усиления контроля над финансовой и исполнительской дисциплиной сотрудников аппарата Комитета и его территориальных органов в течение года проводились соответствующие проверки, по результатам которых были наложены дисциплинарные взыскания.

В работе Комитета и его территориальных органов главенствующее место занимает прием и обустройство переселяющихся в республику этнических казахов, потоки которых с каждым годом растут.

Принимаемые государством меры организационного и финансового характера дали определенный положительный эффект. Так, со времени обретения независимости на историческую родину по состоянию на 1 января 2007 года на постоянное жительство вернулись 565 757 этнических казахов.

Подавляющее большинство из них адаптировалось в новой среде. Трудоустроено 62 процента трудоспособных лиц, приняли гражданство 438 тыс. человек.

Это способствовало росту численности населения республики, которая по состоянию на 1 октября 2006 года составила 15 млн. 376 тысяч человек.

В результате мониторинга миграционных процессов был разработан и принят Указ Президента Республики Казахстан № 210 от 4 ноября 2006 года «О внесении изменения в Указ Президента Республики Казахстан от 27 декабря 2004 года № 1508», который позволил исполнить квоту иммиграции на 99,4 % или 14907 семей (82471 чел.).

Всем оралманам, включенным в квоту иммиграции, выплачены единовременные пособия и средства на приобретение жилья, возмещены транспортные расходы.

Улучшение ситуации в освоении бюджетных средств напрямую связано с улучшением работы Комитета в целом, совершенствованием механизма оказания социальной поддержки семьям оралманов, включенным в квоту иммиграции.

Определённая работа была проведена и в части выполнения международных обязательств по приёму и оказанию помощи беженцам.

На 1 января 2007 года количество признанных в республике беженцами составляет 582 человека. Республиканской централизованной комиссией по определению статуса беженца в Республике Казахстан рассмотрено 15 заявлений по обжалованию решений об отказе в предоставлении статуса беженца в Республике Казахстан.

В целях контроля законности выдачи разрешений на привлечение иностранной рабочей силы в рамках установленной квоты были произведены проверки в Департаментах координации занятости и социальных программ некоторых областей совместно с сотрудниками министерства. В ходе проверки было указано на необходимость усиления контроля за соблюдением работодателями условий разрешений по подготовке местных кадров, также на устранение ряда недостатков по оформлению документов при выдаче разрешений.

Комитет по миграции в пределах своей компетенции должен в первую очередь осуществлять реализацию государственной политики в сфере регулирования миграционных процессов. Между тем специалисты Комитета в рамках действующего законодательства вынуждены в основном заниматься приемом поступающих ежедневно по 150-200 документов, их обработкой, введению в базу данных «Оралман», направлением их в территориальные органы и отвечать на нескончаемые жалобы оралманов.

Постановлением Правительства Республики Казахстан «Об утверждении лимитов штатной численности» утвержденная штатная численность по центральному аппарату 24 человека, по территориальным органам 120 человек.

Необходимо отметить, что численность Комитета не изменялась практически с момента организации Агентства Республики Казахстан по миграции и демографии в 1998 году, в то время как квота иммиграции увеличилась в 30 раз.

Нарастание с каждым годом ходатайств от желающих переселиться на постоянное проживание в Казахстан, невозможность принять их всех по квоте иммиграции, то есть оказать государственную поддержку, усиливает недовольство у определенной части переселенцев. С учетом того, что тенденция увеличения количества, прибывающих вне квоты, не только сохранится, а будет нарастать, настало время в целом пересмотреть идеологию приема соотечественников. При этом должны учитываться интересы, как переселенцев, так и возможности государства.

На сегодняшний день работа с лицами, ищущими убежище, проводится в соответствии с Конвенции 1951 года о статусе беженцев. Отсутствует национальное законодательство. В связи с чем, назрела необходимость принятия нормативно-правового акта, определяющего правила предоставления статуса, правового положения беженцев.

Для решения вышеуказанных вопросов Министерство выносило предложения в Совет Безопасности, Администрацию Президента и Правительство Республики Казахстан.

В результате, разрабатывается новая Концепция миграционной политики Республики Казахстан, которая позволит выработать основные направления и методы их решения.

Кроме того, планируется принятие ряда нормативно-правовых актов:

- Закона Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты по вопросам миграции»;

- Программы миграционной политики Республики Казахстан на 2008-2010 годы;

- Постановления Правительства Республики Казахстан о создании центров адаптации и интеграции оралманов;
- Постановления Правительства Республики Казахстан об утверждении Правил включения в квоту иммиграции оралманов, предусматривающих объективные критерии включения в квоту с учетом образования и квалификации.

Решение задач эффективного регулирования трудовой миграции невозможно без развития договорно-правовой базы в сфере внешней трудовой миграции. Действующие на сей день законодательные нормы в отношении въезда в страну и пребывания у нас граждан иностранных государств, а также лиц без гражданства, не решают в достаточной степени все возникающие проблемы. К примеру, не отрегулированы вопросы въезда на постоянное место жительства близких родственников иммигрантов, нет четкого определения порядка депортации, в законодательстве отсутствуют меры ответственности государственных органов за ряд новых для нас нарушений, связанных с нелегальной миграцией. Необходимо принять Закон об иммиграции, где бы определялись статус иммигрантов, санкции против нарушителей, орган, контролирующий законность пребывания и трудоустройства иностранцев и пр.

В целях регулирования постоянно меняющихся миграционных процессов, с учетом социально-экономической ситуации в регионах республики, обеспечения полного освоения бюджетных средств, выделяемых на переселенческие мероприятия Комитетом по миграции проведена следующая работа:

- разработан проект Закона Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты по вопросам миграции», который в настоящее время находится на рассмотрении Мажилиса Парламента;
- утверждены новые Правила возмещения расходов по проезду к постоянному месту жительства и провозу имущества, выделения средств для приобретения жилья по месту прибытия и выплаты единовременного пособия оралманам, прибывшим по квоте иммиграции;
- утвержден План мероприятий на 2006-2008 годы по реализации отраслевой Программы миграционной политики Республики Казахстан на 2001-2010 годы.
- разработаны и направлены контагентам ряд проектов Соглашений по вопросу регулирования процесса переселения и защите прав переселенцев;
- совершенствована база данных «Оралман»;
- в целях усиления контроля над финансовой и исполнительской дисциплиной сотрудников аппарата Комитета и его территориальных органов в течение года проводились соответствующие проверки, по результатам которых были наложены дисциплинарные взыскания.

В работе Комитета и его территориальных органов главенствующее место занимает прием и обустройство переселяющихся в республику этнических казахов, потоки которых с каждым годом растут.

Принимаемые государством меры организационного и финансового характера дали определенный положительный эффект. Так, со времени обретения независимости на историческую родину по состоянию на 1 января 2007 года на постоянное жительство вернулись 565 757 этнических казахов. Подавляющее большинство из них адаптировалось в новой среде. Трудоустроено 62 процента трудоспособных лиц, приняли гражданство 438 тыс. человек. Это способствовало росту численности населения республики, которая по состоянию на 1 октября 2006 года составила 15 млн. 376 тысяч человек.

В результате мониторинга миграционных процессов был разработан и принят Указ Президента Республики Казахстан № 210 от 4 ноября 2006 года «О внесении изменения в Указ Президента Республики Казахстан от 27 декабря 2004 года № 1508», который позволил исполнить квоту иммиграции на 99,4 % или 14907 семей (82471 чел.). Всем оралманам, включенным в квоту иммиграции, выплачены единовременные пособия и средства на приобретение жилья, возмещены транспортные расходы.

Улучшение ситуации в освоении бюджетных средств напрямую связано с улучшением работы Комитета в целом, совершенствованием механизма оказания социальной поддержки семьям оралманов, включенным в квоту иммиграции.

Определённая работа была проведена и в части выполнения международных обязательств по приёму и оказанию помощи беженцам.

На 1 января 2007 года количество признанных в республике беженцами составляет 582 человека. Республиканской централизованной комиссией по определению статуса беженца в Республике Казахстан рассмотрено 15 заявлений по обжалованию решений об отказе в предоставлении статуса беженца в Республике Казахстан.

В целях контроля законности выдачи разрешений на привлечение иностранной рабочей силы в рамках установленной квоты были произведены проверки в Департаментах координации занятости и социальных программ некоторых областей совместно с сотрудниками министерства. В ходе проверки было указано на необходимость усиления контроля за соблюдением работодателями условий разрешений по подготовке местных кадров, также на устранение ряда недостатков по оформлению документов при выдаче разрешений.

Комитет по миграции в пределах своей компетенции должен в первую очередь осуществлять реализацию государственной политики в сфере регулирования миграционных процессов. Между тем специалисты Комитета в рамках действующего законодательства вынуждены в основном заниматься приемом поступающих ежедневно по 150-200 документов, их обработкой, введению в базу данных «Оралман», направлением их в территориальные органы и отвечать на нескончаемые жалобы оралманов.

Постановлением Правительства Республики Казахстан «Об утверждении лимитов штатной численности» утвержденная штатная численность по центральному аппарату 24 человека, по территориальным органам 120 человек.

Необходимо отметить, что численность Комитета не изменялась практически с момента организации Агентства Республики Казахстан по миграции и демографии в 1998 году, в то время как квота иммиграции увеличилась в 30 раз.

Наращение с каждым годом ходатайств от желающих переселиться на постоянное проживание в Казахстан, невозможность принять их всех по квоте иммиграции, то есть оказать государственную поддержку, усиливает недовольство у определенной части переселенцев. С учетом того, что тенденция увеличения количества, прибывающих вне квоты, не только сохранится, а будет нарастать, настало время в целом пересмотреть идеологию приема соотечественников. При этом должны учитываться интересы, как переселенцев, так и возможности государства.

На сегодняшний день работа с лицами, ищущими убежище, проводится в соответствии с Конвенции 1951 года о статусе беженцев. Отсутствует национальное законодательство. В связи с чем, назрела необходимость принятия нормативно-правового акта, определяющего правила предоставления статуса, правового положения беженцев.

Для решения вышеуказанных вопросов Министерство выносило предложения в Совет Безопасности, Администрацию Президента и Правительство Республики Казахстан.

В результате, разрабатывается новая Концепция миграционной политики Республики Казахстан, которая позволит выработать основные направления и методы их решения.

В 1997 году был принят «Закон о миграции», который заложил основы правового регулирования сферы нашей деятельности. Но как показала жизнь, еще множество вопросов требуют своего законодательного определения. В 2000 году была разработана Концепция миграционной политики и Концепцию демографической политики. Сегодня на основе их разработаны и утверждены Правительством Программа демографического развития Республики Казахстан на 2001-2005 годы и отраслевая Программа миграционной политики Республики Казахстан на 2001-2010 годы.

17 мая 2006 года Мажилис одобрил во втором чтении проект поправок в законодательство по вопросам регулирования миграционных процессов. Согласно проекту, закон, с одной стороны, ужесточает контроль над нелегальной трудовой миграцией, с другой стороны предусматривает меры по восполнению миграционных потерь. Кроме того, была принята поправка, которая обязывает иностранцев – субъектов частного предпринимательства, - осуществлять подготовку, переподготовку и повышение квалификации работников – граждан Казахстана.. Было также поддержано предложение об увеличении доли граждан Казахстана, работающих и зарегистрированных на территории республики иностранных компаниях, до 90% (в правительственном варианте предполагалось, чтобы доля казахстанских работников в иностранных компаниях составляла не менее 70%).

27 марта 2007 года принят Закон о внесении изменений и дополнений в Закон РК «О миграции населения», в соответствии с которым оралманам предоставлены дополнительные льготы по перевозу имущества через таможенную, отсрочки молодым оралманам от призыва в армию сроком на 3 года, льготы по получению образования и бесплатной медицинской помощи, утверждение квоты на иммиграцию на следующий год заранее, а не в течение того же года, как это было раньше. Это дает возможность своевременно решить финансовые вопросы. К тому же законом предусматривается выделение средств на устройство оралманов не только из республиканского, но и местных бюджетов.

Системно ведутся работы с международными организациями - фондом ЮНФПА, Уполномоченным комиссаром ООН по делам беженцев (УВКБ), Международной организацией миграции (МОМ). По инициативе нашего Агентства Казахстан стал в этом году полноправным членом МОМ.

С целью правовой и информационной поддержки мигрантов в стране созданы пять пилотных ЦПТМ – в Алматы, Алматинской области, Шымкенте, Петропавловске и Актау. Они были созданы по инициативе международных организаций – фонда «Евразия – Центральная Азия» и USAID – и рассчитаны на проведение юридических консультаций, а также на формирование у населения толерантного отношения к мигрантам. Кроме данных центров, обратиться за бесплатной помощью мигрантам фактически некуда. Планируется, что со временем ЦПТМ начнут действовать во всех крупных городах Казахстана при министерствах и департаментах труда и соцобеспечения, и финансировать их будет

Однако до комплексного решения вопросов миграции и демографии еще далеко. И одна из главных причин – разобщенность в деятельности различных государственных органов в этом сложном и деликатном деле. Вопросы миграции разделены между различными ведомствами. Работа с незаконной миграцией находится в компетенции Министерства внутренних дел, трудовая миграция - Министерства труда и социальной защиты населения, внутренняя миграция - Министерства сельского хозяйства, работа с зарубежной диаспорой - Всемирной Ассоциации казахов.

Рассматривая регулирование миграционных процессов как приоритетную задачу укрепления безопасности государства, считаем необходимым создание единого государственного миграционного органа, с передачей всех функций в одни руки, кадрового его укрепления.

ЛИТЕРАТУРА

1. Юдина Т.Н. Социология миграции. – М.: Академический Проект, 2006. – С.209.
2. Закон РК «О миграции населения» от 13 декабря 1997 года. www.zakon.kz.
3. «Отраслевая Программа миграционной политики РК на 2001-2010 гг.». www.zakon.kz.
4. Одарик О.А. Миграционная политика России в современном политическом контексте // Современные международные отношения и мировая политика. Астана: Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, 2006. – 1 п.л.

5. Шаркова А.В. Влияние процесса глобализации на использование трудового потенциала национальной и мировой экономики//Проблемы современной экономики, № 3/4 (7/8), 2003.

6. Международная трудовая миграция в Казахстане после вступления в Международную организацию труда / А. Н. Каменский, К. К. Калиев // Вестник МГУ. Серия 6. Экономика : научный журнал. - М.: Издательство МГУ, 2006. - N 6. - С. 25-34.

Түйін

Мақалада еңбек көші-қоны ұйымдық-құқықтық реттеуді реформалау жолдары қарастырылады.

Summary

The article discusses the ways to reform the organizational and legal regulation of labor migration.

КӘСІПОРЫННЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ РЕСУРСТАРЫН ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУДЫ БАСҚАРУ

Тогтамурат Б.,

Кайнар Академиясының аға оқытушы

Мақалада кәсіпорынның қаржы ресурстарын басқаруды жетілдіру жолдары қарастырылады.

Түйін сөздер: кәсіпорын, қаржы, ресурс, басқару, стратегия, инвестиция.

Кәсіпорынның қаржылық ресурстары пайда болуына қарай ішкі және сыртқы болып екіге бөлінеді. Өз кезегінде Кәсіпорынның ішкі қаржы ресурстары нақты бір нысанда стандарттық есептемеде таза пайда мен амортизация түрінде беріледі, ол өзгеру нысанында – Кәсіпорынның қызметкерлері алдында міндеттемелері, Кәсіпорынның табысының бір бөлігінің таза пайдасы түрінде, міндетті төлемдер табысының жалпы сомасынан есептелгеннен кейінгі – салықтар, алымдар, айыппұлдар, өсімпұлдар, проценттердің бір бөлігі және басқа да міндетті төлемдерден құралады.

Компанияды меншікті қаражаттарының есебінен қаржыландыру тәсілдері әр түрлі. Инвестициялық қызметті қаржыландыру, сонымен қатар ағымдық қызметті қамтамасыз етуге және кеңейтуге Кәсіпорынның пайдасы қолданылады. Стратегиялық маңызы бар жобаларды қаржыландыру көзі ретінде іске асыру үшін, бір мезгілде меншікті капиталды акциялардың қосымша эмиссиялары арқылы көбейту керек.

Кәсіпорынның қаржылық ресурсы		
Меншікті қаражаты және мүлік	Қаржы нарығында жұмылдырылған	Қайта бөлу негізінде түскендер
Негізгі қызметтен және шығарудан тыс операциялардан түскен пайда	Меншікті бағалы қағаздарды сату	Сақтандыру төлемдер
Шығып қалған мүлікті сатудан түскен түсім	Басқа эмитенттердің бағалы қағаздары бойынша дивидендтер және	Концерндерден, ассоциациялардан, салалық құрылымдардан түскен қаржылық ресурстар

	пайыздар	
Тұрақты пассивтер	Банк несиесі	Пайдан құрылған қаржылық ресурстар
Мақсатты түсімдер		Бюджеттік субсидиялар

Сурет 1. Кәсіпорынның қаржылық ресурстарының құрылымы

Қарыз капиталы Кәсіпорынның қаржыландыру қызметіне пайдалану, ереже бойынша, экономикалық жағынан тиімді. Акционерлік капиталға қарағанда, бұл капитал түріне төлем аз (яғни, меншікті капиталдың құнының деңгейін сипаттайтын несиесі және қарыздық пайызы меншікті капиталдың рентабельділігіне қарағанда аз. Басқаша айтқанда, қалыпты жағдайда меншікті капиталмен салыстырғанда қарыздық капитал арзан қаражат көзі болып табылады.). Бұдан басқа, бұл капиталды тарту меншік иелеріне және топменеджерлерге бақыланатын қаржыландыру көздерінің көлемін ұлғайтуға, яғни кәсіпорынның инвестициялық мүмкіндіктерін кеңейтуге жол ашады. Облигациялық қарыздар мен ұзақмерзімді несиелер қарыздық капиталдың негізгі түрлері болып табылады.

Эмитенттер мен инвесторлардың көзқарасы жағынан облигациялық қарыздардың жағымды және жағымсыз жақтары бар:

компания иелік ететін ақшалай қаражаттардың көлемі кенет артады, жаңа инвестициялық жобаларды орнатуға мүмкіндіктер туады;

облигацияларды ұстаушыларға көбінесе орнықты, мөлшерлемесі ауытқымайтын төлемдер бойынша төленеді;

көздердің құны аз;

қаражаттарды мобилизациялау тұрғысынан көздер арзан.

Негізгі кемшілігі - қарыздардың шығарылуы кәсіпорынның қаржылық тәуелділігінің артуына, яғни оның қызметінің қаржылық тәуелділігінің артуына алып келеді. Егер, дивиденд төлеу компания үшін міндетті болмаса, онда облигацияларды ұстаушылардың алдындағы міндеттемелер бойынша есеп - айырысу ағымдағы қызметтің нәтижесіне қарамастан, міндетті ретпен жасалу қажет.

Облигация ұстаушылар үшін инвестициялаудың мұндай формасының артықшылығы-эмитенттер жұмыстарының табыстылығына, капитал нарығында ағымдағы пайыздық мөлшерлемелердіңқысқамерзімді ауытқуларына тәуелді емес міндетті пайыздық төлемдердің орнықтылығында.

Кейбір қауіп-қатерлердің екі жақты сипаты бар. Біріншіден, эмитенттердің қаржылық қызметінің тұрақсыздығы облигациялардың нарықтық бағасының төмендеуіне алып келеді, бұдан шығатыны, еекінішілік нарықта облигациялардың күштеп сатылуынан капитализацияланған кірістер жоғалады. Екіншіден, эмитенттер банкрот болған жағдайда, облигация ұстаушылардың талаптары толық көлемде және өз уақытында қанағаттандырылмауы ықтимал.

Сонымен, қаражаттарды және олардың көздерін араластыруға болмайды. Баланс пассивінде көрсетілген қаражат көздері, мәні бойынша, Компанияға тура және жанама түрде өз қаражаттарын ұсынған және нәтижесінде бұл қаражаттар өз немесе басқа сомасында қайтарылатын тұлғаларды (меншік иелерін, контрагенттерді, бюджетті, жұмысшыларды) біртұтас біріктіреді.

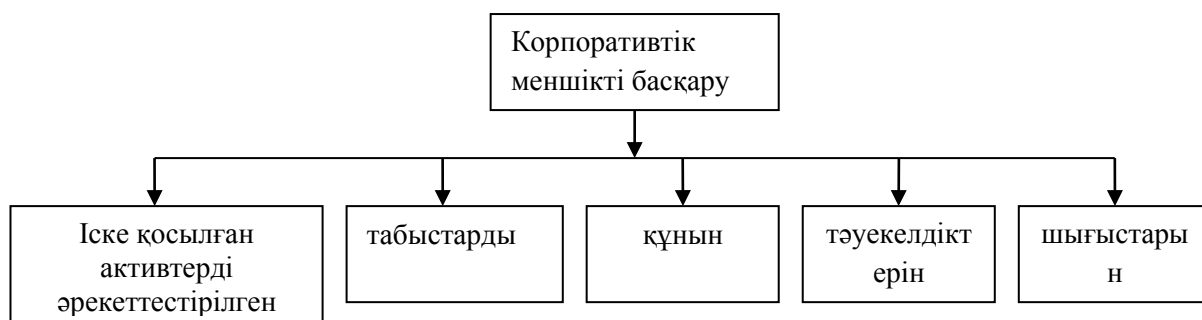
Қаржылық ресурстар мен капитал кәсіпорынның қаржыларын зерттеуінің негізгі объектісін көрсетеді.

Кәсіпорынның қаржылық ресурстары пайда болуына қарай ішкі және сыртқы болып

екіге бөлінеді. Өз кезегінде Кәсіпорынның ішкі қаржы ресурстары нақты бір нысанда стандарттық есептемеде таза пайда мен амортизация түрінде беріледі, ол өзгеру нысанында – Кәсіпорынның қызметкерлері алдында міндеттемелері, Кәсіпорынның табысының бір бөлігінің таза пайдасы түрінде, міндетті төлемдер табысының жалпы сомасынан есептелгеннен кейінгі – салықтар, алымдар, айыппұлдар, өсімпұлдар, проценттердің бір бөлігі және басқа да міндетті төлемдерден құралады.

Рынок шарттары бойынша микродеңгейде тиімді қаржылық шешім қабылдау үшін көбінде корпоративті қаржы саясаты қолданылады. Кәсіпорынның қаржылық саясатын Кәсіпорынның қаржылық мақсаттарына жетуі үшін мақсаттық ұстанымдар мен даму мүмкіндіктері, сонымен қатар көптеген көз қарастар және идеялар жүйесі ретінде анықтауға болады. Кәсіпорынның қаржылық саясаттарының негізгі мақсаты болып: пайданы жоғарылату, қаржы тұрақтылығын қамтамасыз ету, Кәсіпорынның капиталдандыру деңгейін жетілдіру, бәскеге жарамдылығын жоғарылату және рынокта қаржылық тұрақтылықты жоғарылату, қаржы-экономикалық қызметте ақпараттық айқындыққа жету, кәсіпорынның инвестициялық тартымдылығын қамтамасыз ету, кәсіпорынның басқарудың тиімді механизмін құру болып табылады.

Корпорациялық түрлі басқару мүмкіндіктерінің қосымша нүктесі сияқты болатын меншік объектісі ұғымын айырып көрсетіп мыналарды тұжырымдауға болады: корпоративтік меншіктің объектісі болып меншіктенушілердің (корпорацияның) нақты тобына заңды түрде бекітілген ұлттық байлықтың ұймдық – оқшауланған бөлігі есептеледі.

Сурет 2. Корпоративтік меншікті басқарудың негізгі аспектілері

Кәсіпорынның қаржы саясатын таңдау көптеген ішкі және сыртқы факторларға байланысты. Осының ішінде корпоративтік қаржы саясатын таңдау негізінде келесі негізгі ішкі факторлар әсер етеді: кәсіпорынның құқықтық-ұйымдастырушылық нысаны; салалық қажеттіліктер мен қызмет көрсету түрлері; қызмет көрсету көлемі; автоматтандырылған ақпараттық жүйе сапасы; ұйымдастырылған құрылымдық басқару; кәсіпорындағы қаржы менеджментінің даму деңгейі.

Ал сырқы факторларына: макроэкономикалық жағдайлар; рынок конъюктурасы; заң шығаруды ырықтандыру дәрежесі.

Уақыт шегіне және мақсатына байланысты ұзақ мерзімді және қысқа мерзімді корпоративтік қаржы саясатын ажырата білген жөн.

Кәсіпорынның ұзақ мерзімді қаржылық саясаты – бұл Кәсіпорынның қаржысын дамыту тәсілі және ұзақ мерзімді мақсатты ұстанымдар, яғни ұзақ мерзімді мақсаттарға жету жүйесі. Яғни, мұндай саясат қаржылық қамтылудың көздерін жан-жақты іздеу, оның дамуына және жоғары қаржылық әлеуетке жету үшін, сонымен қатар Кәсіпорынның ұзақ мерзімді қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етуге бағытталған.

Кәсіпорынның қысқа мерзімді қаржылық саясаты – бұл Кәсіпорынның қаржысын дамыту тәсілі және қысқа мерзімді мақсатты ұстанымдар жүйесі. Ол көбінесе ең қиын қаржылық ресурстардағы мәселелерді шешуге, сонымен қатар Кәсіпорынның қаржылық

жағдайын жақсартуға және қысқа мерзім ішінде оның тұрақтылығын жетілдіруге бағытталған – саясат.

Кәсіпорынның қысқа және ұзақ мерзімді қаржылық саясатының өзара байланысы ол Кәсіпорынның ұзақ мерзімді мақсаттарына жету тәсілі оған қолданылатын құралдырды нақтылауымен қаржылық қызметтің жеке бір аспектілерімен айқындалады. Кәсіпорында қаржылық шешім қабылдаудың артықшылығы көбінде ұзақ мерзімді қаржылық саясатқа тиесілі, өйткені ол Кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығы мен тиімді дамуын қамтамасыз етеді. Сәйкесінше ұзақ мерзімді қаржылық саясаттың элементтері, құрамы, Кәсіпорынның қысқа мерзімді қаржылық саясатына қарағанда өзгеше.

Ұзақ мерзімді корпоративті қаржылық саясаттың құрамына инвестициялық және дивиденттік саясат кіреді, өйткені бұл бағытқа Кәсіпорынның ұзақ мерзімді қаржылық тұрақтылығы мен қаржылық әлеуеті тәуелді. Инвестициялық саясат Кәсіпорынның инвестициялық тартымдылығын жоғарылатуға және инвестициялық ресурстарды тартуды оңтайландыруға бағытталады. Сәйкесінше, кәсіпорынның тиімді дивиденттік саясаты оның инвесторларды тарту бағдары және қаржылық тұрақтылығының кепілі болып табылады.

Кәсіпорынның дамуы үшін инвестицияны тарту көздерін іздеу мен таңдау, тартуды талдау және алдағы кезеңде қарыз қаражаттарын пайдалану, тартылған қарыз қаражаттарының шектеулі көлемін есептеу, өзгеше көздерден тартылған қарыз қаражаттарының құнын бағалау, ұзақ және қысқа мерзім негізінде тартылған қарыз қаражаттарының сәйкестік көлемін бағалау, қарыз қаражаттарын тартуды таңдау нысаны болып табылады.

Кәсіпорынның ұзақ мерзімді қаржылық саясатының екінші құрамды бөлігі дивиденттік саясат болып табылады. Дивиденттік саясат негізінде табыс бөлігінің құрылу механизмін түсінуге болады. Кәсіпорынның дивиденттік саясаты табыс бөлігін капиталдандыру мен тұтынушы акционерлер арасындағы корпорацияны таңдау арқылы Кәсіпорынның ұзақ мерзімді мақсатына жету болып табылады.

Кәсіпорынның дивиденттік саясаты келесі негізгі бағыттар арқылы жүзеге асады: дивиденттік саясат тұрпатын таңдау; дивидент төлеу ретін таңдау және дивиденттік саясаттың тиімділігін анықтау; дивиденттік саясат тұрпатын таңдау негізінде нарық конъюктурасын бағалау есебі мен акционерлік қоғамның қаржылық саясатын сәйкестігінше жүзеге асыру.

Дивиденттік саясаттың негізгі үш тұрпаты белгілі: консервативті (сенімпаздық) саясат; ымыралы (умеренный, компромисный) саясат; агрессияшыл саясат (басқыншылық саясат);

Кәсіпорындардың коммерциялық қызметін ойдағыдай жүргізулері олардың таңдаған баға саясатына байланысты. Ең негізгі баға рөлінің күшею факторлары келесілер: компания көлемінің ұлғаюы және рынок шарттары бойынша қызмет ету нысанының қиындауы; макроэкономикалық конъюктураның дәрменсіздігі; рынокта бәскелестікті күшейту;

Баға жүйесінің жағдайы – деңгей, динамика (серпін), бағаның ара салмағы – кәсіпорынның өмірлік тәсіліне және оның қаржылық тұрақтылығына маңызды әсер етеді. Баға ең бірінші төлемге қабілетті сұранысқа, табыс деңгейіне, қаржы ресурсының бағытына, Кәсіпорынның инвестициялық белсенділігіне әсер етеді.

Бағалық саясат кәсіпорынның қысқа мерзімді қаржылық саясатын оның бастапқы элементі ретінде қарастырады. Басқа сөзбен айтқанда, Кәсіпорынның қаржылық саясатының құрылуы оның баға саясатының анықталуынан бастау алуы тиіс. Яғни, Кәсіпорынның қаржылық қарым-қатынасы тауардың (қызмет көрсетудің) тек рынок бағасы бойынша сатылғанынан кейін ғана пайда болады. Кәсіпорынның қаржылық аймағындағы барлық келесі қызметтері, яғни Кәсіпорынның таңдаған бағасының дәрежесіне көп бөлігі бағдарланған бәскелестіктің күшеюіне байланысты баға саясаты Кәсіпорынның қаржылық жағдайы мен қаржылық тұрақтылығына әсері үдей түседі.

Толық шығындар әдісінің ең негізгі қасиеті оның қарапайымдылығында.

Өндірушінің нақты шығындарының бағасы өнімнің бір өлшемі негізінде анықталады, яғни Кәсіпорынның пайдасына қосылады. Сонымен қатар, осы әдіс арқылы баға шегін белгілеуге мүмкіндік болады, ал оның төмедеуі тек айрықша жағдайда ғана мүмкін.

Кәсіпорынның салық саясаты. Кәсіпорынның қаржы саясатының маңызды элементінің бірі, оның салық саясаты болып табылады. Әрбір компания өзінің салықтық төлемдерін төмендетуге мүдделі. Яғни, бұл қаржылық тұрақтылықтың жоғарылауы және бизнестің әрі қарай дамуы қажетті қаржы ресурстарының сәйкесінше көбеюін білдіреді. Салық ставкасы жоғарылаған сайын компания салықтық аударымдарды (қысқартуларды) азайтуға мүдделі. Салықтық ауыртпалықтардың төмендеуіне қызығушылық көбінде салықтық заңнаманың жетілмеуінен туындайды.

Салық ауыртпалығының жоғары деңгейі, салық салудың негізсіз күрделілігі, оның тұрақсыздығы Кәсіпорынның мықты мотивациялық және тиімді салық саясатын құруында.

Кәсіпорынның салық саясаты оның қаржылық саясатының құрамды бөлігі болып табылады. Бұл кәсіпорынның мақсатына жетуін қамтамасыз ететін салық төлеу жүйесінің жүйелі таңдауы. Бұл жерде негізгі бағыттарды көрсетуге болады, олар салықтық жоспарлау, салықтық есеп нұсқасын таңдау, салықты оптимизациялау тәсілін таңдау.

Қазіргі жұмыс істеп жатқан салықтық заңнама бухгалтерлік есеп пен қоса өз бетінше және автономды салықтық есеп жүйесін құру мақсатты ұйымдасқан Кәсіпорынның қаржылық қызметіне жүктеледі. Тек қана сол арқылы бухгалтерлік және салықтық есепті енгізу тәсілінің тиімді жақтарын анықтауға болады (қаржы ресурсын оптимизациялау көз қарасы жағынан). Кәсіпорынның қаржылық қызметінің тиімділігін салық саясатын құруда және өткізуде бухгалтерия өзіне ең оңай және бұрыннан таныс салық салу тәсілін қолдануымен түсіндіріледі. Ереже бойынша бухгалтерия салықтарды есептеу барысында кәсіпорынның интеграциялық, экономикалық пайдасын ескермейді. Яғни, ол оның қызметінің жан-жақты қаржылық нәтижесін көре алмайды.

Салықтарды оңтайландыру тәсілін таңдауға мыналар жатады: ұйымның орналасу жерін таңдау (Кәсіпорынның аз салық төленетін аймақтары мен ерекше салықтық режимді салықтық «аймақтарға» орналастыру); кәсіпорынның ұйымдық-құқықтық формасын таңдауда салықтық режим ерекшеліктері мен Кәсіпорынның ішкі құрылымдық есебін таңдау; салық жеңілдіктерін пайдалана отырып салықты азайту; шегеру және екі ретті салық салуды жою; салық төлеудің мерзімін ұзарту және қайтару әдісін таңдау.

Есеп саясатын дұрыс түсінумен және құрудан компания қызметінің экономикалық тиімділігі және қаржылық тұрақтылығы байланысты болады. Қаржы саясатының бұл элементі Кәсіпорынның қаржылық теориясы мен тәжірибесінде көбінде әдістемелік құрастырылған және нормативтік базамен қамтамасыз етілген. Есеп саясатын дұрыс таңдауда компания балансының көлемі, өзіндік құнның құрылуы, меншік және қарыз қаражаттарының ұлғаюына әсер етеді. Яғни, сауатты құрастырылған есеп саясаты рынокта басым бәсекелестікті қамтамасыз ете алады.

Инфляция шарттары бойынша, шикізаттар құны үнемі жоғарылаған жағдайда өндірісте материалдарды шығынға жазу амалын (әдісін) дұрыс таңдаған жөн. Көбінде бұл мәселе өнімнің өзіндік құнындағы материалдық шығындары жоғары өнеркәсіптік Кәсіпорындардың үлесінде болады. Көптеген Кәсіпорындардың тәжірибесінде материалдар мен шикізаттарды шығынға жазу (амортизациялау) тәсілдерінің бірі орташа құн тәсілін пайдаланады.

Кәсіпорынның қысқа мерзімді қаржылық саясатын өңдеу кезінде ең негізгі мәнді элементтері болып Кәсіпорынның айналым активтерін басқару саясаты және Кәсіпорынның несиелік берешегі болып табылады.

Кәсіпорынның айналым активтерін басқару саясаты қаржы саясатының құрамды бөлігінің бірі, яғни ол айналым активтерінің құрамы мен көлемін құру қажеттілігін,

Кәсіпорынның мақсатына жетуін қаржыландыру көздерінің құрылымын оңтайландыру және қаржы тұрақтылығының жоғары деңгейін қолдау.

Кәсіпорынның несиелік берешектерін басқару саясаты оның құрамына кіретін, яғни қаражаттарды уақтылы аудару мен төлеуді қамтамасыз ету болып табылады. Кәсіпорынның несиелік берешектерін басқару алгоритмі келесі құрамдардан тұрады: алдыңғы кезеңдегі Кәсіпорынның несиелік берешегін талдау; кәсіпорынның келер кезеңдегі несиелік берешектерінің құрамы мен көлемін анықтау; ішкі несиелік берешектердің жеке түрері бойынша төлеу кезеңділігін орнату; кәсіпорынның несиелік берешектерінің өсу тиімділігін бағалау; несиелік берешектердің жеке түрлерінің бөлінудегі қаражаттарының уақтылы төленуі мен аударылуын басқаруды қамтамасыз ету.

Нарыққа ену стратегиясы өндіріс көлемін арттыру арқылы қаражаттар үнемдеуге негізделеді. Кәсіпорын нарыққа жаңа енген сәтте тұтынушыларды тарту үшін бағалар ұсынып игерген сайын өндіріс көлемін арттырып, баға қалыптасу саясатына өзгерістер енгізіп отырады.

Тәжірибеге сай стратегия кәсіпорынның өзінің бәсекелестермен салыстырғанда жинақталған тәжірибесінің артықшылықтарын қолданумен сипатталады. Кәсіпорын басқа тауар өндірушілермен салыстырғанда нарықтағы өзгерістерді бағалауға, соған сәйкес шешімдер қабылдауға аз шығындар жұмсап, тиімді баға саясатын қалыптастыра алады.

Бағалармен белгі беру стратегиясы өндірушінің өзге бәсекелестер қалыптастырған баға механизміне тұтынушы сенімін пайдаланумен түсіндіріледі. Кәсіпорын нарықтағы басқа өндірушілер қалыптастырған бағадан төмен немесе жоғары баға белгілеп, тұтынушылардың көзқарасын байқай алады, содан кейін қорытынды шешімдер қабылдайды.

Аталған және басқа да баға стратегиялары кәсіпорынның нарықтағы өз орнын табуға септігін тигізеді. Қаржы менеджерлері осы нұсқалардың ішінен Кәсіпорын қызметінің мақсаттарына сай келетін бір стратегияны немесе бірнеше стратегияларды таңдап алып, оңтайлы баға стратегиясын қалыптастырады.

Баға стратегиясын таңдау – бұл кәсіпорын қызметінің өзекті мақсаттарын бағалау негізінде баға қалыптасуының дұрыс жолдарын таңдау. Жоғарыда келтірілген мәліметтерде кез келген Кәсіпорын нарық жағдайларында баға стратегияларын таңдаудың үлкен мүмкіндігіне ие. Кәсіпорынның баға стратегиясының жүйесін қалыптастыратын негізгі екі көрсеткіш – бұл Кәсіпорынның мақсаты мен тұтынушылардың сипаттамасы.

Нақты бір стратегиялық шешімдер қабылдау, қиын. Әрине, әсер етуші факторлардың кейбіреулері (ізвестіруші шығындары, тауардың пайдалылығын бағалау ерекшеліктері) бір мезгілде пайда болуы мүмкін, сол себепті тәжірибеде Кәсіпорындар таңдалған стратегиялардың түрлі байланысын қолдана алады.

Баға стратегиясын таңдау, сонымен қатар заңнамалық негіздерге де байланысты болып келеді. Бәсекелестік деңгейі төмен Кәсіпорындарға немесе нарықтағы ақпараттардан бейхабар тұтынушыларға қарсы бағалық қасақана заңсыз әрекеттерді болдырмау үшін көптеген елдерде Кәсіпорынның стратегиясын реттейтін заңдар қабылданған. Бұл заңдар әдетте, бәсекелестер арасындағы қақтығыстарға және тұтынушыларды кемсіту секілді әрекеттерге бөгет болады. Кейбір заңдарда тіпті баға стратегиясы бәсекелестіктің әсерін төмендетпеуі тиіс. Баға стратегиясын таңдау – бұл кәсіпорын қызметінің өзекті мақсаттарын бағалау негізінде баға қалыптасуының дұрыс жолдарын таңдау. Бәсекелестік деңгейі төмен кәсіпорындарға немесе нарықтағы ақпараттардан бейхабар тұтынушыларға қарсы бағалық қасақана заңсыз әрекеттерді болды.

Кәсіпорынның қаржылық жағдайының негізгі сипаттамасының бірі -оның ұзақмерзімді кезеңдегі қызметінің тұрақтылығы. Ол кәсіпорын балансының құрылымына, кредиторлар мен инвесторларға тәуелділік дәрежесіне байланысты. Бірақ кредиторларға тәуелділік дәрежесі, тек қана тартылған және меншік капиталдың арақатынасы арқылы анықталмайды. Ол меншік капиталдың, айналым және айналымнан тыс активтердің

құрамын, шығындардың бар болмауын және т.б. бағалауға негізделген кең түсінік.

Сондай-ақ, салық органдарын да кәсіпорынның қаржылық жағдайы қызықтыратыны сөзсіз, себебі, жағдайы тұрақты компания салықтарды уақытысымен және толығымен төлеп отырады. Осыдан басқа, кәсіпорынның қаржылық жағдайы несиені беру, оның мерзімі мен процентін анықтау кезінде банктер үшін негізгі критерийі болып табылады. Яғни, кәсіпорынның қаржылық жағдайын жақсарту арқылы, оның экономикалық мүмкіндіктері мен серіктестермен сенімді іскерлік қатынастарын жақсартуға болады.

Әдебиеттер

1. Кулпыбаев С.К., Илиясов К.К. Қаржы. –Алматы, 2005. –96 б.
2. Дүйсенбаев К.Ш., Төлегенов Э.Т., Жұмағалиева Ж.Г. Кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдау. –Алматы. Экономика баспасы, 2001.
3. Баймұратов О. Қазақстан қаржы нарығы: Оқу құралы. –Алматы: Экономика, 2010. –244 б.
4. Дюсембаев К.Ш., Тулегенов Е.Т., Жумағалиева Ж.Г. Анализ финансового положения предприятия. –Алматы, «Экономика», 2001. –с.67.

Резюме

В статье рассматриваются способы улучшения финансовых ресурсов компании.

Summary

This article discusses ways to improve the company's financial resources.

ҚАРЖЫЛЫҚ-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАҒДАРЫСТАН ШЫҒУДЫ МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Егизбаева А.А.,

Қайнар академиясының магистранты

Мақалада қаржылық-экономикалық дағдарыстан шығуды мемлекеттік реттеудің теориялық негіздері туралы қарастырылады.

Түйін сөздер: экономика, дағдарыс, мемлекеттік реттеу, теория, қаржы.

Кез келген экономикалық жүйеде мемлекет ұлттық экономика, салалар мен аймақтарда, фирмалар мен кәсіпорындар немесе сыртқы экономикалық қатынастар шегінде жүзеге асатын шаруашылық процесіне әртүрлі дәрежеде және нысандарда араласып отырған.

Дағдарыстан кейінгі ұзақ мерзімдік дамуға қол жеткізу үшін Қазақстан Республикасы Президентінің тікелей тапсырмасымен Үкімет ұзақ мерзімдік бағдарламалар жасауда. Ұзақ мерзімде максималды жоғары әрі тұрақты өсу көрсеткіштеріне қол жеткізу Қазақстанның 2020 жылға дейінгі даму кезеңінің басты мақсаты болып табылады. Мұндай міндеттер қою дағдарыстан кейінгі кезеңдегі кез келген елдің басты мақсаты болуы тис. Бұл бірінші орынға экономикалық мектептердің теорияларының өзара байланыстылығын зерттеуді шығарады. Бұл дағдарыстан кейінгі даму жағдайында Қазақстанның тиімді даму моделін құруында теориялық негіз болып табылады. Нарықтық экономикада дамитын елдердің дағдарыстан шығу және дағдарыстан кейінгі кезеңде даму тәжірибесі бұл елдердің экономиканы мемлекеттік реттеу моделінің жиі ауысып тұрғанын көрсетеді. Мұндай алмасудың мәні экономикаға мемлекеттік араласудың күшеюінде немесе әлсіреюінде болып табылады. 30-жылдардағы ұлы тоқырау кезеңінде мемлекеттік реттеу тәжірибесі дағдарысқа қарсы сипатта болды.

дағдарысқа қарсы шаралар циклдік құбылыстарды түзету үшін, яғни дағдарыстың салдарын жұмсартуға бағытталды [1].

Ары қарай экономиканың ертедегі мектептерінен бастап, марксизм, кейнсиандық, Дж.М.Кейнс көзқарасының жалғасы ретіндегі неокейнсиандық бағыттың, негізінде классикалық мектеп экономистерінің көзқарастары жатқан неоконсерватистік бағыттың, «жаңа экономикалық ғылым немесе неоклассикалық синтез» концепциясын, неоклассикалық мектеп концепцияларын, соның ішінде, М.Фридменнің монетаризмін, А.Лаффердің ұсыныстар экономикасын, Р.Лукастың рационалды күтімдер теориясын қарастырамыз.

Нарықтық экономикадағы мемлекеттің ролі мен қызметтеріне қатысты мәселе – ғалымдардың бұрынна бергі мәселелерінің бірі. Капиталдың бастапқы қорлануы кезеңінде пайда болған (XV-XVII ғғ.) ең алғашқы экономикалық мектеп – меркантилизмнің өкілдері мемлекеттік реттеудің қажеттілігін негіздеді, әсіресе, бұл сауда мен өнеркәсіп салаларының дамуы үшін аса қажет. Меркантилизм идеялары протекционизм немесе ұлттық ұлттық нарықты қорғау саясаты атауына ие болған мемлекеттік саясаттың теориялық базасына айналды. Бұл саясат отандық экономиканың дамуын ынталандыруға, сыртқы нарықты кеңейтуге бағытталды.

XVIII ғасырдың аяғынан бастап, нарықтық қатынастардың жандануымен өскен өндірістік капитал мемлекеттік қамқорлық пен онымен байланысты шектеулерді кедергі ретінде қарастырып, бұдан құтылуға ұмтылды. Классикалық политэкономияның негізін салушылардың бірі Адам Смит (1723-1790) «табиғи үйлесім» (тепе-теңдік) идеясын ұсынды, ол экономикада сыртқы (мемлекеттік) араласу болғанда орнайды және нарықтық жүйенің қызмет етуінің оптималды режимі болып табылады. Смиттің ойынша, экономикалық процестер «көрінбейтін қол» арқылы реттеледі – жеке пайдаға ұмтылу жалпы пайдаға, өндірістің дамуы мен прогреске алып келеді. Смит мемлекеттің ролін «түнгі күзетші» қызметімен шектеді, яғни [2]:

- тәртіпті қолдау және қауіпсіздікті қамтамасыз ету;
- әділ сотты жүзеге асыру;
- қоғамдық жабдықтар мен мекемелерді қарамағына алу.

«Кәсіпкерлік еркіндік», «сауда еркіндігі» қағидалары теорияда да, саясатта да мемлекеттік протекционизм идеясын алмастырды.

Нарықтық экономикадағы артық өндіру дағдарысының мүмкіндіктері туралы классиктердің пікірі қызығушылық тудырады. А.Смит те, Д.Рикардо да мұндай мүмкіндікті жоққа шығарды. Мұны К.Маркс сынға алды. Маркс артық өндірудің экономикалық дағдарысын капиталистік экономиканың циклдік дамуы ретінде және макроэкономикалық тепе-теңдік шарттарының бұзылуы салдары деп қарастырды. Маркстің ойынша, экономикалық дағдарыстардың себептері өндірістің кенеюі тиімді сұраныстың пропорционалдық ұлғаюын автоматты түрде туындата алмауынан болады. Өмірлік қажеттіліктерді қамтитын жұмысшылардың нақты жалақысы еңбек өнімділігі сияқты тез артпайды. Маркс бойынша экономикалық дағдарыстан шығу тетігі капиталдың жаппай жаңаруына негізделеді. Алайда, бұл процесте мемлекетке ешқандай роль берілмейді.

XIX ғасырдың ортасында Батыс Еуропада орын алған экономикалық және әлеуметтік процестер (барынша тереңге кеткен және ұзаққа созылған экономикалық дағдарыстар, 1848ж революция), әсіресе 1929-1933жж Ұлы тоқырау кезеңі мемлекеттің ролі мен қызметінің өзгеруіне жағдай жасады. Шаруашылық даму мен әлеуметтік тепе-теңдікті қамтамасыз ететін мемлекеттік әлеуметтік-экономикалық саясаттың қажеттілігі айқын көріне бастады.

Нарықтық экономикадағы мемлекеттің белсенді ролі – экономикалық ғылымдағы кейнсиандық бағыттың негізгі мәселелерінің бірі. XX ғасырдағы экономикалық ойдың танымал өкілі Джон Мейнард Кейнс (1883-1946) экономика ғылымындағы мемлекеттік реттеу теориясының негізін салушы ретінде саналады. Кейнс А.Смиттің «көрінбейтін қол»

қағидасына және мемлекеттің экономикаға араласпау идеясына сыни көзбен қарады. Ол жеке экономикалық адамның немесе фирманың гүлдену шарттары елдің экономикасының гүлденуімен сәйкес келетіндігіне күмән келтірді. Керісінше, олардың арасында келіспеушіліктер пайда болады, ал олардың шешімдері мемлекеттік араласуды талап етеді.

Дж.М.Кейнс Батыстың экономикалық ойлар ағымын елеулі түрде өзгертті. Негізгі еңбегі «Жұмыспен қамтудың, пайыз және ақшаның жалпы теориясы» еңбегінде ол нарықтық экономиканы іштей тұрақсыз деп қорытындылайды. Кейнс бойынша барлық мәселе тек сұраныс пен ұсыныстың арасындағы тепе-теңдіктің бұзылуында ғана емес, ол қоғамның жиынтық сұраныстың жетіспеушілігінен де зиян шегіп отырғандығында болып табылады. Жиынтық сұраныс: $C+I$, мұндағы C – тұтыну, I – инвестиция.

Кейнстің теориясын дағдарысқа қарсы деп те айтуға болады, себебі ол экономиканы күйзеліс жағдайында қарастырған. Кейнстің көзқарасына сәйкес, мемлекет экономикаға еркін нарықтың оны дағдарыстан шығаратын тетіктерінің болмауы себебінен белсенді араласып отыруы қажет. Осылайша, Кейнс өзін-өзі реттейтін нарықтық механизмге сенбеді және қалыпты өсуді қамтамасыз ету үшін және тепе-теңдікке қол жеткізу үшін экономикалық даму процесіне сырттан (мемлекет тарапынан) әсер ету қажет деп ойлады.

Шешілуіне мемлекет қатысуы тиіс аса күрделі мәселелер ретінде Кейнс нарықтық шаруашылықтың дағдарыс пен жұмыссыздыққа бейімділігін бөліп көрсетті. Ол нарықтық экономиканы мемлекеттік реттеудің қажеттілігін талап етті, мемлекеттік дағдарысқа қарсы саясат пен толық жұмысбастылық саясатын жасап, ұсынды, олардың негізінде тиімді сұраныстың кейнстік теориясының негіздері жатты. Мемлекеттен өндіріс құралдары мен тұтыну заттарына сұранысты нарықтарды теңестіретіндей етіп ынталандыру талап етілді, ал ол, болжанғандай, құлдыраулардан құтылуға жағдай жасап, экономикалық өсуге тұрақтылық береді.

Дағдарысқа қарсы реттеудің басты тәсілі болып, сондай-ақ, экспансионистік ақша саясаты табылды. Бұл саясатты жүзеге асыру арқылы мемлекет сұранысқа екі жақты әсер ете алады. Біріншіден, айналыстағы ақша айналысын арттыру арқылы инфляция мен бағаның өсуіне ерік береді. Тұтынушылар инфляциялық күтулерге бейімделе отырып, өз жинақтарын жұмсауға, тауарлар мен қызметтерге ағымдағы сұранысты арттыруға мәжбүр болады. Екіншіден, ақша ұсынысын арттыра отырып, мемлекет қысқа мерзімге пайыз қойылымдарын төмендетеді. Несие арзан, кәсіпкерлерге қол жетімді болады, өз кезегінде, кәсіпкерлер несие арқылы өндіріс құралдарына сұранысты арттырады. Бұдан бөлек, оларға ендігі кезекте, өз ақшаларын төмен пайыздық қойылымдары бар банктерге жұмсамай, акцияларға сала бастайды, бұл іскерлік белсенділіктің артуына ықпал етеді. Қысқа мерзімдік тұрақтылыққа қол жеткізу арқылы мемлекет тек ақша саясатын емес, салық саясатын да қолданады. Өндірістің төмендеуі байқалған кезде, салықтық ауыртпалық мүмкіндігінше төмендетіледі, осылайша, ағымдағы сұраныс реттеледі, ал өрлеу кезеңіндегі мемлекеттің әрекеті керісінше болады [3].

Егер ақша саясаты да, салық саясаты да қажетті нәтиже бермесе, нарықтарды теңестіруге мүмкіндік бермесе, мемлекет өзі қосымша сұраныс туғызады. Бюджеттік шығындар артады (қоғамдық жұмыстар ауқымы кеңейеді, мемлекеттік тапсырыс артады), кейде бұл табыстардың шегінен де асып кетуі мүмкін, осының салдарынан бюджет тапшылығы орын алып, ол түрлі көздер арқылы жабылады.

Кейнс ашқан негізгі психологиялық заңдылыққа сәйкес, адамдар табыстың артуымен тұтынуды да арттырады, бірақ табыстың өсу қарқынындай емес. Жинақ табыстың тұтынудан артылуының көрсеткіші болып табылады. Табыс пен тұтынудың арасындағы айырмашылық жаңа инвестициялар арқылы толықтырылуы керек. Толық жұмыспен қамту мен экономиканың тепе-теңдігіне жинақ пен инвестицияның теңдігі кезінде қол жеткізіледі. Жинақ пен инвестицияның арасындағы сәйкессіздік оларды басқару факторларының әртүрлі болуынан орын алуы мүмкін. Мәселен, жинақтайтындар – шаруашылықтар мен қаржы институттары, ал инвестициялау туралы шешімді фирмалар

қабылдайды. Міне, осы жерде сәйкессіздік орын алуы мүмкін. Егер жинақ инвестициядан артып кетсе, онда жиынтық сұраныс азаяды. Бұл ұлттық табыстағы тұтыну үлесінің азаюымен терендей түседі. Бұл мемлекеттің инвестициялар мен тұтыну көлеміне араласудың объективті қажеттілігін тудырады.

Бәрінен бұрын, Кейнс экономиканы реттеу үшін ақша-несие саясатын пайдалануды ұсынды. Мұнымен қоса, 1929-1933 жылдардағы Ұлы тоқырау кезеңінде экономиканы жандандыру үшін тек ақша саясаты жеткіліксіз болатынын түсінді. Монетаристерден айырмашылығы кейнсиандықтар ақша-несие саясатының да, монетаристік саясаттың да маңыздылығын мойындайды.

Шындыққа сәйкес цикл теориясының негізін Кейнс және оның жақтастары салды. Циклдік дамуды марксизм капиталдың артуы табыс көлемінің сәйкес өсімін қамтамасыз етпейтін жағдайдағы капиталдың артық жинақталуы ретінде түсіндіреді. Маркстің айтуынша, негізгі капиталдың жаңартылуы циклдің материалдық негізі болып табылады.

Кейнс бойынша цикл капиталдың шекті тиімділігінің өзгерісімен байланысты. Аталған мәселені Маркс пен Кейнс бойынша салыстырмалы талдау көрсеткендей, цикл тек капиталистік меншікпен байланысты емес, сондай-ақ ұзақ мерзімдік пайдаланудағы меншікті жаңартудың қажеттілігімен де түсіндіріледі [3].

Циклділікке қарсы кейнстік бағдарламаны алғаш рет тәжірибеде американдық президент Ф.Д.Рузвельт қолдануға тырысқаны белгілі, ол өзі енгізген осы жүйені «жаңа курспен» мемлекеттік реттеу деп атады.

Қазіргі кезде нарықтық экономикада дамып жатқан елдер үшін, соның ішінде, Қазақстан үшін де дағдарыстан шығудың себептері ретінде Кейнстің таза экспорт туралы түсінігінің маңызы зор. Кейнстің пікірінше, экспорт пен оның кенеюі өндірістің артуына, табыстың және ел ішіндегі жұмыспен қамту деңгейінің артуына жағдай жасайды. Себебі шетелдік сатып алушылар арқылы отандық өнімдерге жиынтық сұранысты арттырады. Ал импорт, керісінше, отандық өнімге жиынтық сұраныстың төмендеуін алып келеді. Бұл жерде Қазақстан үшін таза экспорттың құрамы тек шикізат қана емес, дайын өндірілген өнім көлемін арттыру да маңызды болып табылады. Осы мақсатта, елімізде индустриаландыру бағдарламалары қабылдануда. Бұлар, өз кезегінде, Қазақстанның дағдарыстан шығу тетігі ғана емес, сондай-ақ дағдарыстан кейінгі кезеңдегі даму мақсаты мен бағыты да болмақ.

Соғыстан кейінгі кезеңде капиталистік елдердің басты сипаты болып мемлекеттің циклдің барлық фазаларына араласуы табылды. Кейнсиандық «жиынтық сұраныс» теориясы Самуэльсон, Хикс, Харрод, Хансен сияқты ғалымдардың еңбектерінде ары қарай дамытылды. Кейнстің қазіргі экономика мемлекет тарапынан реттеуге мұқтаж деген қорытындысын негізге ала отырып, неокейнсиандықтар жүзеге асу шарттарын реттеуді басты міндет етіп қойды. Олардың Кейнстен айырмашылығы – оның статикалық теориясына динамикалық сипат берді. Неокейнсиандықтар өздерінің теориялық зерттеулерінің нәтижесінде, жеке экономикалық саясаттарын ұсынды. Мәселен, олар мөлшерлемелері өнімділік пен жұмыспен қамту деңгейіне тәуелді қалқымалы салық шкаласын енгізуді: дағдарыс кезеңінде мөлшерлемені төмендету, ал өрлеу кезеңінде қайта көтеруді ұсынды.

«Жаңа экономикалық ғылым» немесе «неоклассикалық синтез» 60-жылдардағы жетекші концепция болды. Теоретиктер мен практикалық зерттеушілер экономиканың ары қарайғы дамуының негізгі мәселесі экономикалық өсуді ұзақ мерзімді реттеу моделін жасау қажеттігінде деген қорытындыға келді. «Жаңа экономикалық ғылым» теориясында экономикалық өсуді ынталандырушы экономикалық саясат жаңа қырынан танылды. Оның негізгі жағдайлары американдық экономист У.Хеллердің еңбектерінде көрініс тапты. Қазіргі капиталистік жүйе бәсекеге еркіндік беретін нарықтық болып табылатындықтан, мұнда монополиялар мен монополиялық бағаларға, жалақы мен бағаларды тікелей бақылауға орын болмауы тиіс. Себебі қазіргі нарықтық шаруашылық өзін-өзі реттеу қабілетінен айырылғандықтан, циклдік ауытқуларды минимумға жеткізу үшін,

экономиканың тұрақты өсуі үшін мемлекет тарапынан араласу қажет болып табылады. Мемлекеттің экономикалық саясатының мақсаты толық жұмыспен қамтуға, экономиканың тұрақты өсуіне, тұрақты бағалар мен төлем балансының тепе-теңдігіне қол жеткізу болуы тиіс. Қойылған мақсаттарды жүзеге асырудың практикалық құралдары инвестицияларды, мемлекеттік бюджетті реттеу, салық саясаты, несие мен ақша айналысын бақылау, жеке инвестицияларға жағымды жағдай жасау, экономикалық болжамдау болып табылады [3].

Американдық экономистер У.Хеллер мен А.Оукен «жаңа экономикалық ғылымның» жағдайларына сүйене отырып, экономикалық саясаттың қағидаларын жасап шығарды. Олар экономиканы мемлекеттік реттеудің бағыттары ретінде мыналарды анықтайды: салықтар арқылы ұлттық табысты қайта бөлу; кәсіпорындарды тікелей және жанама мемлекеттік субсидиялау; тауарлар мен қызметтерді мемлекеттік сатып алуды дефициттік қаржыландыру; несиені мемлекеттік бағалы қағаздарды сатып алу, сату жолымен және айналыстағы ақша массасын реттеу жолымен, сондай-ақ пайыздық мөлшерлемеге әсер ету арқылы реттеу [3].

АҚШ үкіметінің мемлекеттік аппаратында осы бағыттың өкілдері жауапты орындарға ие болды және 60-жылдарда өздерінің теориялық ұстанымдарын жүзеге асырды.

Шамамен 40 жыл бойы кейнсиандық және неокейнсиандық теориялар Батыс елдерінің негізгі қаруына айналды. Дамыған елдердің көпшілігінде осы уақытта ауқымды мемлекеттік сектор тек инфрақұрылым саласында ғана емес, сондай-ақ өнеркәсіптік өндіріс саласында да құрылды. Мемлекеттің сектор шаруашылықтың кейбір салаларын мемлекеттендірудің немесе мемлекеттік немесе аралас кәсіпорындар құрудың нәтижесінде пайда болды. Бұл модель экономикалық өсудің жоғары қарқынында, еңбек өнімділігін арттыру, шикізат және энергетикалық шығындардың төмен жағдайында өндіріс тиімділігін үздіксіз арттыру жағдайларында жұмыс жасай алады. 70-жылдардың басына дейін дәл осы жағдайлар дамыған елдердің экономикалық өсуін сипаттады.

Мемлекеттік экономикалық саясаттың кейнстік моделі, оның тәжірибеде жүзеге асуы циклдік ауытқуды ұзақ уақытқа төмендетуге мүмкіндік берді. Алайда, 70 жылдардан бастап, мемлекеттік реттеудің мүмкіндіктері мен нарықтық экономика елдерінде қалыптасқан сол кездегі объективті экономикалық жағдай арасындағы сәйкессіздіктер пайда бола бастады. Осы жылдарда қалыптасқан жұмыссыздық пен инфляцияның, өсу қарқынының төмендеуінің үйлесуімен сипатталатын жағдай экономикадағы дағдарыс жағдайын кейнсиандықтың теориялық және практикалық жағдайларының негізінде жеңу мүмкін еместігін көрсетті. Көптеген елдердің экономикасын шарпыған стагфляция экономиканың тұрақтануы мен өсуінің екі негізгі тетігінің, яғни ақша-несие және экспансионистік саясаттың қолданылуын болжамдайтын макроэкономикалық саясаттың тиімділігінің төмендеуінің бірден-бір себебі болды. Басқаша айтқанда, басқарудың кейнсиандық моделінің дағдарысы басқа концепцияларды, бірінші кезекте, неоклассикалық бағытты қолданудың қажеттігін тудырды. Сондықтан, Батыс елдерінің үкіметтері теориялық негізін неоклассикалық мектеп концепциялары, соның ішінде монетаризм, ұсыныстар экономикасы, рационалды күтімдер теориясы концепциялары құрайтын басқару модельдерін енгізді [4].

1974-1975жж әлемдік ірі экономикалық дағдарыстан кейін өндіру шарттары бірден төмендеп кетті. Экономиканы реттеудің кейнсиандық әдісі шарасыздық таныта бастады, мұның мысалын инфляциялық спиральдің айналуынан көре аламыз. Дж.М.Кейнстің дағдарысқа қарсы саясаты – бұл қысқа мерзімдік тұрақтылық саясаты. Бұл мемлекеттік реттеудің экономикалық тұрақтылықты ұзақ мерзімдік қалпына келтіруді қамтамасыз ететін жаңа модельдерін іздеудің қажеттігін көрсетті. Егер Кейнс реттеуге жатқызған ең негізгі мәселесі жұмыссыздық, толық жұмыспен қамтылу және экономикалық өсуді қамтамасыз ету болса, ендігі жерде мемлекеттің негізгі қызметінің бірі инфляцияны

реттеуге бағытталған саясат болуы керек еді. Мұндай реттеудің қажеттілігі Милтон Фридмен бастаушысы болған монетаризмнің шеңберінде негізделді.

Кейнсиандықтардан айырмашылығы, біріншіден, монетаристер нарықтық экономиканың өзінің ішкі үрдістері мен шарттарының негізінде тұрақтылық пен өзін-өзі реттеуге шамасы жеткілікті екендігін айтады. Нарықтық бәсеке жүйесі жоғары тұрақтылықты қамтамасыз етеді. Бағалар тепе-теңдігі бұзылған уақытта түзетулер енгізетін басты құралдың ролін ойнайды. Ауытқулар мен теңсіздіктердің пайда болуы ішкі себептердің емес, әдетте, сыртқы аралсудың, мемлекеттік реттеудің қателіктерінің нәтижесі болып табылады. Осылайша, монетаристер экономикалық процестерге мемлекеттік араласу олардың табиғи жолын бұзады деп есептейді.

Екіншіден, монетаристердің пікірінше, мемлекеттің басымдығы бар қызметі ақша айналысын реттеу болуы тиіс. Сәйкесінше, мемлекеттің экономикаға әсер ету үшін пайдаланатын түрлі құралдарының арасынан әкімшілік, баға немесе салық жүйесі құралдарына емес, ақша құралдарына басымдық көп берілуі керек. Дәл осы ақша құралдары реттеудің басты мақсаты ретіндегі экономикалық тұрақтылықты қамтамасыз ете алады.

Бюджеттік саясатты барынша нақты, жылдам және нәтижесі бойынша болжамды құрал ретінде бағалаған Кейнстен ерекшелігі, Фридмен ақша-несие саясатын осылайша сипаттайды [4].

Монетаристердің концепциясына сәйкес, экономикалық өсуді тежейтін негізгі себеп несиені қымбаттататын және капитал салымдарының өсуін ұстайтын жоғары салықтар мен инфляция болып табылады. Сондықтан, мемлекеттік реттеудің негізгі бағыты инфляцияға қарсы шараларды жүзеге асыру мен кәсіпкерлерге салықтық жеңілдіктер беру болуы тиіс. Монетаризмді жақтаушылардың есептеуінше, ақша массасының өзгерісі өндіріс пен жұмыспен қамтуға әсер етпейді, тек бағалардың өзгерісіне алып келеді. Әрине, қысқа мерзімдік жоспарда ақша ұсынысының өсуі өндіріс көлемінің артуына ықпал етеді. Бірақ ұзақ мерзімдік жоспарда бұл шараның тиімділігі мүлде басқа: ақша массасының артуы бағалардың өсуіне алып келеді, ал бұл пайыз мөлшерлемелерінің артуына алып келеді.

Тұрғындарда шығындардың өсуі арқылы ақша санының артуы алғашында өндірістің артуын ынталандырады. Содан кейін, бағалардың өсуінің салдарынан тұрғындардағы тауар бағаларына есептегендегі нақты ақша көлемі азаяды, сұраныс пен өндірістің алғашқы деңгейі қалпына келеді, бірақ бұл жоғары бағаларда жүзеге асады.

Байқағанымыздай, қысқа уақытта өндіріс көлемінің ұлғайып, жұмыссыздықтың азаюына алып келетін экспансионистік ақша саясаты ұзақ мерзімде жұмыссыздықтың артуы мен өндірістің стагнациясына алып келеді. Осыған байланысты ақша массасы мен ақша айналысын дискрециондық реттеудің орнына монетаристер ақшалық таргеттеу саясатын ұсынады. Ол өндіріс қарқынының, ақша массасының және ақша айналысының бұрынғы ұзақ мерзімдік үдерістері арқылы анықталады.

Монетаризм концепциясына сәйкес, ақша массасы мен айналысының қатаң бақыланатын өсімі салыстырмалы бағалардың құрамының өзгерісіне, жиынтық жұмыспен қамтылуды анықтайтын сұраныс пен ұсыныс құрамының сәйкестілігін арттыруға алып келеді.

Жалпы алғанда, монетаризмнің үлесі монетарлық (ақша) саясатын жасаумен анықталады. Монетаризмнің мәнін мына айырбас теңдігі анықтайды:

$$MV=PQ, \quad (1)$$

мұндағы, M – ақша саны;

V – ақша айналысының жылдамдығы;

P – әрбір өнім бірлігі сатылатын бағалар деңгейі немесе орташа баға;

Q – елде өндірілген тауарлар мен қызметтердің физикалық көлемі.

Теңдіктің сол жағында – шығындар, оң жағында - өндіріс нәтижелері. PQ жалпы ұлттық өнімге тең, сондықтан теңдікті былайша жазуға болады:

$$MV=GNH, \quad (2)$$

мұндағы, GNH – жалпы ұлттық өнім.

Монетаристердің дәлелдеуінше, номиналды ЖҰӨ шамасы ақша ұсынысынан тәуелді және оны арттыра отырып, мемлекет ЖҰӨ өсуіне ықпал етеді.

Монетаристік теория ақша-несие құралдарын мемлекеттік реттеудің басты құралы деп таниды, және бұл құралдарды қолдану ағымдағы емес, ұзақ мерзімді міндеттерге бағытталуы тиіс [4].

Бірақ монетаристер жауап таба алмаған сұрақтар бар: ЖҰӨ өсімі бағалардың өсуі арқылы жүзеге асады ма, әлде тауарлар мен қызметтердің физикалық көлемі арқылы жүзеге асады ма? Бұдан басқа да сұрақтар бар, олар монетаризмді жалғыз әрекет етуші емес екендігін көрсетеді және оның саясаты реттеудің басқа да әдістерімен толықтырылуы тиіс.

Мемлекеттің экономикадағы ролінің монетаристік концепциясы кейінгі концепциядан ерекшеленеді, тіпті кей жақтарында оған қарсы келеді. Бұған қарамастан, бұл екі теорияның арасын қатты бөліп тастауға болмайды. Екі теория да нарықтық экономиканың шарттарына сәйкес жасалынған. Көп жағдайларда олар бір-бірін толықтырады.

Ұсыныс экономикасын жақтаушылардың экономикаға қосқан үлесі салық салудың мәселелерін зерттеулерінде болып табылады.

Дж.М. Кейнс есептегендей, салықтар экономиканы реттеуші құрал ретінде пайдаланылуы тиіс. Құлдырау кезеңінде олар төмендеуі тиіс те, өрлеу кезеңінде қайта көтерілуі тиіс. Ал шын мәнінде, салықтарды пайдалану күрделі іске айналды.

Ұсыныс экономикасы теориясын ұстанушылар салықтардың төмендеуі туралы сұрақты өндірісті ынталандырушы құрал ретінде қарастырады. Дж.М.Кейнс жоғары салықтар халықтың төлемқабілетті сұранысын төмендетеді және осы арқылы инфляцияға қарсы сипатта болады деп есептеді. Ұсыныстар экономикасы теориясы бойынша ерте ме, кеш пе салықтардың көп бөлігі шығындарға айналып, тұтынушыларға қымбат бағамен қайта айналып келеді. Сәйкесінше, салықтардың жоғарылауы инфляциялық сипатта болады.

Дәстүрлі түсінікке сәйкес, салықтардың төмендеуі бюджет кірістерінің төмендеуімен қоса жүреді, бірақ ұсыныс экономикасы теориясы төмен салық мөлшерлемесі өзгеріссіз, тіпті ұлғаймалы салық кірістерімен байланысты екендігін негіздеді. Салықтардың төмендеуі өндіріс пен еңбек қызметінің дамуына ынталандырады. Сондықтан, ұлттық табыстың жоғары көлемі жасалынады. Салықтан жалтарудың саны азаяды. Сәйкесінше, жұмыссыздар мен кедейлерге мемлекеттік шығындар, кәсіпорындарға мемлекеттік субсидиялардың көлемі азаяды. Сондай-ақ, ұсыныс теориясының жақтастары жинақтың классикалық механизмін қалпына келтіруді ұсынды, сол кезде жинақ, біріншіден, жеке қаражат арқылы, яғни табыстың бөлігін капиталдау арқылы, екіншіден, қарыз қаражаты, несие арқылы жүзеге асады.

Тиімді күтімдер концепциясы немесе «жаңа классикалық экономика» қазіргі экономикалық теорияның соңғы бағыттарының бірі болып табылады. Осы теорияның негізгі идеяларына сәйкес, экономикалық агенттер экономикалық процестерді өздігінен болжамдауға қабілетті және осы негізде рационалды шешімдер қабылдауға да қабілетті. Оны жасаушылардың пікірінше, экономикалық агенттердің жағдайды бұрыс бағалауы үкіметтің сұраныс пен ұсынысқа әсер ететін күтпеген шешімдер қабылдауынан болады. Сондықтан, үкімет экономикадағы ұзақ мерзімдік тепе-теңдікті қамтамасыз ете алмайтын циклге қарсы саясатынан бас тартуы тиіс. Мұндай тепе-теңдік шаруашылық әрекетті

реттейтін тұрақты заңдардың болу шартында шаруашылық субъектілерінің оптималды шешім қабылдауымен қамтамасыз етіледі.

Рационалды күтімдер теориясының жақтастары экономикалық өмірге мемлекеттің араласу қажеттілігін жоққа шығармастан, кейнсиандық немесе монетаристік сияқты кез келген экономикалық саясатты тиімсіз деп есептейді. Бұл саясаттардың кемшіліктері олардың тұрақсыздықтарында, экономикалық агенттердің шешім қабылдауын анықтайтын факторлардың болжамсыздығында. Бұл концепцияның өкілдері экономикалық агенттер де, үкімет те шешім қабылдай алатын тұрақты ережелер жасауды қолдайды. Экономиканы мұндай басқару үкімет әрекетінің болжану мүмкіндігін және нарықтық қатынастардағы өндірушілер мен тұтынушылардың ақпаратты дұрыс бағалай алуын қамтамасыз етеді [1].

Жоғарыда аталғандарды қорытындылай келе, нарықтық экономикада дамыған елдердің тарихы басқару модельдерін жиі ауысқандығын көруге болады. 30-жылдарда мемлекеттік реттеу тәжірибесі дағдарысқа қарсы сипатта жүрді. Айтылып кеткендей, дағдарысқа қарсы шаралар циклдік құбылыстарды түзету үшін, яғни дағдарыстың салдарын жұмсарту немесе жою үшін қабылданды.

Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін мемлекет дағдарысқа қарсы реттеуден бас тартып, циклге қарсы шараларға көшті. Негізінде, бұл екі реттеудің арасында айырмашылық жоқ, себебі дағдарыс циклдің бір фазасы болып табылады, сәйкесінше, дағдарыспен күресу шаралары циклге қарсы шаралар да болып табылады. Циклге қарсы шаралар дағдарысқа қарсы шаралардан мемлекеттік реттеудің барлық фазаларда жүргізілуімен ерекшеленеді: экономиканың «қызып кету» қаупі болса, өндірісті қысқарту, және оны тоқырау кезінде ынталандыру.

Дағдарысқа қарсы реттеу нарықтық экономикадағы барлық елдерде қолданылады. Бұл өндіріс деңгейінің құлдырауының тереңге кетуі мен жалғаспалылығын азайтуға мүмкіндік берді, бірақ кейіннен жағымсыз әсерлері де пайда бола бастады. Мемлекет негізінен реттеудің инфляциялық әдістеріне сүйенгендіктен, көптеген дамыған елдерде ақша жүйесі әлсіреп, созылмалы бюджет тапшылығы пайда болды, бағалардың өсуі біртіндеп бақылаудың шыға бастады [5].

Нәтижесінде дағдарысқа қарсы реттеудің дәстүрлі тәсілдерінің кемшіліктерінің артықшылықтарынан артып кеткені байқалды. Бұл көптеген нарықтық елдер стагфляция мәселесімен соқтығысқан 70 жылдарда болған еді.

Сондықтан қысқа мерзімдік тұрақтадыру саясаты көптеген өзгерістерге ұшырады. Инфляциялық тәсілдер (ақша экспансиясы мн бюджет шығындарын арттыру) салық саясатына орын береді. Негізгі есеп жинаққа жұмсалатын табысқа салық салуға жасалады. Осылайша, кәсіпкерлер инвестиция сала отырып, өндіріс құралдарына сұранысты арттырады, бұл өз кезегінде, экономикалық өсуге жағдай жасайды.

Осы айтылғандарды қорытындылай келе, қазіргі дағдарыстан кейінгі экономиканың дамуы тұрғысында, экономикалық саясат моделінің қандай да бір түріне басымдық беру әлі де күрделі мәселе болып отырғандығын айта кету керек. Бұл жағдайда экономикада және қоғамдық дамуда қалыптасқан жағдайды теориялық бағалау қажеттілігі туындайды.

2014-2015 жылдары басталған әлемдік қаржылық-экономикалық дағдарыс кейнсиандық және монетаристік бағыттардың арасындағы экономикалық процестерді реттеудегі мемлекеттің ролі туралы ұзаққа созылған дауға нүкте қойған сияқты. Дағдарыс монетаризмнің кейбір постулаттарының жарамсыздығын көрсетті. Нарықтар бәсекелес емес, ал нарықтық экономика макроэкономикалық тепе-теңдікті автоматты түрде қамтамасыз ете алмайды.

Әлемдік қаржылық-экономикалық дағдарыс жағдайында барлық дамыған елдер экономиканы «қолмен басқаруға» көшуге мәжбүр болды [5]. Экономикаға мемлекеттің араласуын күшейтуді дамушы елдер де, соның ішінде, Қазақстан да жүзеге асыруда. Бірінші кезекте, экономикаға мемлекеттік қаржыларды құю жүргізілуде, ауыр жағдайда қалған қаржылық институттар мемлекеттендіріліп жатыр.

Дағдарысқа қарсы шаралардың арасында ұзақ мерзімдік шаралар маңызды роль ойнайды. Мәселен:

- жұмыспен қамту, әлеуметтік қамсыздандыру, білім беру, денсаулық сақтау, тұрғын үй құрылысы қарастырылатын мемлекеттік бағдарламаларды кеңейту;
- инвесторларға арнайы кепілдіктер беру және мемлекеттік инвестицияларды жоспарлау;

Қазіргі экономикадағы мемлекеттің ролі мен орны туралы сұрақ теориядағы, сондай-ақ практикадағы негізгілерінің бірі болып табылады. Түрлі мектептер ұсынған аталған мәселені шешудегі қағидалық тәсілдер бір-бірінен ерекшеленеді (Кесте 1). Бір жағынан, экономиканы реттеудегі мемлекеттің ролінің салыстырмалы минималдығы туралы либералдық көзқарас та кеңінен тараған. Басқа жағынан, бірқатар ғылыми мектептер нарықтық процестерге мемлекеттің белсенді қатысуының қажеттігін негіздейді. Мемлекеттік реттеудің оптималды көлемі туралы нақты жауап беру аса қиын. Түрлі мемлекеттердің тарихында екі көзқарастың бірінің басымдыққа кезек ие болғандығы мәлім.

Кесте 1- Мемлекеттің ролі туралы теориялық тәсілдер

Өкіл	Негізгі тәсіл және сипаттамасы
М.Фридман	Монетаристер – «кіші үкімет» үшін, яғни азға бюджет үшін, үкіметтің қызметіндегі ақша-несие және бюджеттік параметрлердің тұрақтығы үшін, максималды еркін нарық үшін және тиімді әрекет етуші бәсеке үшін. Мемлекеттің басым мақсаты – қатаң ақша-несие саясаты арқылы қол жеткізілетін ақша айналысының тұрақтылығы, сондай-ақ монополияға қарсы шаралар арқылы еркін баға құруды қамтамасыз ету.
Дж.М.Кейнс	Кейнсиандықтар – «үлкен үкімет» пен нарықтық экономиканы мемлекеттік құрылымдар арқылы белсенді түрде реттеудің жақтастары. Бұлар салық салуды және салықтық жеңілдіктерді бөлуді, мемлекеттік шығындардың өсуін және белгілі бір жағдайлардағы бюджет тапшылығын ақтауды бақылауды қолдайды.
Ленин В.И.	Мемлекет дегеніміздің өзі – таптық қарама-қайшылықтардың көрінісінің жемісі. Мемлекет таптық қарама-қайшылықтар шешіле алмайтын жерде және уақытта пайда болады. Ары қарай, мемлекеттің өмір сүруінің өзі таптық шиеленістердің шешілмейтіндігінің дәлелі болып табылады деген пікір айтылады. Бұл жағдайды Ленин ешбір нәрсемен дәлелдемейді – ол мұны Маркстің еңбектерінен мысал ретінде алып, постулат ретінде түсіндіреді.
Карл Маркс	Әрбір мемлекет, бір жағынан, үкіметтік, қанаушылық билікті жүзеге асырады, ал басқа жағынан - әрбір қоғамның негізінен бастау алатын жалпы істерді шешеді.
Джон Кеннет Гэлбрейт	«...экономиканың бұл бөлігіне мемлекеттің араласуы анағұрлым белсендірек, сонымен қоса, тұрақты. Нарықтық жүйе жоспарлаушы жүйемен қатар өмір сүруі тиіс және де бұл оның дамуына өте үлкен әсер етеді деп болжамдауға болады».
Фридрих фон Хайек	«...мемлекет алдында қызмет етудің кең өрісі ашылады. Бұл бәсекенің дамуына жағдай жасау, және оны реттеудің басқа әдістерімен қажет жерлерде алмастыру, және қызметтерді дамыту ...ешқандай ұйымдастырудың тиімді жүйесі мемлекетті әрекетсіздікке душар етпейді».
К.Макконнелл	«Мемлекеттің экономикаға әсері салық салу және үкіметтік

	шығындар арқылы көбірек сезіледі, алайда мемлекеттің экономикалық өмірге араласуының көптеген жолдары бар».
Р.Коуз	«...мемлекет үлкен жоғары монополиялық фирмаға айналған кезде, әкімшілік аппарат ұлттық табыстың өлшенбес үлкен бөлігін жұтады». Ол өзін демократиялық құндылықтардың жақтаушысы ретінде көрсетті. Демократияның кепілдіктері таза экономикалық әдістер арқылы жүзеге асады, олар сондай-ақ мемлекетке де көптеген пайда әкеледі.
П.Самуэльсон	«...әрбір адам мемлекеттік биліктің үш баспалдағымен кездеседі – федералдық билік, штаттар және муниципалитет»

*Дереккөз: Экономикалық әдебиеттердің негізінде автор құрастырды

Жоғарыда аталған дағдарысқа қарсы барлық шаралар Қазақстан Республикасы Үкіметі дайындаған Дағдарысқа қарсы бағдарламада көрініс тапқан.

Мемлекеттің экономиканы реттеуге араласу дәрежесі қоғамның жағдайымен түсіндіріледі және оның тарихи даму кезеңінен тәуелді. Дағдарыстар, соғыстар мен экономикалық қайта құрылулар кезеңінде мемлекеттің ролі күшейіп отырған. Бірақ, сол уақыттың ішінде, тұрақтану кезеңдерінде мемлекеттің ролі бәсеңдемеген, экономикалық реттеу бойынша шаралар жалғасып жатқан және тұрақты сипатта болған. Біздің ойымызша, елдің тұрақты даму шегінде тек мемлекеттік араласудың бағыттары ауысып отырған. Мемлекет экономиканың дамуы мен тиімділігінің сапалық жақтарын реттеуге көп назар аударып отырған. Экономика істеріне мемлекеттің араласуы мұндай даму кезеңдерінде жасырын сипатқа ие болады. Мемлекеттік араласудың мұндай сипаты «көрінбейтін қол» ұғымдарының пайда болуына алып келді.

Осылайша, экономикалық өмірдегі мемлекеттің ролі туралы эволюциялық пікір нарықтың қалыптасуы мен дамуының әр кезеңдерінде мемлекеттің қажеттілігі туралы көзқарастардың ауысып отырғандығын көрсетеді.

Сонымен, қазіргі нарықтық қатынастардағы мемлекет үш басты мәселені шешуі қажет:

- нарықтық қатынастардың өркениетті дамуына жағдай жасау;
- қоғамдық қажеттіліктерді қанағаттандыру;
- әлсіз топтарды әлеуметтік қорғау.

Кең тұрғыда, аталған міндеттер мемлекеттің экономикалық және әлеуметтік функцияларын көрсетеді. Бұлар мемлекетке жүктелетін басқа да міндеттермен толықтырылуы мүмкін. Экономикалық тұрғыда мемлекет меншіктің барлық нысандары мен түрлерін қорғауға, экономиканың көлеңкеленуіне қарсы күрес жүргізуге, кәсіпкерлікті ынталандыруға, институционалдық түрленулерді қамтамасыз етуге міндеттеледі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Байгісиев М. Ұлттық экономиканы мемлекеттік реттеу. – Алматы: Раритет. – 2010. – 5-21б.
2. Антикризисное управление: Учебник//Под ред. Э.М. Короткова. – М: Инфра – М: 2000. – 152б.
3. Нуреев Р. Теории развития: кейнсианские модели становления рыночной экономики//Вопросы экономики. – 2013. - №4 – 137-156 б.
4. Нуреев Р. Теории развития: неоклассические модели становления рыночной экономики//Вопросы экономики. – 2013. - №5 – 145-158 б.
5. Андрианов В. Государство или рынок? Кейнсианство или монетаризм? //Общество и экономика. – 2014. - № 10-11. – С.129-146.
6. М.Портер Конкуренция: Пер. с англ.: Уч. пос. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2000. 252б.

Резюме

В статье рассматривается теоретическая основа государственного регулирования антикризисных программ.

Summary

In article the author considers about a theoretical basis of state regulation of anti-recessionary programs.

АНАЛИЗ СТРАХОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АО «НОМАД ИНШУРАНС» В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Дарибаев Д.Ж.,

магистрант Академии Кайнар, г. Алматы

Данная статья посвящена анализу состояния современного страхового рынка Республики Казахстан. В настоящее время благодаря активной государственной политике преобразования в области страхования повысился интерес инвесторов к казахстанскому рынку страхования, и обострилась конкуренция среди действующих страховщиков.

Ключевые слова: страховой рынок, тенденции развития, страховой бизнес, стратегия развития страхового рынка.

Современному этапу развития Казахстанского рынка страховых услуг характерна структурная декомпозиция, что свидетельствует о неустойчивости рынка страховых услуг в Республике Казахстан. Основными факторами, сдерживающими спрос потребителей в услугах по страхованию жизни являются следующие:

- 1) Большинство населения имеют ограниченные доходы, которые не позволяют делать накопления на долгосрочную перспективу.
- 2) Достаточно низкая капитализация страховых компаний вызывает у большинства населения недоверие к страховым компаниям.
- 3) Недостаточно развитый рынок инвестиций, в условиях нестабильной экономики, который не гарантирует доходность долгосрочных вложений.
- 4) Низкая финансовая грамотность населения
- 5) Недостаточное информационное обеспечение и почти полное отсутствие рекламы страхового продукта
- 6) Высокие темпы инфляции
- 7) Отсутствие единой последовательной государственной политики по развитию страхового бизнеса в условиях переменчивой экономики.
- 8) Присутствие на достаточно узком рынке капиталов большого количества страховых организаций, которые порой оказывают недостаточно качественные услуги
- 9) Нет совершенного механизма взаимодействия страхователя и клиента, т.е. отсутствие методов продажи страховых продуктов и консультационного обеспечения потребителя.
- 10) Отсутствие стимулирующих рычагов в развитии страхования жизни

В настоящее время в Казахстане среди видов страхования преимущественное развитие получают наиболее простые и традиционные, которые по мнению страховщиков являются недостаточно эффективными, что сдерживает приток

нового капитала в страховой бизнес и замедляет в целом темпы роста страховой деятельности. Анализ структуры страховых взносов показывает, что на рынке страховых услуг наибольшим спросом пользуются обязательные формы страхования.

Повышенная заинтересованность страхователей в привлечении обязательных форм страхования, в свою очередь способствует снижению активности населения.

Из этих условий актуальной задачей сегодняшнего дня является разработка комплексных видов страховых услуг, в частности семейное страхование от несчастных случаев, коллективное страхование и т.д.

Отсутствие разнообразных коллективных услуг по личному страхованию является следствием неразвитости этого страхования в стране. Одновременно страховые компании не заинтересованы работать с населением, нет необходимости тратить денежные ресурсы на обучение и содержание страховых агентов, брокеров, на рекламу, на приобретение новых программ и технологий.

В свою очередь, страховой рынок является низкооплачиваемым сектором экономики Казахстана, поэтому в страховые организации прием на работу ведется не на конкурсной основе, имеет место и текучесть кадров. Низкий квалификационный уровень работников страховых компаний, не позволяет им освоить прогрессивные методы страхования, тем более международный опыт.

Страхование по своей природе связано с категорией финансов и кредита. Это обусловлено, прежде всего, накоплением и использованием целевых страховых фондов в денежной форме в процессе перераспределения – страховщиками и страхователями – по схеме: уплата страховых платежей – выплата страховых сумм и возмещений [1].

В современной экономике страхование является финансовым гарантом, позволяющим компенсировать ущерб, возникающий в результате различного рода непредвиденных событий.

В число лидеров страховых компаний на конец первого квартала 2016 года вошли также: «Халык - Казахстанстрах» - 12,1 млрд тенге (15,4%), СК «Казахмыс» - 11 млрд тенге (14%), СК «Казкоммерц-Полис» - 6,1 млрд тенге (7,8%) и СК «Номад Иншуранс» - 4 млрд тенге (5,1%). Об этом свидетельствуют очередные данные, подготовленные Национальным банком Республики Казахстан.

Позитивный тренд роста премий сохранился в 2015 по таким видам страхования, как обязательное страхование ГПО автовладельцев, объем страховых премий которого составил 26,3 млрд тенге, прирост – 16,8%; медицинскому страхованию: объем премий – 18,1 млрд тенге, прирост – 7,4%; страхованию имущества – 47,3 млрд тенге, прирост – 15,5%; страхованию грузов: объем премий – 4,1 млрд тенге, прирост – 45,1%; добровольному страхованию гражданско-правовой ответственности: объем премий – 16,6 млрд тенге, прирост – 22,6%.

Страховая компания АО «СК «НОМАД Иншуранс» предоставляет широкий спектр страховых решений всем категориям юридических и физических лиц, а также передает и принимает на перестрахование риски Казахстанских и зарубежных страховых организаций. На сегодняшний день Компания представлена в 17 ключевых городах Казахстана, в 57 стационарных и более чем в 1000 мобильных офисах продаж. Штат сотрудников насчитывает более 850 человек.

• Размер активов АО «СК «НОМАД Иншуранс» по состоянию на 01.10.2015 г. составил 20 314 085 тыс. тенге;

- Собственный капитал 10 991 348 тыс. тенге;
- Страховые резервы 7 948 494 тыс. тенге;
- Размер уставного капитала равен 3 785 000 тыс. тенге[2].

Сегодня Страховая Компания "НОМАД Иншуранс" является одним из лидеров Казахстанских Страховых Компаний, действующих в секторе общего страхования. Работа Компании строится на прозрачности, доверии и добросовестных отношениях с Партнерами! Гибкая и продуманная система перестраховочной защиты портфеля

договоров АО «СК «НОМАД Иншуранс» обеспечивает высокую финансовую устойчивость Компании. Страховая Компания «НОМАД Иншуранс» перестраховывает свои риски, как на местном рынке, так и у иностранных Партнеров. Размещение рисков диверсифицировано и осуществляется с участием страховых брокеров.

Таблица 1. - SWOT анализ АО «СК «НОМАД Иншуранс»

Сильные стороны	Слабые стороны
- Единая стратегия компании - Развитая агентская сеть по всему Казахстану - Постоянное совершенствование информационных технологий - Высокий уровень менеджмента - Четкое планирование - Постоянно увеличивающиеся объемы продаж - Узнаваемость торговой марки (бренда)	- Отсутствие маркетинговых исследований - Слабая квалификация персонала - Низкий уровень стандартизации бизнес-процессов - Некачественный сервис - Отсутствие массовых точек продаж
Перспективы	Угрозы
- Ежегодный рост отраслей страхования - Возможность принимать на собственном удержании страховые премии - Развитие культуры страхования населения - Развитии информационных систем - Предоставление качественного сервиса	- Утеря страховых агентов - Вступление Казахстана в ВТО - Банкнотная фабрика предлагает уникальную услугу по изготовлению бланков страховых полисов - Отсутствие лояльности клиентов к одной компании

Как видно из таблицы возможности роста у компании большие. Однако существует несколько угроз со стороны внешних факторов. Уверен, что компания имеет достаточно потенциала, чтобы быть в авангарде развития страхового рынка.

Проведенный SWOT-анализ позволил выявить рекомендуемые пути развития. Ключевыми из них являются:

1. Проведение маркетинговых исследований потребностей страхового рынка;
2. Проведение мероприятий по поощрению и удержанию страховых агентов;
3. Проведение обширной PR-компанию среди населения о пользе услуг страхования, при этом нужно четко отстроить процессы по реализации добровольных страховых продуктов, а также привести в идеальное состояние процесс урегулирования убытков, в случае если с клиентом произошло страховое событие, то он в короткие сроки и с минимальным пакетом документов получил страховую выплату, также в ходе которой осуществлялось уведомление клиента о ходе рассмотрения дела.
4. Компания находится на стадии бюрократизации, и только изменение структуры бизнес-процессов позволит ей осуществлять дальнейшее развитие и достижения стратегических целей, соответственно необходимо проведение реинжиниринга бизнес-процессов, что за собой повлечет полное изменение деятельности организации
5. Необходимо осуществлять планомерное развитие точек продаж, не зависящих от страхового агента, что позволит охватить розничный сектор с минимальным процентом на ведение дела.
6. Автоматизация бизнес-процессов

В этой связи страховой компании «НОМАД Иншуранс», которая сейчас находится в лидирующей позиции среди других компаний и имеет в данный момент основную долю рынка по Обязательному страхованию владельцев транспортных средств, т.е. активно работая в рознице, необходимо внедрять реинжиниринг бизнес-процессов, т.к. именно сейчас необходимо предпринимать активные действия, направленные на улучшение всех процессов деятельности компании и улучшения сервиса. Если оставить все так, как оно

есть, не внедряя и не изменяя устаревшие процессы, компания сделает шаг назад и конкурент, используя этот момент, окажется впереди, а удержать лидирующую позицию, при этом ежедневно улучшаясь во всем, дано не каждому.

Таким образом, особенность страхового бизнеса до настоящего времени остается темой острых научных дискуссий в теории страхования. В первую очередь, ведутся теоретические дебаты по сущности, составу и соотношению основных принципов страхования, при этом нередко общеэкономическая категория страхования подменяется без всяких разъяснений понятием страховая коммерческая деятельность. Прежде всего, интерес страхователя носит финансовый характер, именно выплата денежной компенсации при возникновении страхового случая является первичным мотивом обращения конкретного клиента к страховой компании. По нашему мнению, идентичность первичного интереса при всех видах коммерческого страхования со стороны покупателя служит объективной основой для существования системы основополагающих принципов страхования, а различия форм и методов страховых услуг могут быть отражены путем выделения дополнительных специфических принципов (правил) по отдельным группам страховых продуктов. Такой теоретический подход хорошо корреспондируется с практикой коммерческого страхования.

Литература:

1. Жуйриков К.К. и др. Страхование: теория, практика, зарубежный опыт /К.К.Жуйриков, И.Назарчук, Р.Жуйриков. – Алматы: ОФ «БИС», 2000.
2. Финансовая отчетность АО «НОМАД Иншуранс» за 2015 год.

Резюме

Данная статья посвящена анализу состояния современного страхового рынка Республики Казахстан. В настоящее время благодаря активной государственной политике преобразования в области страхования повысился интерес инвесторов к казахстанскому рынку страхования, и обострилась конкуренция среди действующих страховщиков.

Summary

The article analyzes the current state of the insurance market of Kazakhstan. Thanks to active government policy of reforming the insurance sector, the investor's interest to Kazakhstan's insurance market has grown and competition between the current insurers has increased.

ПРИНЦИПЫ, ГРАНИЦЫ И СФЕРЫ ПРИМЕНЕНИЯ АНТИМОНОПОЛЬНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

**Сапарбаев А.Д., д.э.н., профессор,
Кисикова Б.И.**

В статье рассматриваются принципы, границы и сферы применения антимонопольного регулирования.

Ключевые слова: экономика, принципы, границы, антимонопольное, регулирование, конкуренция.

Эффективное функционирование рыночной экономики предполагает, прежде всего, наличие таких условий как свобода предпринимательства, свобода конкуренции и свобода ценообразования. Вместе с тем во всех странах со сложившейся рыночной экономикой в той или иной степени имеет место вмешательство государства в экономическую жизнь общества, осуществляются процессы разгосударствления и приватизации, либерализация внешнеэкономических связей, демополизации и антимонопольного регулирования. Эти

процессы протекают в каждой стране по-разному и с разной степенью интенсивности: во многом содержание государственного вмешательства в экономику зависит от особенностей данной экономической системы. Однако общим для всех стран с рыночной системой хозяйствования является то, что определение общих правил экономического поведения на рынке (так называемых правил «экономической игры») для всех хозяйствующих субъектов принадлежит именно государству. В числе важнейших этих правил – ограничение деятельности монополий и обеспечение свободы конкуренции на рынках.

Антимонопольное регулирование экономики в общем виде предполагает комплекс осуществляемых государством экономических, административных и законодательных мер по обеспечению условий эффективного функционирования конкурентного рынка и недопущению его чрезмерной монополизации. Поэтому антимонопольное регулирование, или ограничение деятельности монополий и обеспечение свободы конкуренции на рынках, как метод государственного регулирования экономики – непереносимый атрибут рыночной экономики, обязательное условие нормального, наиболее рационального развития экономической системы.

Значение проблемы антимонопольного регулирования экономики возрастает применительно к условиям нашей страны, где идет процесс становления развития цивилизованных рыночных отношений. С учётом нашего исторического наследия (жестко централизованная система планирования и контроля), обусловившего высокую степень монополизации экономики, требуется особый подход к содержанию, формам и методам антимонопольного регулирования. Ведь применительно к казахстанской экономике опыт антимонопольного регулирования в его традиционном, классическом понимании практически отсутствует. Уровень социально-экономического развития и степень зрелости рыночных отношений у нас значительно отличаются от положения в странах с развитой, сложившейся рыночной экономикой и более чем столетней практикой антимонопольного регулирования, что необходимо учитывать при изучении опыта этих стран.

Общая архитектура (конструкция) антимонопольного регулирования строится на определенных принципах, границах, сферах, механизмах его реализации, основы которых разрабатываются экономической наукой, а институциональное оформление получают в антимонопольном законодательстве и иных нормативно-правовых актах той или иной страны.

Принципы антимонопольного регулирования определены, прежде всего, Конституцией Республики Казахстан. Конституция РК закрепляет основополагающий принцип рыночной экономики – свободу конкуренции [1]. Отдельные ее статьи закрепляют право граждан на свободное предпринимательство, которое обеспечивается ее нормой, содержащей запрет экономической деятельности, направленной на монополизацию и недобросовестную конкуренцию. Согласно Основного закона РК не допускается установление таможенных границ, пошлин, сборов и каких-либо иных препятствий для свободного перемещения товаров, услуг и финансовых средств, если этого не оговорено другими законами республики. Существование единого экономического пространства в государстве – *необходимое условие* поддержания конкуренции.

Анализируя опыт зарубежных стран и отечественную практику можно сформулировать ряд принципов антимонопольного регулирования, которые сводятся к следующим основным положениям:

- принцип четкого разграничения естественных и искусственных монополий, их масштабов, границ, сфер, результатов влияния на формирование конкурентной среды национальной экономики страны;
- принцип обеспечения подлинной состязательности хозяйствующих субъектов в экономическом пространстве страны и за ее пределами (в рамках принятых

наднациональных нормативных правовых актов по регулированию монополистической деятельности);

- принцип формирования добросовестной стратегии и тактики экономического поведения всех хозяйствующих субъектов (резидентов и нерезидентов на территории Казахстана);

- принцип законности самого антимонопольного регулирования, в основе которого лежит научно обоснованные разработки о политико-экономической природе, характере, социально-экономических последствиях монополистической деятельности хозяйствующих субъектов;

- принцип наиболее полного соблюдения прав потребителей товаров и услуг как монополистических, так и немонополистических формирований;

- принцип обеспечения гласности, прозрачности в деятельности антимонопольных органов по регулированию конкурентно-монопольных отношений;

- принцип компаративистики, т.е. сравнительного анализа и мониторинга результатов системы мер по антимонопольному регулированию, на основе которого осуществляется «настройка» всей системы АМР;

- принцип продукцируемости (воспроизводимости, перенимаемости, повторяемости) позитивных результатов антимонопольного регулирования, полученных в определенной сфере, отрасли или рода деятельности в других отраслях, сферах или родах деятельности.

Вопрос о границах антимонопольного регулирования, на наш взгляд, можно раскрыть в нескольких «масштабных границах» осуществляемых мер по антимонопольному регулированию, а именно по критерию территориального охвата: внутривостановом, двусторонне-межвостановом, многосторонне-межвостановом, мировом; по критерию охвата товарно-услуговых рынков: реальный сектор экономики, финансовый сектор (в т.ч. сектор рынка фиктивных капиталов). Данное положение раскроем на следующем примере.

Как известно, развитие внутренней и глобальной мировой конкуренции на всех без исключения рынках является залогом устойчивости и макроэкономической стабилизации, экономического роста, полной занятости и общего макроэкономического равновесия.

К сожалению, если во многих странах на рынке благ, труда и капитала, государство осуществляет политику развития конкуренции и ограничения монополистической деятельности, то на рынках денег антимонопольная борьба не ведется. Тем более на мировых финансовых рынках монополично господствует американский доллар. Это и послужило основной причиной разразившегося 2008 году мирового финансового кризиса, который плавно перешел во всемирный экономический кризис.

Президент РК Назарбаев Н.А. в своей статье «Ключи от кризиса» [2], рассматривая причины глобального мирового кризиса, точно «нащупал» одну из его причин. Хотя не всеми доводами автора статьи можно согласиться, но это положение, на наш взгляд точно и безошибочно. Задаваясь вопросом: «Является ли механизм баланса спроса и предложения мировой валюты конкурентным и сводным?» он вполне справедливо отвечает: «Очевидно, что мировой рынок мировой валюты не является конкурентными не может быть признан таковым до создания мировых институтов, устанавливающих и контролирующих правила конкурентной деятельности всех участников этого рынка. Тогда как это обязательная конкурентность могла бы обеспечиваться и строго контролироваться специальным надзорным органом, например, Всемирным антимонопольным валютным комитетом».

Переходя к вопросу о сферах антимонопольного регулирования, следует раскрыть этот вопрос на двух уровнях: общем и особенном.

Сферы антимонопольного регулирования в *общем* плане определены Законом РК «О конкуренции», который был принят взамен ранее действующих нормативно-правовых актов, поэтому с точки зрения теории вопроса не безразлично, каким образом данный

вопрос получил отражение в них. Так влияние антимонопольного регулирования распространяется на отношения, которые влияют или могут повлиять на конкуренцию на товарных рынках Республики Казахстан, в которых участвуют субъекты рынка, потребители, а также государственные органы, также применяются к совершенным за пределами территории Республики Казахстан действиям субъекта рынка, если в результате таких действий выполняется одно из следующих условий: 1) прямо или косвенно затрагиваются находящиеся на территории Республики Казахстан основные средства и (или) нематериальные активы, либо акции (доли участия в уставном капитале) субъектов рынка, имущественные или неимущественные права в отношении юридических лиц Республики Казахстан; 2) ограничивается конкуренция в Республике Казахстан.

Антиконкурентные действия, осуществляемые компаниями и государственными органами, оказывают негативное влияние на экономическое развитие, приводя к нарушению функционирования рыночных механизмов.

Действия и решения указанных органов были запрещены Законом и являются антиконкурентными действиями государственных органов, если они ограничивают самостоятельность хозяйствующих субъектов или создают дискриминационные условия деятельности отдельных хозяйствующих субъектов, и одновременно имеют либо могут иметь своим результатом недопущение, ограничение, устранение конкуренции и ущемление интересов хозяйствующих субъектов.

Закон также запрещает участие государственных органов в соглашениях или скоординированных действиях между собой либо между ними и хозяйствующим субъектом, в результате которых имеются или могут иметь место недопущение, ограничение или устранение конкуренции. В Законе имеется конкретное указание на соглашения, которые могут влиять на цены, приводить к разделу рынков, или ограничению доступа на рынок, или устранению с него конкурентов, но список не является исчерпывающим.

Запрещение государственным органам принимать акты и совершать действия, направленные на ограничение конкуренции, включено в антимонопольное законодательство практически всех развитых стран.

Имеют место случаи, когда отраслевые государственные органы с целью развития регулируемых отраслей, не прогнозируют возможное ограничение конкуренции издаваемыми ими актами, тем самым, ограничивая конкуренцию в развиваемых отраслях.

Вместе с тем, традиционным и широко используемым средством защиты национальной промышленности от иностранной конкуренции со стороны государственных органов являются импортные тарифы, что приводит к искажению условий конкуренции на рынке. Наряду с таможенно-тарифными мерами используются нетарифные меры защиты, связанные с выдачей государственными органами всевозможных разрешений заинтересованным компаниям, что создает условия неравной конкуренции.

Одним из способов нетарифной защиты являются импортные квоты - количественное ограничение импорта. При введении квот государство выдает ограниченное число лицензий, разрешающих ввоз, и запрещает нелицензированный импорт. В настоящее время правила Всемирной Торговой Организации (далее - ВТО) запрещают применение импортных квот, за исключением особо оговоренных случаев.

Негативными последствиями применения импортных квот являются: ограничение импорта, возникновение товарного дефицита, и, как следствие, повышение цен на рынке, особенно когда конкурирующая отечественная отрасль не способна самостоятельно удовлетворить имеющийся спрос.

В последние годы широкое применение получили такие нетарифные способы защиты рынка, как антидемпинговые и компенсационные меры. Согласно результатам экономического анализа, проведенного зарубежными экспертами, антидемпинговые и компенсационные меры, даже в случае реально существующих демпинга и субсидий,

приводят к экономическим потерям не только в экспортирующих странах, но и стране, вводящей эти меры.

Имеют место случаи, когда государственные органы неоправданно ограничивают конкуренцию на внутреннем рынке. Меры общего характера предпринимаются здесь главным образом в рамках промышленной или научно-технической политики, когда сами правительства выбирают отрасли или производства, достойные государственной поддержки, и оказывают им всяческое содействие.

Более опасными для конкуренции являются внутренние действия государственных органов, носящие селективный характер. Органы государственной власти могут наносить серьезный ущерб конкуренции, создавая для определенных предприятий различные барьеры доступа на рынок, дискриминационные или, наоборот, льготные условия деятельности компаний, предоставляя необоснованные эксклюзивные права или поддерживая неэффективные предприятия.

При этом, экономическая концентрация, совершенная без разрешения антимонопольного органа может быть признана судом недействительной по иску антимонопольного органа. В соответствии с Законом антимонопольный орган в целях выявления субъектов рынка, занимающих доминирующее (монопольное) положение на соответствующих товарных рынках, а также изучения состояния товарного рынка, уровня конкуренции на нем и разработки мер по предупреждению, ограничению и пресечению монополистической деятельности обязан проводить анализ товарных рынков. Также, он ежегодно не позднее 1 июня обязан направлять Правительству Республики Казахстан годовой отчет о состоянии конкуренции на отдельных товарных рынках и мерах, принимаемых по ограничению монополистической деятельности.

Согласно новой редакции Закона доминирующим (монопольным) признается положение субъекта рынка, доля которого на соответствующем товарном рынке составляет тридцать пять и более процентов.

Также доминирующим (монопольным) признается положение каждого из нескольких субъектов рынка, если:

1) совокупная доля не более чем трех субъектов рынка, которым принадлежат наибольшие доли на соответствующем товарном рынке, составляет пятьдесят и более процентов;

2) совокупная доля не более чем четырех субъектов рынка, которым принадлежат наибольшие доли на соответствующем товарном рынке, составляет семьдесят и более процентов.

Однако не может быть признано доминирующим (монопольным) положение субъекта рынка, доля которого на соответствующем товарном рынке не превышает пятнадцати процентов [3].

Вместе с тем, исходя из мирового опыта, антимонопольный орган должен быть независимым органом в высшей иерархии органов исполнительной власти. Как показывает проведенный анализ, в большинстве стран антимонопольные органы являются самостоятельными, независимыми коллегиальными органами, председатель и заместители которых обладают статусом независимости ни от одного государственного органа, и назначаются на определенный срок.

Участие Казахстана в работе международных организаций, которые занимаются вопросами развития конкуренции, имеет важное значение, поскольку без усиления роли конкурентной политики, как средства регулирования экономических отношений не только внутри отдельных стран, но и на межгосударственном уровне, не представляются возможными повышение эффективности экономики, успешное развитие международной торговли и улучшение общего экономического благосостояния потребителей товаров и услуг.

Сегодня, компетентность в сфере конкурентного законодательства требует серьезного знания традиционных экономических теорий о конкуренции, монополии,

монопольной конкуренции и олигополии, равно как и понимание более новых теорий информации, теорий игр конкурентных рынков. Эти теории служат исходным пунктом для анализа соответствующей политики в данной области.

Важно также отметить, что частые реорганизации антимонопольного органа приводят к утечке кадров и дефициту квалифицированных специалистов.

Образование и профессиональная подготовка сотрудников антимонопольного органа должна соответствовать уровню мировых стандартов.

Приоритет также должен быть отдан повышению доступности письменных решений антимонопольного органа и стремлению добиться, чтобы официальные извещения и информация содержали не только данные о самом факте конкретных действий или принятого решения, но и четкое разъяснение причин, стоящих за ними. Это позволит общественности сформировать правильное понимание подхода антимонопольного органа к трактовке и применению антимонопольного законодательства.

Более того, прозрачность требуется для того, чтобы уверить общественность и деловое сообщество в качестве анализа, проводимого антимонопольным органом и адекватности мотивов его деятельности. В противном случае, решения могут казаться случайными, или намеки о ненадлежащих мотивах конкретных действий антимонопольного органа могут выглядеть достоверными, создавая атмосферу неуверенности и недоверия, что не способствует привлечению инвестиций и увеличению экономического роста.

Несмотря на то, что информационно-образовательная работа с населением и защита конкуренции обычно рассматриваются как отдельные функции, они тесно связаны, и эффективная защита и пропаганда конкуренции невозможна там, где нет всеобщего понимания, целей и выгод конкуренции. Хотя деятельность антимонопольного органа Казахстана довольно часто освещается в прессе, это освещение имеет тенденцию быть кратким и часто ограничивается просто сообщением о предпринятом действии или принятом решении.

Низкие объемы пользования Интернетом по республике означают, что способность WEB-сайта служить источником информации для широкой общественности ограничена. Антимонопольный орган публикует собственный журнал «Бюллетень Монополиста». В настоящее время вышел его первый номер, который содержит статьи и аналитические материалы по вопросам антимонопольного законодательства и конкурентной политики Республики Казахстан. Однако, недостаток финансовых средств серьезно ограничивает тираж издания, и бюллетень сегодня распространяется, главным образом, по структурным и территориальным подразделениям антимонопольного органа и другим государственными органами.

Прозрачность деятельности антимонопольного органа обеспечит ее эффективность. При этом необходимо учитывать, что сведения, составляющие коммерческую, служебную и иную охраняемую законом тайну, полученные антимонопольным органом при осуществлении своих полномочий, не подлежат разглашению в соответствии с антимонопольным законодательством. В связи с чем, антимонопольный орган соблюдает конфиденциальность коммерческих секретов компаний.

Различия в размерах природных ресурсов и в стоимости рабочей силы постепенно перестают быть главными факторами национальной конкурентоспособности. Страна может располагать богатыми месторождениями нефти, минералов и не быть достаточно конкурентоспособной (пример — Россия). В то же время вполне конкурентоспособными могут быть страны и с высоким уровнем издержек на рабочую силу (Германия, США, Швейцария), и с дешевой рабочей силой (Малайзия Сингапур). Конкурентоспособной экономикой могут обладать и страны, обделенные ресурсами (пример -Япония). Различия в национальных издержках производства уже не определяют всех различий в конкурентоспособности стран. Формируя постиндустриальную экономику, новый технологический способ производства делает мир иным. Соответственно изменяются и

представления о факторах, влияющих на конкурентоспособность на макроэкономическом уровне.

Вместе с тем, в Казахстане проводятся исследования, целью которых является оценка факторов, влияющих на конкурентоспособность, воздействие национальной бизнес-среды на глобальную конкурентоспособность страны.

Конкурентоспособность страны в Глобальном отчете о конкурентоспособности оценивается двумя индексами: индекс конкурентоспособности роста; индекс конкурентоспособности бизнеса.

Индекс конкурентоспособности роста используется для оценки возможностей экономики достичь устойчивого экономического роста в среднесрочной и долгосрочной перспективе. Этот индекс оценивает влияние макроэкономических факторов, которые в соответствии с экономической теорией и опытом политиков и экономистов большинства стран признаются критически важными для роста экономики.

Индекс конкурентоспособности бизнеса фокусируется на микроэкономических факторах, определяющих текущий уровень производительности национальной экономики, тем самым, дополняя макроэкономический, отражающий перспективу индекс конкурентоспособности роста.

Стабильные политические, юридические и общественные институты, эффективная макроэкономическая политика создают потенциал для производительности экономики и национального процветания, но реальное богатство страны создается на микроуровне - способности компаний производить товары и услуги, используя наиболее эффективные методы.

Политика содействия конкуренции и антимонопольное регулирование экономических процессов вошли в число приоритетных направлений экономического развития Казахстана. Долгосрочные ориентиры развития, укрепления конкурентоспособной экономики заложены в 1997 году в Стратегии развития Казахстана до 2030 года.

В 2009 году принята Программа по развитию конкуренции в Республике Казахстан на 2009-2014 годы, разработанная во исполнение Послания Президента Республики Казахстан народу Казахстана [4].

Новый закон о конкуренции является законом прямого действия, основными новшествами которого являются положения направленные на поддержку малого и среднего предпринимательства, стимулирующие внедрение инноваций и роста инвестиций, а также определены основания для участия государства в предпринимательской деятельности.

Так, законом вводится предварительное согласование с антимонопольным органом создание государственных предприятий, юридических лиц, более 50% акций (долей) которых принадлежат государству и аффилированных с ними лиц. Наряду с этим, законом злоупотребление доминирующим или монопольным положением группой лиц рассматривается как нарушение единого субъекта рынка. Исключается обязанность субъектов рынка согласование экономической концентрации в случаях, если сделки происходят в одной группе лиц. Кроме того, допускаются соглашения или согласованные действия между субъектами рынка, находящимися в одной группе лиц.

Одним из новшеств, позволяющим уменьшить вмешательство в деятельность предпринимателей, является введение запрета на проведение антимонопольным органом любых видов проверок, в том числе плановых. Проведение только расследований нарушений антимонопольного законодательства лишь по четырем основаниям, четко указанных в законопроекте.

Кроме того, в соответствии с международной практикой антимонопольный орган будет функционировать как коллегиальный орган, что будет способствовать обеспечению согласованности и стабильности при принятии решений.

Активизируется *международное сотрудничество* в области антимонопольной политики и развития конкуренции. Так, Антимонопольное агентство на постоянной основе

сотрудничает с Всемирным банком в рамках реализации Программы совместных экономических исследований и с Европейским Банком реконструкции и развития по организации и проведению обучающих семинаров по вопросам антимонопольного регулирования экономических процессов. Также в рамках проведения совместных экономических исследований активно сотрудничаем с USAID, участвуем в работе Международной конкурентной сети.

Вместе с тем, в стране еще не созданы достаточные условия для развития конкуренции. Наблюдается тенденция роста количества нарушений антимонопольного законодательства. Не в полной мере сформирована эффективная система информирования участников рынка, государственных органов, общества в целом вопросов защиты конкуренции (адвокатирование конкуренции). Существующие способы и методы борьбы с нарушениями антимонопольного законодательства не способствуют их, оперативному выявлению, принятию предупредительных мер. Эти проблемы будут нами рассмотрены в последующих главах нашего исследования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Принципы антимонопольного регулирования РК от 02.02.1998г.
2. Назарбаев Н.А. Ключи от кризиса. А., 1997г.
3. Закон «О конкуренции» (с изменением) от 01.01.2008г.
4. Программа по развитию конкуренции в Республике Казахстан на 2009-2014 годы от 01.01.2008г.

Түйін

Мақалада монополияға қарсы реттеу аясы және оның қағидаттары, шекарасы қарастырылады.

Summary

The article discusses the principles, boundaries and scope of antitrust regulation.

ПРОБЛЕМЫ, НА ПУТИ РАЗВИТИЯ МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Абилов Г.Н.,

магистрант Академии Кайнар

В статье рассматриваются проблемы, на пути развития медицинского страхования в Казахстане.

Ключевые слова: медицина, страхование, здравоохранение, финансирование.

Практика проведения медицинского страхования в Казахстане показывает, что существует ряд сложностей и проблем, которые препятствуют дальнейшему Эффективному развитию медицинского страхования.

Во-первых, существующее несоответствие между законодательными документами.

Во-вторых, отсутствие налоговых льгот на доход граждан в части средств, направляемых на медицинское страхование (предоставление данных налоговых льгот представляется оправданным в связи с тем, что медицинское страхование осуществляет частичное финансирование государственного здравоохранения).

В-третьих, стремление большинства медицинских учреждений компенсировать недостаток бюджетных ассигнований за счет предоставления медицинских услуг в рамках медицинского страхования зачастую в ущерб их качеству.

В-четвертых, отсутствие у страховых компаний банка статистических данных (статистика заболеваемости, ее распределение по полу, возрасту, профессии, виду заболеваний и т.п.), который является основанием для расчета страховых взносов.

В-пятых, в настоящее время программы обязательного и добровольного медицинского страхования не конфликтуют между собой, в связи с тем что ОМС предоставляет гражданам гарантируемый минимум бесплатных медицинских услуг, а добровольное страхование - сверх этого минимума, что позволяет значительно расширить спектр предлагаемых медицинских услуг.

Однако, несмотря на видимые преимущества такой системы, ее существенным недостатком является то, что полис ни обязательного, ни добровольного медицинского страхования не обеспечивает страхователя покрытием на случай возникновения смертельно опасного заболевания. Государственная система здравоохранения не охватывает крупные риски в силу ограниченности финансовых ресурсов. А что касается программ добровольного страхования, то включение подобных рисков в общее страховое покрытие значительно усложняет методику расчета страховых тарифов. Если обычное страхование расходов на лечение относится к группе рисков видов страхования и расчет тарифов производится по методике, принятой в имущественных видах страхования, то страхование от критических заболеваний требует иных подходов к расчету платежей. Это объясняется, во-первых, долгосрочным характером страхового покрытия и, во-вторых, тем, что такой вид страхования сочетает в себе черты рискового и накопительного страхования.

Человек должен понимать, что ему невыгодно болеть. У нас бесплатное здравоохранение, но будущее - за страхованием в медицине, как это сейчас делается в пенсионных фондах. Сам человек несет ответственность, его работодатель и государство. Чем хуже здоровье у человека, тем меньше его будут страховать, чем лучше - тем больше будет сумма страховки». Из Послания Президента Республики Казахстан - Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана (Социально-экономическая модернизация - главный вектор развития Казахстана, январь 2012, г. Астана).

Президент нашей страны озвучил в своем ежегодном Послании о необходимости внедрения принципа ответственности за свое здоровье каждого казахстанца, и одной из основ в этом является страховая система, а именно обязательная страховая медицина (ОМС). В условиях, когда в результате углубления рыночных реформ явно видно социальное и имущественное расслоение общества, необходима разработка четкой концепции социальной и медицинской защиты. Обязательное медицинское страхование - составная часть системы социального страхования. Создание внебюджетных пенсионных фондов явилось первым организационными серьезным шагом в реформирования системы социального страхования в Казахстане. Поэтому введение обязательного медицинского страхования населения должно стать стратегически важной реформой в здравоохранении и принести свои «плоды» в усилении ответственности за свое здоровье каждого гражданина страны. В результате реформы системы социального страхования при социально ориентированной рыночной экономике должны быть достигнуты следующие основные цели:

- формирование различных видов социального страхования и разветвленной инфраструктуры его, позволяющей обеспечить застрахованным гражданам социальные гарантии;
- построение страховых систем с учетом профессиональных и региональных особенностей, обеспечивающих точный расчет финансовых средств, достаточных для выполнения обязательств по конкретным видам страхования;
- обязательное участие работающих во взносах по большинству видов социального страхования и повышение их ответственности за формирование условий своей жизни;
- осуществление социального страхования структурами, находящимися в непосредственном ведении государства;

- развитие механизмов самоуправления и саморегуляции в страховых структурах.

Все вышеперечисленное можно отнести и к системе обязательного медицинского страхования. Конечно, сразу добиться осуществления данных целей очень трудно. Однако, несмотря на все проблемы, связанные с внедрением в Казахстане ОМС, оно позволит в целом улучшить социальную сторону населения. Обязательное медицинское страхование (ОМС) должно обеспечить всем гражданам нашей страны независимо от пола, возраста, социального положения, уровня доходов и т.п. равные возможности в получении определенного уровня медицинской помощи.

Говоря о системе медицинского страхования, необходимо различать добровольное и обязательное медицинское страхование, так как последнее будет являться частью социального страхования и финансироваться за счет целевого налогообложения, включаемого в себестоимость продукции, и платежей из бюджета, а добровольное медицинское страхование финансируется за счет прибыли работодателей или личных средств граждан. Объектом медицинского страхования при ОМС является страховой риск, связанный с затратами на оказание лечебно-диагностических услуг при возникновении страхового случая. Экономическая база медицинского страхования - априорно формируемый фонд денежных средств, из которых оплачиваются услуги. Величина разового страхового взноса будет зависеть от состояния здоровья страхуемого и его возраста, детерминирующих вероятность заболевания в тот или иной период жизни пациента.

Необходимо учитывать динамику и степень влияния неблагоприятных факторов окружающей среды (производственных и бытовых условий, экологической обстановки и т.д.) и, что важно, особенности образа жизни страхуемого (курение, злоупотребление спиртными напитками, занятие спортом и т.д.). При обязательном страховании организационно закрепляется статус территориального аккумулирования средств и ресурсов в страховых фондах, определяются условия и порядок финансирования лечебно-профилактической помощи. Система страховой медицины предусматривает административно-хозяйственную самостоятельность лечебно-профилактических учреждений, бездефицитность их финансирования и обеспечения социальных гарантий при оказании услуг социально незащищенных слоев населения. Обязательное медицинское страхование строится на системе договоров между субъектами страхования, отражающих права, обязанности и, что наиболее важно, ответственность сторон. Основной смысл проводимых в здравоохранении преобразований заключается в создании медицинских услуг, при соблюдении принципа общественной солидарности и удовлетворения потребности граждан в медицинской помощи.

Система медицинского страхования даст медицинской отрасли ряд дополнительных преимуществ:

1. Расширение финансовых возможностей за счет активного привлечения внебюджетных ресурсов, прежде всего средств хозрасчетных предприятий;
2. Децентрализация управлений лечебно-профилактической деятельности путем передачи основных прав по созданию и использованию фондов обязательного медицинского страхования;
3. Повышение эффективности применения хозяйственной самостоятельности объектов социально - медицинского комплекса; создание предпосылок для перехода к рынку медицинских услуг при сохранении их преимущественной бесплатности для социально незащищенных слоев населения;
4. Усиление социальной и экономической ответственности персонала медучреждений за результаты своей работы;
5. Создание материальной заинтересованности граждан и предприятий в улучшении условий труда и оздоровлении образа жизни, природоохранной деятельности, снижении заболеваемости за счет проведения комплекса мер по ее профилактике.

Система обязательного медицинского страхования очень разная, многофакторна и сложна, т.к. ее инфраструктура вбирает огромный спектр политических, социальных и экономических проблем, и каждая из этих моделей может иметь несколько типов реализации, зависящих от вариантов финансового взаимодействия подсистем, входящих в систему ОМС, наличия связей различного характера между ними, влияния подсистем на обеспечение государственной политики в деле внедрения системы ОМС. Базисом каждой модели системы ОМС является порядок движения финансовых средств от страхователя в медицинские учреждения на возмещение затрат последних за оказанную медицинскую помощь при наступлении страхового события. Однако необходимо помнить о проблеме определения размера страховых тарифов и объема страховых фондов по ОМС.

Ввиду многоликости и многовекторности системы страховой медицины необходимо разработать собственную казахстанскую модель обязательного медицинского страхования, которая позволит усовершенствовать систему социальных гарантий, при этом необходимо учесть, что оплата медицинской помощи будет и должна осуществляться в зависимости от объема и качества проделанной работы. С одновременным контролем за целевым использованием средств, что приведет к рационализации инфраструктуры системы здравоохранения и повышению эффективности использования ресурсов.

Проблемы страховой медицины в Казахстане:

- Недостаточная развитость медицинского страхования в Казахстане. Так в 2010 году только 1,8% населения Казахстана имели медицинскую страховку. Для сравнения в США, странах Западной Европы - 80-85%. Даже в странах с развитой системой государственного здравоохранения, например в Израиле, Норвегии, частным (добровольным) медицинским страхованием охвачено не менее 12-15% населения);

- Небольшой удельный вес страховой медицины в общей экономике здравоохранения. Доходы медицинских организаций в рамках программ медицинского страхования в Казахстане в 2014 году составили около 3% от общего объема доходов медицинского сектора.

- Система регулирования страхового рынка со стороны государства в отличие от систем регулирования развитых стран мира и даже России совершенно не учитывает специфику медицинского страхования;

- В развитых странах мира медицинское страхование ведется специализированными страховыми компаниями, в Казахстане такая специализация весьма проблематична из-за несоразмерных регуляторных требований и, следовательно, исключительно низкой эффективности капитала, вкладываемого в такие компании;

- Очень показателен тот факт, что в развитых странах мира, где процент охвата населения медицинским страхованием и цены на медицинские услуги в десятки раз выше, чем в Казахстане, размер нормативных требований со стороны регулятора ниже, чем в Казахстане.

Роль медицинского страхования в Казахстане заключается в следующем:

- Дополнение к Гарантированному объему бесплатной медицинской помощи (ГОВМП).

- Доступ к услугам частных медицинских поставщиков, организации медицинской помощи.

- Предоставление более высоких стандартов медицинского обслуживания и качества медицинских услуг.

- Снижение нагрузки на государственную систему медицинского обслуживания.

Следует отметить, медицинское страхование не доступно физическим лицам (на индивидуальной основе). Приобрести добровольное медицинское страхование может только работодатель.

К основным проблемам развития медицинского страхования в Казахстане относятся:

1. Ценовые факторы – низкие премии, высокие выплаты, высокая убыточность (более 60%).

2. Высокая стоимость ведения бизнеса и организации медицинского обслуживания: а) Огромная территория, низкая плотность населения, большое количество малых городов, большие расстояния между городами; б) Дифференциация уровня жизни и цен в Казахстане между областями.

3. Диктат медицинских поставщиков: Монополистическое положение отдельных медицинских поставщиков в регионах. Отсутствие заинтересованности в сотрудничестве со страховыми компаниями – незначительная доля страхового рынка в доходах; дискриминационные цены для страховщиков; практика «сверхдиагностики» и стремление «раскрутить» пациента. Опережающий и неуправляемый рост цен на платные медицинские услуги (в частном секторе медицинских услуг рост цен в среднем за последние 3 года составил 25,0%).

4. Низкая страховая культура населения.

5. Отсутствие стимулов (помимо желания работодателя предоставить дополнительные льготы работникам) для развития добровольного медицинского страхования и др.

Для улучшения развития медицинского страхования можно рассмотреть введение обязательного медицинского страхования в Казахстане, возможности и риски.

Что может быть использовано:

- Аккредитация медицинских поставщиков для системы ГОБМП.
- Тарифы на медицинские услуги в системе ГОБМП.
- Механизм выдачи квот на стационарное лечение (в основном хирургические операции) и лечение критических заболеваний.
- Действующая система добровольного медицинского страхования и страхового надзора для обеспечения финансовой состоятельности страховщиков.
- Единая система учета населения (ИИН).
- Действующая система отчислений на социальное страхование.

ЛИТЕРАТУРА

1. Казахстанская правда, Страховая медицина: языком цифр, № 173, 13 авг, 2013 г, - 16 с
2. Қаржы-қаражат. Финансы Казахстана (научно-практический журнал), № 173, 13 авг, 2013 г, -18-22 с
3. Гехт И.А. О некоторых проблемах внедрения медицинского страхования //Здравоохранение РК. - 2013. - №4;
4. Кузнецов А.В. Реформа системы обязательного медицинского страхования на современном этапе//Современные аспекты экономики. - №8. - 2007 - С. 33-36;
5. Бородин А.Ф. О медицинском страховании. Финансы. – 2010, №12.

Түйін

Бұл мақалада Қазақстандағы медициналық сақтандырудың даму жолдарының мәселелері қарастырылады.

Summary

The article discusses the problems in the development of health insurance in Kazakhstan.

ОСОБЕННОСТИ КАДРОВОЙ ПСИХОДИАГНОСТИКИ С ПЕРСОНАЛОМ ОРГАНИЗАЦИИ

Салдаров Е.А.,

В статье рассматриваются вопросы кадровой психодиагностики, проводимой с сотрудниками организации в рамках проводимого научного исследования. Представлены результаты психодиагностического обследования сотрудников организации на изучение коммуникативных качеств, творческого потенциала, а также определения степени потребности в достижении успеха в форме сравнительного анализа до и после проведения тренинговой программы с персоналом организации.

Ключевые слова: *кадровая психодиагностика, психодиагностическое обследование, развитие персонала, коммуникативные качества, потребность в достижении успеха, развитие, творческий потенциал, сотрудники организации.*

Кадровая психодиагностика (КП) - область психологии, в рамках которой разрабатываются и реализуются методы выявления и измерения индивидуально-психологических особенностей личности - субъекта профессиональной деятельности и трудовых отношений. Из определения следует, что кадровая психодиагностика направлена на изучение таких качеств работника, которые имеют значение с точки зрения его профессиональной успешности, развития и эффективного межличностного взаимодействия в процессе труда. Индивидуально-психологические особенности личности – динамичная, меняющаяся в процессе жизнедеятельности система. Поэтому их изучение и анализ должны строиться с позиции раскрытия потенциала личности для дальнейшего развития. Психодиагностическая практика - деятельность, затрагивающая «святая святых» обследуемого человека: его возможности к самореализации в жизни. От того, насколько бережно и разумно психодиагност будет обращаться с доступной ему информацией, зависит будущее другого человека. В этой связи краеугольным камнем психологического тестирования должен стать вопрос о профессиональной позиции психодиагноста [1, с. 16].

Сбор и систематизация информации об испытуемом в ходе психодиагностического обследования происходит на основе субъективной модели личности, представленной в сознании диагноста. Составляющие этой модели влияют на выбор методик, структуру заключения по результатам обследования и способ изложения диагностической информации.

В современной психологии существует несколько наиболее распространенных подходов к изучению и анализу личности [2]:

1. Конституциональный подход. В его основе лежит представление о том, что психологические особенности человека связаны с типом его конституции (строением тела, темпераментом), т.е. с врожденными генетически обусловленными параметрами. Психодиагностический инструмент в рамках этого подхода строится на основе выявления связей между антропометрическими параметрами и психологическими чертами. Таким образом, каждому конституциональному типу ставится в соответствие набор личностных характеристик.

2. Факторный подход. Основан на изучении и анализе личности с использованием методов математической статистики (факторного анализа). При этом характеристики личности, присутствующие в языке, объединяются в группы (факторы), которые впоследствии фигурируют как шкалы опросников.

3. Блочный подход. Предполагает выявление и выделение отдельных блоков, составных частей личности: блок *темперамента*, блок *высших психических*, блок *характера*, блок *направленности личности*.

4. Мотивационно-динамический подход. Весьма популярен в современной психологии. В основе этого подхода лежит тезис о том, что любое проявление личности может рассматриваться с учетом иерархически организованных уровней потребностей (мотивов). И, кроме того, в каком-либо одном динамическом образовании (отношении,

мотиве, потребности и пр.) проявляются свойства целостной личности. В качестве примера, иллюстрирующего мотивационно-динамический подход, можно предложить концепцию самоактуализации А. Маслоу. Согласно ей, потребности более высокого уровня (потребность в любви, потребность в социальном статусе, потребность в самоактуализации) возникают лишь после того, как человек удовлетворит базовые потребности, т.е. будет испытывать физиологический комфорт и чувство безопасности [1, с. 30-32].

Наше исследование направлено на изучение мотивации сотрудников в организации. Предметом исследования является мотивационная сфера личности. В нашем исследовании к изучению и анализу личности нам ближе **мотивационно-динамический подход**, который помог в определенном выборе психодиагностического материала на выявление уровня коммуникативных качеств (тест «Коммуникативность и адаптация работника в коллективе» (тест Т. Лири «Взгляд на вас со стороны»), степени потребности в достижении успеха (тест «Определение степени мотивации достижения» (Орлов Ю.М.) и выявлении уровня творческого потенциала работника (тест на самоопределение творческого потенциала личности). Выборка составляла из представителей руководства, специалистов и служащих организации. Испытуемые составили две группы: *экспериментальная* (34 чел.) и *контрольная* (34 чел.) группы в возрасте 34-40 лет. Исследование ведется в три этапа: констатирующий эксперимент, формирующий эксперимент и контрольный эксперимент.

На этапе констатирующего эксперимента после выявления уровня коммуникативных качеств, был создан психологический портрет сотрудника организации (в плане проявления коммуникативности), а также, с помощью экспертов, была оценена вероятность реализации стратегических альтернатив организации в условиях совершенствования коммуникативности и отсутствия работы в данном направлении. На основании выявленных проблем в деятельности организации были предложены рекомендации по совершенствованию коммуникативности её сотрудников: внедрение корпоративного кодекса и стандартов общения (разработаны в процессе исследования и предложены коллективу), проведение специальных тренингов, совместная разработка проектов членами коллектива, самоменеджмент руководителей и сотрудников и др.

В таблицах 1-3 представлены сравнительные анализы *до* и *после* проведения формирующего эксперимента с персоналом организации по методике «Коммуникативность и адаптация работника в коллективе». Сравнительный анализ результатов обследования эмоционального интеллекта показал динамику критериев в экспериментальной группе после внедрения программы тренингов личностного и профессионального роста (см. таблицу 1). Из таблицы видно, что по результатам методики на определение уровня коммуникативных качеств после проведения тренинговой программы с сотрудниками в экспериментальной группе высокий уровень повысился на 24,95%, низкий уровень понизился на 17,05%, а в контрольной группе показатели уровня коммуникативных качеств остались прежними, что доказывает об эффективности тренинговой работы в экспериментальной группе.

Сравнительный анализ результатов обследования уровня коммуникативных качеств

Таблица 1

Группа	Уровень коммуникативных качеств, %					
	низкий		средний		высокий	
	до	после	до	после	до	после
<i>Экспериментальная</i>	34,50	17,45	47,30	39,4	18,20	43,15

<i>Контрольная</i>	31,5	32,7	54,3	53,1	14,2	14,2
--------------------	------	------	------	------	------	------

По результатам методики на выявление степени потребности в достижении успеха в таблице 2 мы можем наблюдать также динамику изменения степени потребности в экспериментальной группе до и после проведения тренинговой программы (см. табл. 2):

**Сравнительный анализ результатов обследования
оценки потребности в достижении успеха**

Таблица 2

№	Степень потребности достижения в успехе	Экспериментальная группа (%)		Контрольная группа (%)	
		до	после	до	после
1	Низкая	20,02	11,34	16,52	16,0
2	Пониженная	6,89	1,25	12,34	13,44
3	Средняя	17,56	35,89	18,11	19,36
4	Повышенная	12,78	20,16	17,24	17,24
5	Высокая	15,25	15,77	13,58	13,07

Необходимо отметить, что мотивация достижения – стремление к улучшению результатов, неудовлетворенность достигнутым, настойчивость в достижении своих целей, стремление добиться своего, во что бы то ни стало – является одним из главных свойств личности, оказывающих влияние на всю человеческую жизнь.

Многочисленные исследования показатели тесную связь между уровнем мотивации достижения и успехом в жизнедеятельности. И это неслучайно, ибо доказано, что люди, обладающие высоким уровнем этой самой мотивации, ищут ситуации достижения, уверены в успешном исходе, ищут информацию для суждения о своих успехах, готовы принять на себя ответственность, решительны в неопределённых ситуациях, проявляют настойчивость в стремлении к цели, получают удовольствие от решения интересных задач, не теряются в ситуации соревнования, показывают большое упорство при столкновении с препятствиями[3,4].

Развитие творческого потенциала сотрудников один из важных задач в развитии кадровой политики. И, конечно, своевременное выявление (психодиагностическое обследование) уровня потенциальных творческих возможностей сотрудников является неотъемлемой частью работы с персоналом в организации. Уровень творчества напрямую связан со степенью профессионального выгорания, и поэтому различного рода стагнации творческих ресурсов может отразиться на результативности и эффективности, т.е. качестве работы сотрудника. Мы использовали известную методику определения уровня творческого потенциала работника до и после проведения тренинговой программы, в которую были включены занятия на развитие творческого потенциала, различного рода арт-терапевтические, игровые и проективные методы и методики, упражнения. В таблице представлен сравнительный анализ результатов исследования уровня творческого потенциала в обеих группах (см. таблицу 3).

Из таблицы 3 видно, что высокий уровень творческого потенциала в экспериментальной группе вырос на 4,94%, средний уровень – почти на 7,0%, низкий уровень понизился на 11,52%. Данная динамика указывает также на результативность и эффективность проведения тренингов на развитие творческого потенциала сотрудников, которая представляет богатый выбор творческих возможностей, а также развитие умений применения имеющихся способностей в самых разнообразных формах творчества.

Таким образом, кадровая психодиагностика является одним из важных этапов и направлений управления персоналом в организации, повышении мотивации сотрудников, которую необходимо осуществлять в соответствии с потенциальными возможностями, с учётом самореализации каждого сотрудника в рамках данной организации.

**Сравнительный анализ результатов обследования
уровня творческого потенциала
в экспериментальной и контрольной группе**

Таблица 3

Группа	Уровень творческого потенциала, %					
	низкий		средний		высокий	
	до	после	до	после	до	после
Экспериментальная	43,67	32,15	35,5	42,08	20,83	25,77
Контрольная	35,64	35,01	45,91	46,54	18,45	18,45

Литература

1. Щекин Г. Организация и психология управления персоналом. Учебно-методическое пособие. – К.: МАУП, 2002. – 832 с.
2. Щекин Г. Теория и практика управления персоналом: Учебное пособие. – Авт.-сост. Г.В. Щекин. – 2-е изд., стереотип. – К.: МАУП, 2003. – 280 с.
3. Психологическая диагностика в управлении персоналом: Учебное пособие для сотрудников кадровых служб / Под ред. Климова Е.А. - М.: РПО, 1999.
4. Авцинова Т.В., Пенина С.Н. Понятие коммуникативности сотрудников и пути ее совершенствования // Современные наукоемкие технологии. – 2013. – № 10-1. – С. 9-10.
URL: <http://www.top-technologies.ru>

Түйін

Мақалада мамандарды ғылыми психодиагностикалық зерттеулердің нәтижелері қарастырылады. Ұжым қызметкерлерімен тренинг өткізу барысында, психодиагностикалық зерттеу кезінде коммуникативтік, шығармашылық әлеуеті, қажеттіліктер дәрежесі және табысқа деген құштарлығы сияқты қасиеттер салыстырмалы түрге талқыланады.

Summary

The questions of the skilled psychoactivator conducted with the employees of organization within the framework of the conducted scientific research are examined in the article. The results of psychodiagnostic inspection of employees of organization are presented on the study of communicative internalss, creative potential, and also determinations of degree of requirement in the achievement of success in form a comparative analysis before and after realization of the training program with the personnel of organization.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ САЛЫҚТЫҚ РЕТТЕУ
МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Әкімхан А.Д.,

Қайнар Академиясының магистранты

Мақалада Қазақстан Республикасындағы салықтық реттеу мәселелері қарастырылады.

Түйін сөздер: салық, жүйе, басқару, салықтық реттеу.

Қазақстан салықты ұйымдастырудың – экономикалық мүмкіндіктері аз, осының нәтижесінде экономикалық жағдайы, шаруашылық процесстермен, тар салық базалы, өтпелі экономикалы ел ретінде – шығындарды пайдаланады. Мұнда жанама салықтар белсенді түрде пайдаланылады.

Жанама салықтардың ерекшелігі – олар салық төлеушілермен төленеді. Бұл салықтар тауарлар мен қызметтердің бағасына қосымша ретінде қосылып, оның соңғы тұтынушымен төленеді. Соңғысы маңызды қызмет – ол соңғы тұтынуға бағытталған. Жанама салықтардың тікелей салықтардан негізгі айырмашылығы осы. Жанама салықтың тағы бір ерекшелігі – олар мемлекеттік бюджеттің, алынған салықтық табыстарды ары қарай пайдаланудың қандай да бір белгілерінсіз пайдалану, негізі болып табылады. Бірақ, акциздер мен кедендік төлемдер, тұтынуға салынатын салық қана емес, олардың кейбір бөліктері тек фискалды қана емес, сонымен бірге мақсатты жүктеме алып жүреді. Жанама салықтардың келесі ерекшелігі – олар инвестициялық және регрессивті сипатқа ие. Бағаға қосымша ретінде, олар тауарлардың бағасын жоғарлатады және сұранысты қысқартады. Сонымен бірге, табысы аз салық төлеушілер жанама салықтарды төлеуде табысы жоғары тұлғаларға қарағанда, қаражаттарының салыстырмалы түрде көп бөлігін жұмсайды. Олар табысы аз салық төлеушілерге қатты әсер етеді. Бұл фактор өмірге қажетті тауарлар мен қызметтерді сатып алуда бағаның ішінде жасырылған салықтарды төлеу кезінде жұмыс істейді.

Жанама салық салудың рөлін күшейту өндірістік сферасындағы салық базасының қысқаруына, өндіріс стратегиясында, ал нәтижеде салық ауыртпашылығын, кім көп тұтынса соған ауысуына алып келеді. Және ол негізінен халықтың аз қамтылған бөлігіне қатты әсер етеді, кәсіпорындардың төлем қабілеттілігін азайтады, олардың көбін жалпы қарыз жағдайына алып келеді, инвестициялардың қымбаттауы мен өндірістік шығындардың өсуіне әкеп соғады. Жанама салық салу ішкі нарықта сұранысты шектеп және ішкі бағалардың өсу факторы болып табылады.

Жанама салықтардың ішінде негізгі орын ҚҚС-на тиісті. 1996 жылы Қазақстан Республикасының жалпы салықтық түсімдерінің ішінде ҚҚС-ның үлес салмағы – 25% аса, ал 1997 жылы - 21%, 2001 жылы - 16%, 2005 жылы - 15%, 2006 жылы – 22,2%, 2007 жылы – 26,7%, 2008 жылы – 22,7%, 2009 жылы – 23,1%, 2010 жылы – 23,1% құрады. ҚҚС-ты қолдану практикасы – осы төлемнің ставкасын белгілеу мәселесіне бағытталған. Шетел практикасында жалпы тенденциясы ставкалардың санын қысқартуға бағытталған. ҚҚС ставкаларының дифференциациясы түрде бекіту, табыстар мен қоғамның әлеуметтік топтарының өмір деңгейін реттеуге әсер етеді деген пікір, жекелеген салалардағы өндіріске ынталандыру әсерін тигізеді деген барлық кезде дұрыс емес. ҚҚС-тың экономикалық және әлеуметтік мәселелерді шешу құралы ретінде қолданылмауы тиіс. Сондықтан, бұл жүйенің жеңілдіктер мен көптеген ставкаларды қолдану арқылы тиімділіген төмендеткенше, ҚҚС жинау жүйесін жеңілдетіп және оның тұрақты қызмет етуіне қол жеткізген дұрыс.

Зерттеулер көрсеткендей, салықтарды төлеуге дейінгі табыстардағы айырмашылықтарды қысқартудың салыстырмалы түрде, және кең түрде – халықтың аз қамтылған тобына салықтың әсерін жоюда тиімсіз құрал болып табылады.

Әлеуметтік табыс салығы мен әлеуметтік сақтандыру және әлеуметтік қамтамасыз ету жүйесі арқылы әлеуметтік жеңілдіктері адресті бағыттау арқылы жақсырақ көмек беруге болатыны белгілі.

Тұтынуға салынатын салықтардың фискалды рөлі – оларды бюджетке түсетін жалпы салықтық түсімдердегі үлесін бағалау негізінде көрінеді. Қазақстанда тұтынуға салынатын

салықтардың үлесі – 34%, ал тікелей салықтың үлесі едәуір аз.

Қазақстан Республикасының салық саясатының ұсынып отырған бағыттарын мақсатты түрде іске асыру – оның мемлекеттік қаржы ағымдарындағы реттеуші және бақылаушы рөлінің жоғарлауын, нәтижеде, мемлекеттің экономикалық қауіпсіздігін нығайтуды қамтамасыз етеді. Республикалық бюджеттің табыстылығы салық жүйесінің құрылымына тікелей байланысты. Себебі, жалпы салық жүйесі жалақы, табыс, пайда, капитал және т.б. құндық көрсеткіштер базасында құрылатын болғандықтан, салықтардың бюджетті қалыптастырудағы рөлін анықтап алу қажет. Бұл мақсатқа қол жеткізу үшін, республиканың тапшылықсыз бюджетін қалыптастыруда, Қазақстанның салық жүйесі құндық көрсеткіштердің қайсысына сүйене алатынын білу үшін, салықтардың рөлін бағалауды анықтап алуымыз керек.

Бюджеттік кірістерді қалыптастырудағы салықтардың рөлін бағалау – бюджетте түсетін барлық салықтық түсімдер мен белгілі - бір жіктеме белгілері бойынша топтастырылған бірнеше салықтар сомасы арасындағы қатынасты және сонымен бірге, жекеленген салық түрлері мен екінші жағынан жалпы бюджеттік кірістердің жыл сомасының арасындағы қатынасты анықтап алуды білдіреді. Бюджеттік түсімдерде жекеленген салықтардың үлес салмағын, олардың бюджетті қалыптастырудағы рөлін айқындау, сонымен бірге мемлекеттік реттеуді жүргізуге мүмкіндік береді. Осы әдіс арқылы алынған мәліметтерді салыстыру бюджеттің кірістерін реттеуші фискалдық рөлі қай салықтардың тобына немесе қайсысына көбірек тән екенін анықтауға мүмкіндік береді.

Салықтарды әртүрлі жіктемелік белгілеріне қарай топтастыруға болады. Біздің ойымызша, салықтардың келесі белгілері бойынша топтастыру маңыздырақ болып табылады: салықтарды алып жүруші (тасымалдаушы); салық субъектісі; аумақтық деңгейі.

Дамыған елдердегі салық жүйелерін жетілдіру - өндірістік қатынастардың қалыптасу процесстері мен салық салудың әлеуметтік – экономикалық шегіне мемлекеттің араласу қажеттілігі секілді, объективті фактормен анықталады.

Салықтың табыстарға қажеттілік пен оларды алу мүмкіндіктері арасындағы қарама - қайшылық. Барлық салық жүйелерін қалыптастыруда негізгі болып табылады. Дамыған елдерде мемлекеттік шығындарды қысқарту жолдары тұрақты ізденіс үстінде, яғни бір жағынан салықтық кірістерге деген қажеттілікті қысқарту, екінші жағынан жұмысты істеп тұрған жүйенің тиімділігін арттыру. Батыс экономистерінің пікірінше, дамыған елдерге тән, негізгі салықтық мәселелер мыналар:

- қазіргі салық жүйелері салық төлеушілер үшін және салық органдары тарапынан басқару өте күрделі. Бұл арқылы әкімшілік шығындарға әкеп соғады және салықтардың әр түрлі әдістерін тудырады;

- жеке табысқа салық салу салық ауыртпалығын әділетсіз бөлінуімен: бірдей табыстарға біркелкі емес салық, салумен сипатталады. Бұл салық төлеушілер жағынан қарсылық туындатып салық моралінің негіздерін бұзады;

- салықтардың жоғарғы маржинальды ставкалары экономикалық шешімдерді қабылдау процессіне кері әсер етеді. Осы топқа кіретін салық төлеушілер жұмысқа деген ынтасын жоғарылатады, көлеңкелі экономикаға қызығушылық танытады және қорларды жинақтауға да қиыншылықтарға тап болады;

- салық салу компанияларды өз қаражаттарын экономикалық емес, салықтық себептерге байланысты инвестициялап, балансын қайта құруға мәжбүрлейді. Капиталдық салымдарын сапасы мен шектеулі ресурстарды бөлуде кері әсер етеді.

Аталған аспектілердегі салық жүйесінің жеткіліксіздігі әрқашан болған. Бірақ, мемлекеттік шығындарды салықтар арқылы қаржыландыру мүмкіндіктерінің азаюы, сонымен бірге табиғи ресурстарды рационалды түрде пайдалануға деген ұтымды, бұл мәселелерді шешілуін міндеттірек етіп және кейінге қалдыруға болмайтындай етті.

Әртүрлі елдердегі салық жүйелері салық түрлері, салық ставкаларының деңгейі және

басқа да көптеген нормативтер бойынша ерекшеленеді. Қазақстан Республикасының салық жүйесі өзінің негізгі сипатында 1995 жылы қалыптасты. Өзінің құрылымы және принциптері бойынша Қазақстанның салық жүйесі, негізінен әлемдік тәжірибеде танылған салық жүйелеріне сәйкес келеді, бірақ ол әлі де толығымен тиімді емес және ары қарай реформалауды қажет етеді.

Қазақстан Республикасында қазіргі салық жүйесі белгілі бір қайта құру, өзгерістерді талап етеді. Оны қайта құру бойынша әртүрлі ұсыныстар берілуде.

Салық ставкалары мен салық ауыртпалығын азайту, заң актілері мен нұсқаулықтардың қызмет етуін шектеу, салық инспекторы мен салық төлеушіні бірдей деңгейге қою қажеттілігі туралы пікір бәріне ортақ. Салық ставкаларын азайту көлеңкелі бизнеске өз бизнесін заңды негізде жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Қазақстан Республикасында салық салу жүйесінде өз уақытында жүргізілген реформалар мен өзгерістер салық заңдарын бір тәртіпке келтіріп және жүйелеуде маңызды рөл атқарды, елдің бюджетін қалыптастыру мен толықтыруда позитивті әсер етті. Ол өз кезегінде, мемлекеттің белгілі-бір даму кезеңіндегі бірқатар күрделі экономикалық және қаржылық мәселелерді шешуге мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасында салықтық реттеуді жетілдіруді, ең алдымен бюджет жүйесіне түсетін қаржы ресурстарын толығымен түсуін қамтамасыз етуге кедергі жасайтын кемшіліктерді жоюға, салықтар мен алымдардың құрылымын жеңілдетуге (ынталандыруға) бағыттау қажет.

Ол үшін салық жүйесі: табысқа салық салу ауыртпалығын негізін ауыстыруға, мүліктік салық рөлін арттыруға; шағын және орта бизнес сферасында кәсіпкерлікті қолдануға; салықтық төлемдерді төлеуден қашудан мүмкін емес және тиімсіздігін қамтамасыз етуші тәртіпті енгізілген бағытталуы тиіс.

Бүгінгі күні экономиканы салықтық реттеу өндіріске түсетін салық ауыртпалығын біртіндеп төмендеуін, салықтар және бюджет арқылы қайта бөлінетін ЖІӨ-нің үлес салмағының азаюына, инвестициялық қызметті ынталандыру арқылы экономикалық өсудің тұрақтылығын және кәсіпкерлік қызметтің белсенділігін арттыру мақсатымен салық жүйесін жетілдіруді қамтамасыз етуі қажет.

Салықтық реттеудің ұлттық экономиканы дағдарыс жағдайымен шығаруға, тиімді әсер етуші келесі бағыттарын көрсетуге болады:

- салық заңдары мен салық нерір стандартизациялаудың шұғыл шараларын қабылдау;
- сауда мен қызмет көрсету сферасының кіші кәсіпорындарына салық салудың жеңілдікті режимдерін енгізу;
- инвестициялық мақсаттарға ұзақ мерзімді шешімдерді пайдаланушы несие мекемелері мен кәсіпорындарға артықшылықтар бере отырып, проценттік ставкаларды реттеу арқылы несие-банк жүйесімен өзара тиімді қарым-қатынасты жүзеге асыру;
- бағалы қағаздар нарығында кәсіпорындардың қызметін дифференциалды түрде реттеу: тартылған инвестициялық қаражаттардың мақсатты сипатына қарай, оларға басымдықтар мен жеңілдіктер беру;
- шығындар деңгейі, өнімнің өзіндік құнына жатқызылатын шығындардың заңды түрде жіберілуін немесе ірі салық төлеушілердің қызметтерінің нәтижелеріне бақылау (орнату) жасау;
- егер тікелей инвестицияларды іске асырушы кәсіпорындар амортизациялық аударымдарды жинақтау мақсатына пайдаланбаса, басымды салаларға арналған тікелей инвестицияларға салық салудың жеңілдіктерін тоқтату. Пайдаланылмаған амортизацияны корпоративті табыс салығын есептеген кезде салық салу базасына қосу;
- жанама салықтарды біртіндеп шектеу;
- экономиканың түрлі салаларына ҚҚС-ң дифференциалды салық ставкаларын енгізу.

Бірақ, 2015 жылы енгізілген өзгерістер нәтижесінде, барлық салықтар жолы

мемлекеттік салықтар статусына ие болды. Бюджеттік реттеу құралы ретінде салықтар бекітілген және реттейтін салықтар болып бөлінеді. Осылайша, бюджеттің кірістерін қалыптастыруда және салықтық сомаларды қайта бөлуде салық салу механизмінің мазмұнын құрайтын, ұйымдық-экономикалық және құқықтық қатынастар қалыптасады. Қазақстанның бюджетіндегі қаржы ресурстарының негізгі бөлімін құрайтын, салықтарды алуды ұйымдастыру жолы және салықтық түсімдерді пайдалану арқылы, бюджеттік қатынастарға жасалған талдау көрсетіп отырғандай, мемлекет тұрақты түрде жылдам өзгеріп, дамып отырған әлеуметтік-экономикалық қатынастарға әсер етеді.

Нарықтық қатынастарға байланысты болып жатқан процесстерге салық салудың ұйымдық-экономикалық механизмнің қазіргі жағдайдағы дамуына сәйкес болуын қолдау мақсатымен, салықтардың экономикалық қызмет етуіне тигізетін әсеріне тұрақты түрде талдау жасап және бақылап отыру қажет.

Үкіметтің салық саясаты мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық қажеттіліктеріне, Үкіметтің қазіргі кезеңдегі талаптарға сай қойып отырған мақсаттарына сәйкес құрылады, яғни Қазақстан Республикасының салық салу жүйесін реформалаудың мақсаттары төмендегідей:

1. Нарықтық қатынастарды ынталандыру, атап айтқанда: кәсіпкерлікті белсенді түрде қолдау; мемлекеттік бюджет жүйесінің тек қол жеткізе алатындай қажеттіліктерін қанағаттандыру; жеке салық төлеушілердің алынған табыстарын кәсіпкерлік қызметке салуға ынталандыру.

2. Кең заң базасын салық салуға бейімдеу;

3. Әртүрлі салықтардың белгілі – бір өзара қатынасына қол жеткізу;

4. Екі жақты салық салудан қорғау механизмін құру;

5. Салық салуда белгілі – бір әділдікке қол жеткізу, атап айтқанда: кедейлерге әлеуметтік қорғауды қамтамасыз ету; алынған табыс көзіне тәуелсіз, бірыңғай салық салу шкаласын қалыптастыру.

6. Салық салу жүйесін құрудың әлемдік тәжірибесін пайдалануға ұмтылу.

Салық жүйесіне жемісті реформа жүргізу біздің еліміз үшін үлкен маңызға ие. Тұрақты және сенімді салық жүйесі – макроэкономикалық тұрақтандырудың негізгі құрамдас бөліктерінің бірі болып табылады.

Әдебиеттер

1. Нурумов А.А. Салық және салық салу. Оқу құралы.2009.- Астана. 26 б.
2. Аймаков. Становление и развитие налоговой системы Казахстана // Вестник по налогам и инвестициям. -2001. №1-3. -С9-29.
3. Н.К.Кучукова «Финансово-экономическое развития Казахстана в условиях мировой финансовой нестабильности» //Қаржы менеджменті, №6, 2008. 56 с.
4. Қазақстан Республикасының Салық Кодексі. 2015.

Резюме

В статье будут рассмотрены налоговое регулирование Республики Казахстан

Summary

The article will be considered tax regulations of the Republic of Kazakhstan.

ИСТОРИЯ, ПОЛИТОЛОГИЯ, СОЦИОЛОГИЯ И ЮРИСПРУДЕНЦИЯ

ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНЫҢ КЕРІ КҮШІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қалағанов Б.Қ.,

«Қазақстан тарихы және құқық» кафедрасының профессоры

Рахметуллин С.,

Кайнар Академиясының магистранты

Бұл мақалада Қазақстан Республикасы Қылмыстық Кодексінің 6- бабында көрсетілген қылмыстық заңның кері күші және оның ерекшеліктері қарастырылған.

Түйін сөздер: Қазақстан Республикасы Қылмыстық Кодексі, қылмыстық құқық, қылмыстық заңның кері күші,

Қылмыстық құқық басқа да құқық салалары сияқты белгілі бір қоғамдық қатынастарды реттейді. Бұлар - мемлекет атынан жүзеге асатын құқық қорғау органдары және қоғамға қауіпті қол сұғушылық жасаған адамдардың арасындағы қоғамдық қатынастар. Қылмыстық құқық реттеу қызметімен қатар адамды, қоғам мен мемлекеттік қылмыстық қол сұғушылықтан қызметтерін де атқарады. Бұл қызметтер белгілі бір әрекеттер жасауға қылмыстық-құқықтық тыйым салуды заңда баянды ету арқылы, сондай-ақ реттеу қызметін жүзеге асыру арқылы қылмысы үшін кінәлі адамдарға жаза қолдану жолымен іске асырылады. Қылмыстық құқық сонымен қатар, жалпы және арнайы ескерту (превенция), осы сияқты жазаның заңда белгіленген мақсаттарына жете отырып қоғамдық қатынастарға аса ауыр зиян келтіретін басқа да қылмыстарды болдырмау немесе олардың алдын алу қызметтерін де атқарады. Басқаша айтқанда қылмыстық құқықтың реттеуші және қорғаушы қызметтері бір-бірімен тығыз байланыста. Қылмыстық-құқықтық реттеу және қоғамдық қатынастарды қорғау - мәжбүрлеуден, яғни қылмыстық заңда көрсетілген ықпал ету шараларын қолданудан, қылмысы үшін кінәліні жауаптылыққа тартудан тұратын негізгі әдістер арқылы жүзеге асады. Бұларға қоса қылмыстық құқық қылмыстық заңмен қайшылыққа келіп қалған адамның, сол қайшылықтан шығып кету мүмкіндігін қамтамасыз ететін қолдану (көтермелеу) әдісін де қолданады. Мемлекет заңмен мақұлдаған реттерде, өз кезегінде кінәлі адамның үлгілі тәртібін ескеруді, оны жауаптылық пен жазадан толық немесе ішінара босатуды, немесе оның жазасын жеңілдетуді (қылмыстық жауаптылық пен жазадан босату негіздері көрсетілген нормаларды, жауаптылық пен жазаны жеңілдететін мән -жайларды белгілеу арқылы және т. б.) міндетіне алады. Қылмыстық құқықтың өзгешеліктері мен мазмұны

оның алдында тұрған міндеттерін шарттасып, байланысып жатыр. Қазақстан Республикасы Қылмыстық Кодексінің 2-бабының, бірінші бөлігінде осы кодекстің - мынандай міндеттері айқындалған: адам мен азаматтың құқықтарын бостандықтары мен заңды мүдделерін, меншікті ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін, қоғамдық тәртіп пен қауіпсіздікті, қоршаған ортаны, Қазақстан Республикасының конституциялық құрылысы мен аумақтық тұтастығын, қоғам мен мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін қылмыстық қол сұғушылықтан қорғау, бейбітшілік пен адамзатын қауіпсіздігін қорғау, сондай-ақ қылмыстардың алдын алу.

Бұл көрсеткіштер мемлекетімізде қоғамға қауіпті қылмыстық әрекеттердің жыл санап көбейіп келе жатқандығының дәлелі.

Қоғамымызда қылмыстылықтың алдын алу шаралары мемлекеттік деңгейде атқаруды қажет етіп отыр. Қылмыстық нормалардың дұрыс орындалуын, сақталуын қамтамасыз ету мақсатында қылмыстық нормалар ұғымы, құрылымы жан жақты зерттеліп, арнайы түсіндіріледі. Сондай-ақ қылмыстылықпен күресті тиімді ұйымдастыруда құқық нормаларын дамыту, іс-тәжірибедегі өзекті мәселелерді шешу өзекті мәселеге айналмақ.

Бұл аталған жағдайлар зерттеліп отырған тақырыбымыздың өзектілігін айқындай түскендей.

Қазақстан Республикасы өзінің тәуелсіздігін жариялаумен бірге елімізде саяси, экономикалық және әлеуметтік салаларда түбегейлі өзгерістер жүруде. Жалпы халықтық референдум арқылы Қазақстан Республикасының Жаңа Конституциясы қабылданды.

Мемлекет басшысы Н. Назарбаев 18 ақпан 2005жылы Қазақстан халқына жолдауында былай деп айтты: «біздің Конституциямыз әлемде демократиялық қоғамның негізгі міндеттеріне сәйкес келеді және мойындалады,- деді.

Конституциялық ережелерге және қағидаларға сүйене отырып жұмыс істеп тұрған Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі өзіне қылмыстық заңның уақытта және кеңістікте қолданылатын бірқатар ережелерін қосады. Осы Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі бірінші рет іс-әрекеттің жасалу уақыты болып зардаптың туындау уақытына қарамастан қоғамға қауіпті іс-әрекетті жасау уақыты саналады деп көрсеткен.

Сонымен бірге 1959ж. Қазақ ССР Қылмыстық кодексі алғаш рет неғұрлым қатал заңның кері күші болмайды десе, ҚР ҚК сәйкес сотталынған адамның жағдайын нашарлататын жағдайға немесе заңға кері күш болады дейді, соның ішінде жазаны өтеген немесе жазаны өтеп болған, бірақ соттылығы бар адамға қолданылады.

Сонымен жоғарыда айтылған мән-жайлар дипломдық жұмысының өзектілігін дәлелдеп тұр. Бітіру жұмысында отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері пайдаланылды. Қылмыстық құқықтың бірден бір қайнар көзі ретінде Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексін танымыз. Сондықтан да қылмыстық заңның кері күшінің ұғымын, қағидаларын білу маңызды.

Қылмыстық жауаптылықты тартылу және жеңілдету қылмыстық заңнамада көптеген іс-әрекеттерді қамтиды, оның ішінде қоғамға қауіпті іс-әрекетті қамтиды, тарылту қылмыстық құқықтың Жалпы және Ерекше бөлімі нормаларында қолдануға жол беріледі.

Қылмыстық жауаптылықты тартылу және азайту барлық қылмыстарға қатысты қолданылмайды, әсіресе ауыр қылмыстық әрекеттерге заңнаманы әлсірету. Қылмыстық жаза тек сот үкімімен қолданылады:

1) қылмыстық жауаптылық және жазаға тек нақты іс-әрекеттер жасаған жағдайда қолданылады;

2) олар тек объективті қоғамдық қауіпті іс-әрекеттер үшін ғана жауапкершілікке тартылуы мүмкін;

3) осы іс-әрекеттер қылмыстық заңмен көзделінген;

4) қылмысты жасаған тұлғалар ғана жауаптылыққа тартылады, осы іс-әрекеттерді қасақана немесе абайсызда жасаған адамдар жауаптылыққа тартылады.

Жауапкершілік әр кездері заңның қатал шеңберімен шектеледі, нақтырақ айтқанда қылмыс жасауды көздеген санкция шеңберінде қаралады.

Адам санасының фотолистік буржуазиялық концепциясын жоққа шығаратын концепциялар батыс елдеріне тән қылмыстық заң кінәлі емес тұлғалардың, есі дұрыс еместердің, жасөспірімдердің қасақаналық және абайсыздығы болмауы барысындағы жауапкершілікті жоққа шығарады. Адам іс-әрекетін осылай түсіну жазаның мазмұнын түсінуге мүмкіндік береді.

Жазадан қашып құтылмайтындық әр ақыл есі дұрыс адам, қылмыс жасауға кінәлі деп табылмаған жағдайда, қоғамға қауіпті зардап келтірмейтін тұлға қылмыстық жазаға міндетті түрде сотталуы тиіс деп ұғынуымыз қажет емес.

Қылмыстық заңнаманың ережесі қылмыстық жауаптылық қоғам және мемлекет мүддесіне сәйкес қалыптастырылған, барлық азаматтарды басқадай шаралармен шектеу мүмкін емес.

Еліміз Кеңестер Одағы құрамында болған кезде қылмыстық заңнамамыз ұзақ уақыт бойы жазалауды күшейту жолымен дамығандықтан, қылмыстық жауаптылықты жеңілдететін немесе әрекеттің жазаланушылығын жоятын қылмыстық заңның әрекетіне қатысты мәселелердің маңызы жоғары болмады. Ол кезеңде Қылмыстық Кодекстің Ерекше бөлімінің бір бабы күшін жойып, әрекеттер қылмыстар қатарынан алынып тасталып немесе норма диспозициясының бір бөлігі қолданыстан алынып тасталып жатқанда арнайы қаулы шығару жолымен-ақ заңның әрекет етуі мәселелері шешіліп жатты. Осындай қаулылар тиісті құқықтық жүзеге асыру механизмдерімен қамтамасыз етілгендіктен, іс жүзінде әрекет ете алмады[1]. Ал қазір жағдай басқаша. Тәуелсіздікке қол жеткізген еліміздің өзінің төл Қылмыстық кодексі бар. Соған орай шешуді қажет ететін мәселелердің қатарында қылмыстық заңның кері күшінің болуы мәселелері де бар. Көпшілігімізге таныс, жаңа норма іс-әрекеттің немесе жазаланушылығын белгілей, күшейте, жеңілдете немесе жоя алады. Осы орайда қылмыстық жауаптылықты жеңілдететін немесе жоятын, әрекеттің қылмыстылығы мен жазаланушылығын белгілейтін, жауаптылықты күшейтетін заң ретінде қандай заңды танитындығымызды анықтауымыз қажет.

Заңның өзгеру процесі объективтік сипатқа ие. Оның негізінде - әлеуметтік өмірдің динамикасы жатыр, яғни ол заң шығаршыны ескіні жаңалауға, қайта жаңғыртуға немесе қылмыс құрамының жаңа белгілерін енгізуге санкцияда қылмыстың кейбір түрлерінің қоғамға қауіптілік дәрежесін өзгерту керектігін көрсетуге заңнамада туындаған мәселелерді шешуге ұмтылдырады.

Заңның тұрақтылығы мен өзгергіштігі арасында қарама-қайшылық әдетте ірі құқықтық реформалар кезінде өз шешімін табады. Онда заңды жаңадан шығару немесе туындап отырған мәселелер қолданыстағы заңдарға өзгерістер мен толықтырулар енгізуді қажет ететіндігі туралы сұрақтар шешіледі. Ендеше, тәжірибеде құқық шығармашылықпен айналысатын органдар алдында әрқашанда қабылданған заңдармен, оларды қолданумен байланысты сұрақтардың бой көтеріп қалатыны заңдылық. Қажетті түсініктер берілген уақытқа дейін кейбір нормативтік актілердің қолданылуында алақұлалық орын алып жааттыны да шындық. Сондықтан заңдарды қолданғанда басшылыққа алатын қағидалардың болғаны жөн.

Осыған байланысты жекелеген ережелер тәжірибеде қайшы пікірлердің қалыптасуына, әсіресе заңның кері күшінің ережелерінің дұрыс талқыланбауына әкеліп соқтыруы мүмкін. Заңның кері күшіне байланысты сұрақтар теориялық және тәжірибелік тұрғыда маңызды мәселелердің бірі болып табылады[2].

Қазіргі таңда заңның кері күші болмайды деген ереже тек заңгерлер қауымына емес, көпшілікке де таныс, белгілі. Аталған ереже заңның уақыттағы қолданылуына қатысты барлық дерлік еңбектерде қозғалмай қоймайды.

Тоқталып кетер жайт, бұл ереже заң шығарушылықтың қағидасы бола алмайды. өзімізге мәлім, мемлекеттің егемендігі – бұл оның құқықтық тәуелсіздігінің көрінісі, оның

толық биліктілігі. Заң шығарушы осы тұрғыдағы ережелермен байланысты болмауы тиіс, әйтпесе, оның еркін шектелуі (кері күші бар заңдарды шығаруға тыйым салу) ретінде қарастырылуы мүмкін. Сұрақты басқаша сипатта қояр болсақ, егер ешкім заң шығарушының еркін шектей алмаса, онда заңның кері күшінің болмауы ережесін белгілеу арқылы ешкім де оның өзін-өзі шектеуіне кедергі болмайды. Оның белгілеген қандай да бір ережесі ең алдымен оның өзіне міндетті. Дегенмен, мұндай жағдайлар өте сирек және көп жағдайда шектелген сипатқа ие [3].

Кез келген заң өткенге үстемдік ете алмайды, өткен қатынастарға таралмайды, тек келешекте қолданылады. Бұл жерде заңның кері күшін дегенде, жаңадан норма шығарылғанға дейінгі жағдайлар мен ағымдағы қатынастарға туындайтын заңдық салдар жөніндегі айтқанымыз абзал, яғни ол қатынастарға қай заңның күші таралады: факт жасалған уақыттағы әрекет еткен заң, әлде жаңадан қабылданған заң қолданылады дегендей.

Пікірталастар көбіне, қылмыстық құқық доктринасында жаза санкциясының мөлшерін анықтауда, олардың ескі немесе жаңа қылмыстық заңдарда бекітілуіне қарай қайсысының неғұрлым жеңіл немесе неғұрлым ауыр екенін анықтаған кезде кездеседі. Мұндай өзекті мәселелердің дұрыс шешілуіне қылмыстық заңның кері күшін қолдану мүмкіндіктеріне қатысты мәселелерде бір мәмілеге келу анықталады.

Заңның ауырлық дәрежесін анықтауда олардың баптарының санкцияларын салыстыру дұрыс шешімнің қабылдауын кепілдемейді. Біздің ойымызша, жаңа норма мен ескі норманың қайсысының жауаптылықты немесе жазаланушылықты жеңілдететіндігін анықтау үшін оларды жеке дара бөліп қарастырмау қажет. Яғни, қолданыстағы заңға сәйкес, «неғұрлым жұмсақ» қылмыстық заңды белгілеудің төмендегідей кезеңдері бар:

- екі заңда да іс-әрекеттің қылмыстылығын белгілейтін норманың болуы (нормаларды салыстыру); егер біреуінде болмаса, онда адам нақты іс-әрекет үшін қылмыстық жауаптылыққа тартылмайды.

- неғұрлым жеңіл қылмыстық заңның заңдық күшін белгілеу; бұл алдымен қылмыстық заңның кеңістіктегі әрекет етуімен байланысты. Мысалы, бұрынғы қылмыстық заңға сәйкес, егер Қазақстан Республикасы азаматы шет ел аумағында қылмыс жасайтын болса, қолданыстағы қылмыстық заң бойынша ол тек қана сол қылмыс жасаған мемлекетте қылмыс болып танылған және шетел мемлекеттінің аумағында сотталмаған жағдайда ғана қылмыстық жауапқа тартылады.

- жасалған іс-әрекет үшін тағайындалатын жазаның мүмкін болатын түрлері мен мөлшерін және іс-әрекеті сараланатын Ерекше бөлім нормасын белгілеу. Жаза түрлерінің ішіндегі неғұрлым жеңіл жаза түрлерін тандап алу керек.

- ауырлататын және жеңілдететін мән-жайларды қарастыру; екі заңды салыстырғанда жеңілдететін мән-жайлар болса, оны жаза тағайындағанда ескеріп, ауырлататын мән-жайлар болғанда жаза тағайындау кезінде ескермеу керек.

- қылмыстық жауаптылықтан және жазадан босатудың неғұрлым жеңіл негіздерін белгілеу. Егер екі заңда осы негіздердің әр түрі бекітілсе, қай заңда неғұрлым жеңіл жағдай көрсетілсе, сол заңды қолданамыз.

- жаза тағайындағанда барынша жеңіл ережелерді басшылыққа алу. Қылмыс қайталануы, қылмыстар жиынтығында, аяқталмаған қылмыстар үшін жаза тағайындаудың ережелерін міндетті түрде қарау керек.

- бас бостандығынан айыру жазасына сотталғандар үшін түзеу мекемесінің түрін белгілеу. өзіміз білетіндей, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне енгізілген өзгерістер мен толықтыруларға сәйкес, сотталғандардың жазасын өтеу режимі кодекстің 46-бабына сәйкес анықталады.

- соттылықты алу мен жоюдың тәртібін анықтау. Соттылық атағы сотталғанға қатысты құқықтық салдар туғызады. Ал, осы соттылықтың алынуы немесе жойылуы қылмыс жасаған адамға жаңадан қабылданған заңның ережелерін толық қолдануға мүмкіндік береді.

Қиындықты туғызып отырған мәселе – егер қылмыстық заңның бір жағынан норма санкциясының төменгі шегін көтерсе, екінші жағынан сол норманың санкциясының жоғарғы шегін төмендеткенде немесе керісінше, норма санкциясының төменгі мөлшерін төмендетіп, жоғарғы мөлшерін көтерсе, қылмыстық заңның кері күшінің қалай шешілетіндігі жөніндегі жөнінде болып отыр.

Соңғы жылдары, әсіресе мемлекетіміздің жаңа Қылмыстық Кодексінің қабылдануына байланысты қылмыстық заңнаманың дамуында бұрын қылмыс болып танылған іс-әрекеттерді декриминализациялау кең етек алды. Бұның себептері қоғамымыздың саяси, әлеуметтік және экономикалық дамуының жаңаша сипат алуымен негізделеді. Бұл ең алдымен, қоғамның демократиялануы, деидологияландырылуы, адам және оның құқықтарын жоғарғы құндылықтар ретінде тануы, тұлғаның мемлекеттен, мемлекет мүддесінен жоғары қойылуы, қоғамдық меншіктің қатынастардың түбегейлі өзгеруі, түптеп келгенде нарықтық қатынастардың дамуы мен бекітілуі және өзге де жағдайлардан бастама алып отыр[4].

Қылмыс жасаған кезде әрекет еткен заңға қарағанда қатаң заңды қолдану әділетсіздіктің бір көрінісі болса, іс-әрекет жасаған кезде қылмыстық заңнамада қылмыс болып табылмаған іс-әрекет үшін тұлғаны жауаптылыққа тарту одан да өткен әділетсіздік болар еді.

Осы секілді әділетсіздіктің қоғамда орын алуына жол бермеудің бір көрінісі ретінде заң шығарушы қазақстандық қылмыстық заңнамада қылмыстық заң күшіне енгенге дейін жасалған әрекеттерге осы заңды қолдануға мүмкіндік бермейтін жағдайларды бөліп көрсеткен. Ескі заңда тек қана әрекеттің жазаланушылығын белгілейтін немесе жазаны ауырлататын заңның кері күші болмайды деп белгіленген болса, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 6-бабының 3-бөлігіне сәйкес заңның кері күші келесі жағдайларда:

- іс-әрекеттің қылмыстылығы мен жазаланушылығын белгілейтін болса;
- жазаны немесе жауаптылықты күшейтетін болса;
- қылмыс жасаған адамның жағдайын өзге де жолмен нашарлататын жағдайларда болмайды.

Демек, егер заңда белгілі бір қылмыс жасағаны үшін адамның жауаптылығы күшейтілсе немесе іс-әрекеттің қылмыстылығын немесе жазаланушылығын белгілесе, онда ол күшіне енгеннен кейін жасалған немесе жалғасқан іс-әрекеттерге тартылады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Кудрявцев В.Н. Обратная сила нового уголовного кодекса. - Советская Юстиция, 1961. - №3. – с. 69.
2. Ағыбаев Г.А. Действие уголовного законодательства во времени / Вестник КазНУ. Серия юрид. - Алматы, 2004. - №3(31). - С. 72-73.
3. Комментарий уголовному кодексу РК. Под ред. И.Ш. Борчашвили.-Караганда, 1998. – с.23.
4. Марцев А.И. Уголовная ответственность и общее предупреждение преступлений. - Омск, 1973. – с.25.

Резюме

В данной статье рассматриваются вопросы обратной силы уголовного закона и его особенности по уголовному Кодексу Республики Казахстан.

Summary

In this article is considered questions of a retroactive effect of the criminal law and its feature under the criminal code of the Republic of Kazakhstan

ОСОБЕННОСТИ УКЛОНЕНИЯ ВОЕННООБЯЗАННЫХ ОТ НЕСЕНИЯ ВОИНСКОЙ СЛУЖБЫ

Ященко А.,
магистрант 1 курса,
Академия Кайнар

В статье рассмотрены вопросы особенностей уклонения военнообязанных от несения воинской службы.

Ключевые слова: военная служба, военнообязанный, особенности, уклонение, наказание.

Воинская обязанность - это конституционная обязанность граждан Республики Казахстан по защите Республики Казахстан.

К преступлениям против порядка прохождения воинской службы относятся самовольное оставление части или места службы, дезертирство, уклонение от военной службы.

Как указано в главе 18 нового уголовного кодекса Республики Казахстан статье 443: «Уклонение или отказ от несения воинской службы» одна из центральных проблем в воинских преступлениях. Уклонение воина от несения службы не только отрицательно влияет на других морально неустойчивых военнослужащих, но и приводит иногда к совершению иных преступлений. Лицо, которое уклоняется от несения воинской службы, посягает на интересы обороны страны, на боевую мощь Вооруженных Сил.

Правила прохождения воинской службы в Вооруженных Силах, других войсках и воинских формированиях РК изложены в новой редакции.

Указ Президента Республики Казахстан от 21 июня 2013 года № 585 «О внесении изменения в Указ Президента Республики Казахстан от 25 мая 2006 года № 124 «Об утверждении Правил прохождения воинской службы в Вооруженных Силах, других войсках и воинских формированиях Республики Казахстан» опубликован сегодня в официальной прессе, сообщает Zakon.kz.

Правила определяют порядок прохождения воинской службы по призыву и контракту гражданами Республики Казахстан. Военнослужащие специальных государственных органов проходят воинскую службу с учетом особенностей, предусмотренных статьями 7, 15-19, 22, 24, 29-37, главами 5, 6 и 9 **Закона Республики Казахстан от 13 февраля 2012 года «О специальных государственных органах Республики Казахстан»**.

Прохождение воинской службы в мирное и военное время включает в себя обучение в военных учебных заведениях, реализующих программы среднего технического и профессионального, высшего, послевузовского образования, на военных факультетах высших учебных заведений (далее - военные факультеты), призыв на воинскую службу, добровольное поступление на воинскую службу по контракту, присвоение воинского звания, назначение на воинскую должность и перемещение по воинской службе, ротацию, увольнение с воинской службы, аттестацию, предоставление отпусков, прохождение воинских сборов, другие обстоятельства (события), определенные законодательством Республики Казахстан.

Граждане Республики Казахстан проходят воинскую службу в Вооруженных Силах по контракту в добровольном порядке или по призыву в соответствии с правилами с учетом особенностей, установленных законодательством Республики Казахстан.

Порядок прохождения воинской службы наиболее близок по своей значимости к специальному объекту – порядку несения воинской службы, поскольку лицо, уклоняясь от несения воинской службы, поскольку лицо, уклоняясь от несения воинской службы, фактически посягает не на одну сторону данного порядка воинской службы, а на всю

воинскую службу в целом, игнорирует все требования законов, воинских уставов, военной присяги.

Отсюда следует, повышенная общественная опасность этих преступлений заключается в том, что виновный, совершая их, посягает на всю совокупность военно – служебных отношений, нарушает все свои обязанности по военной службе.

Наиболее опасным, тяжким посягательством на порядок прохождения воинской службы является дезертирство, так как лицо, не желая переносить трудности воинской службы либо из – за побуждения бытового, семейного характера, либо из – за боязни ответственности за совершенное преступление, либо из – за трусости, малодушия, преследует цель вовсе уклоняться от военной службы.

Дезертирство (фр. *désertion*) — самовольное оставление места военной службы, покидание поля боя. Это одно из наиболее тяжких и опасных воинских преступлений, представляющее собой уклонение гражданина Республики Казахстан от выполнения своего конституционного долга. Дезертирство - наиболее тяжкое воинское преступление, которое посягает на установленный порядок прохождения военной службы. Существуют две формы дезертирства: непосредственное оставление воинской части или места службы, когда военнослужащий не имел права покидать их ни при каких условиях, либо невозвращение (неявка) в часть после отсутствия в ней по уважительным причинам (нахождение в госпитале), с разрешения начальства (отпуск) или в связи с исполнением приказа начальства (командировка). Дезертирство характеризуется наличием у виновного прямого умысла, направленного на окончательное уклонение от службы. В зависимости от цели, преследуемой виновным, дезертирство следует отграничивать от самовольного оставления части. В первом случае военнослужащий намеревается навсегда уклониться от воинской службы, во втором - лишь на какое-то определенное время (не более 10 суток). Дезертирство считается оконченным с момента оставления части или места службы либо с того времени, когда военнослужащий должен был вернуться.

На сегодняшний день эта тема является одной из проблемной, так как, совершая данные преступления, военнослужащие уклоняются от выполнения возложенных на них обязанностей, нарушают требования воинской дисциплины, что, в конечном счете, ведет к ослаблению боеспособности и боевой готовности Вооруженных Сил, оснащенных сложной боевой техникой и оружием коллективного использования. Такие виды вооружений требуют четких, своевременных и согласованных действий многих военнослужащих.

С громадной силой развились побег со службы в мирное время. Невероятная тяжесть службы, крайняя продолжительность ее сроков, неупорядоченность отношений между начальниками и подчиненными, злоупотребления начальников в связи с неразборчивостью при комплектовании — сделали Побег со службы явлением массовым, стихийным, о которое разбивались и бесконечно суровые кары, и периодически объявляемые амнистии, и громадные денежные вознаграждения доносчиков и т. п. Только в XIX ст. принятие усовершенствованных систем комплектования, сокращение сроков службы и, главное, установление в войске строго определенного правового порядка, преобразившие все существо военного быта, обратили Побег со службы из явления массового в явление одиночное. Поэтому даже единичные случаи недозволенного оставления части могут привести к тяжким последствиям, особенно в военное время, в боевой обстановке, при нахождении в карауле, на боевом дежурстве и т. д. Чтобы снизить случаи уклонений от военной службы необходимо выявить причины и условия, способствующие совершению данного преступления, а также провести необходимые профилактические меры, которые необходимы для того, чтобы сократить такие преступления, как самовольное оставление части или места службы и дезертирство.

Причины преступности военнослужащих тесным образом связаны с причинами преступности в стране (как часть и целое) и не могут рассматриваться в отрыве от них. В то же время Вооруженные Силы настолько своеобразный социальный институт, что

некоторые причины, во-первых, гипертрофированно влияют именно на преступность военнослужащих, а, во-вторых, имеют место исключительно в среде военнослужащих.

Однако главные причины кроются в самих вооруженных силах. Связано это с тем, что:

1) вооруженные силы хотя и не изолированный социальный организм, но вместе с тем относительно самостоятельный с присущими только ему особенностями взаимодействия людей между собой и с обществом;

2) внутри воинских коллективов действуют специфические криминогенные и антикриминогенные факторы, которые отсутствуют в обществе. В таких коллективах должна действовать система воинского, правового и нравственного воспитания; в них жизнь и быт строго организованы, существует жесткий уставный контроль.

В то же время в условиях проводимых реформ, далеко не всегда понятных не только рядовым военнослужащим, но и офицерам высшего звена, приводимые выше факторы могут оказать воздействие на преступность. Например, воинское, правовое и нравственное воспитание военнослужащих в современных условиях практически полностью отсутствует.

Причины преступности военнослужащих тесно связаны с негативными процессами в среде несовершеннолетних. Так, в ходе анализа очередной призывной кампании установлено, что: а) 30—40% призывников имели низкий уровень подготовки к службе в армии; б) около 70% не справилось с простейшими математическими задачами и психологическими тестами; в) 11% имели дефицит массы тела (многие из них почти сразу после призыва в армию были направлены в госпиталь для лечения); г) 80% — выходцы из беднейших слоев населения.

Целесообразно выделить следующие блоки причин преступности военнослужащих.

1. Организационно-управленческие. Согласно ответам респондентов (исследование проводил Г. И. Забрянский) поддержанию порядка в армии способствуют: а) качественное несение службы офицерами; б) надлежащее несение службы младшими командирами; в) правильная организация быта молодых солдат. Следует констатировать, что ни одно из трех вышеперечисленных положений в вооруженных силах не отвечает современным требованиям.

Кроме того, назначение на руководящие должности офицеров не всегда соответствует их морально-волевым качествам и вызывает определенное раздражение среди других офицеров. Соответственно исполнение приказов и распоряжений, исходящих от такого начальника, со стороны подчиненных не подкрепляется необходимой разумной инициативой, что пагубным образом может отразиться на межличностных отношениях в воинском коллективе.

2. Социальные. Вооруженные силы не должны думать о содержании самих себя, однако в последние несколько лет вынуждены заниматься и этим. В условиях хронического недофинансирования проводится военная реформа, положительные результаты которой пока не ощущаются.

К социальным причинам преступности военнослужащих следует также отнести распространение среди них пьянства, а в последние годы наркотизма. Наркотизм присущ значительной части военнослужащих срочной службы, так как в армию призываются юноши, уже имеющие опыт употребления наркотиков. Впрочем, согласно выборочным данным, из 15—18% военнослужащих срочной службы, употребляющих наркотики в армейских условиях, значительная часть приобщилась к ним именно в армии.

Можно, следовательно, сделать вывод, что вооруженные силы как бы наследуют преступность несовершеннолетних, вбирая в свои ряды тех, кто хотя и совершил преступление, но тем или иным причинам избежал реального уголовного наказания. Таких подростков немало, особенно сейчас, в период значительной либерализации уголовной политики, которая стала милостивой в первую очередь к несовершеннолетним правонарушителям. Но необходимо помнить, что каждое десятое преступление в стране

совершается как раз ими, чаще всего это кражи, телесные повреждения, грабежи, разбои, хулиганства, изнасилования. Несмотря на прекраснорассуждения некоторых безответственных журналистов и криминологов о том, что правонарушения подростков чуть ли не невинные юношеские шалости, многие преступления подростков отличаются исключительным цинизмом и дерзостью, особой жестокостью, тяжестью последствий.

Сейчас в вооруженных силах существуют в основном две статусные системы: "дедовская" и национально-земляческая. Обе они плохи, поскольку основываются на ненависти и жестокости, подавлении других. Конечно, не каждый "старослужащий" может быть подлинным лидером, для этого нужны соответствующие психологические данные, прежде всего организаторские способности, сильная воля и эмоциональная холодность. Далее следует его ближайшее окружение, затем масса тех, кто не примыкает ни к какой касте и ведет самостоятельное существование, в самом же низу "опущенные", отвергнутые. Можно представить если командование закрывает глаза на действия неофициальных лидеров и их окружения, а тем более опирается на них и содействует им, наступает полный беспредел.

В таких условиях некоторые воины, не видя иного выхода, нередко самовольно уходят из частей. Во многих случаях отсутствие ушедшего из расположения части выявляется спустя определенное время после происшедшего. Многие уклонения от военной службы порождаются из-за нежелания некоторых военнослужащих переносить тяготы и лишения военной службы, невнимательным, бездушным отношением отдельных командиров и начальников к подчиненным, к организации их быта и отдыха, к их нуждам и запросам. В основе этих негативных явлений нередко лежит определенный отрыв офицеров от личного состава. Нет оправдания фактам, когда в результате халатного отношения к порученному делу должностных лиц появляются серьезные недостатки в бытовом устройстве, организации питания, отдыха, медицинского обеспечения личного состава. С точки зрения государства не имеет принципиального значения способ уклонения от службы, поскольку любые действия по уклонению влекут одинаковые последствия — некомплект в вооруженных силах и снижение обороноспособности страны. Поэтому кажется странным, что уголовный закон, провозгласив в качестве объекта преступления установленный порядок прохождения военной службы по призыву, одновременно предусматривает возможность привлечения к ответственности лишь за узкий круг действий, связанных с уклонением от призывных мероприятий. Все это вызывает недовольство среди военнослужащих, снижает их интерес к службе и на этой почве порождает случаи самовольного оставления части, а нередко и дезертирства.

Дезертирство необходимо отличать от самовольного оставления части или места службы, имея в виду, что при дезертирстве целью виновного является уклонение от воинской службы вообще, тогда как самовольное оставление части совершается с целью уклониться от воинской службы на время. Длительное фактическое самовольное нахождение виновного вне части или места службы, приобретение им фиктивных документов либо гражданской одежды с целью сокрытия своего положения (при этом приобретение гражданской одежды не должно быть способом совершения уклонения от воинской службы), проживание нелегально под чужим именем, смена места жительства и т.п. — является основанием считать, что лицо вовсе уклоняется от воинской службы.

Степень общественной опасности дезертирства может характеризоваться не только фактом самовольного оставления службы с целью дезертирства, но и продолжительностью незаконного нахождения такого лица вне части. Чем больше виновный находится без уважительных причин вне части, тем выше степень общественной опасности преступления. Виновный, самовольно оставивший часть или место службы или не явившийся на службу с целью вовсе уклониться от нее, добровольное возвращение в часть с повинной после этого не исключает оконченного состава дезертирства, хотя это теперь может быть основанием для освобождения от уголовной ответственности. Для оконченного состава дезертирства продолжительность

незаконного отсутствия военнослужащего в воинской части значения не имеет. При доказанности цели вовсе уклониться от военной службы самовольное оставление части должно быть признано оконченным дезертирством независимо от того, сколько времени военнослужащий находился вне части.

Дезертирство совершается с прямым умыслом. Важнейшим признаком субъективной стороны дезертирства является цель уклониться от военной службы. Она состоит в намерении виновного вовсе, т. е. в течение всего предусмотренного законом срока, уклониться от несения обязанностей военной службы. Случаи длительного уклонения от военной службы путем самовольного оставления части или неявки в срок на службу (например, в течение двух-трех месяцев), но без цели вовсе уклониться от несения обязанностей военной службы подлежат квалификации по ч. 4 ст. 337 УК.

На стадии приготовления должен быть добровольный отказ от преступления, если совершенные действия не образуют самостоятельного состава преступления.

Квалифицированным видом дезертирства является совершение этого преступления с оружием, вверенным по службе, а также по предварительному сговору группой лиц, что представляет повышенную общественную опасность (ч. 2 ст. 442 УК). Под оружием, вверенным по службе, применительно к части второй статьи 442 УК, следует понимать табельное, стрелковое и иное оружие, принятое на вооружение в Вооруженных Силах и иных воинских формированиях РК, которым военнослужащий обладает правомерно, в силу возложенных на него обязанностей по воинской службе.

Дезертирство характеризуется таким умыслом: виновный сознает общественно опасный характер своего уклонения от военной службы и желает так поступать. Он преследует цель навсегда оставить воинскую службу. Продолжительность пребывания дезертирства вне части не имеет значения для квалификации и может быть принята во внимание лишь при назначении наказания. Субъективное (внутреннее, психическое) отношение лица к совершаемому им общественно опасному и уголовно-противоправному деянию, адекватно отражая основную суть его виновности, в своем конкретном выражении может быть многогранным. Поэтому УК ограничивает данное отношение лишь двумя формами: умыслом и неосторожностью, для которых вина в целом является родовым понятием. В отдельных случаях, неявка в срок на службу без уважительных причин может быть совершена по неосторожности (например, военнослужащий опоздал по своей вине на поезд, остался по месту жительства и следовательно вовремя не явился в часть). С субъективной стороны дезертирство совершается только умышленно, так как имеет цель вовсе уклониться от несения обязанностей военной службы. Среди воинских преступлений уклонения от военной службы, а именно самовольное оставление части, и дезертирство являются наиболее распространенными. По статистике третье - четвертое преступление связано с уклонением от военной службы. Исследуемые преступления происходят из-за того, что в армию приходят юноши, не приспособленные к военной службе в армии. С первых дней службы, столкнувшись с армейской жизнью, они под всеми предлогами стараются увильнуть от служебных обязанностей. Из-за этого происходят конфликты со старослужащими, а затем некоторые принимают для себя решение самовольно оставить место службы или вовсе уклониться от прохождения службы. Если говорить о предупредительно - профилактических мероприятиях, которые нужно проводить в армии, для того, чтобы уменьшилось число самовольных оставлений части или места службы и дезертирства, то они должны быть, прежде всего, общесоциальными. Следует проводить минимум тех мер, без которых невозможно осуществлять социальный контроль над преступностью в Вооруженных Силах. Профилактические меры должны проводиться уже на стадии призыва и должны включать в себя: 1) тщательное медицинское обследование, чтобы в армию попадали служить только здоровые, сильные и крепкие юноши, а не больные и слабые; 2) психологический отбор, чтобы не только телом, но и духом были готовы к службе; 3) направление к месту службы вместе с призывником, его личного дела. В нем должны быть указаны семейное

положение, образование, то, чем увлекается призывник, его спортивная подготовка, связь с неформальной молодежной субкультурой, неплохо проводить психологические тесты на предмет общей подготовки юношей к службе в армии.

Дезертирство осуществляют военнослужащие рядового, сержантского, офицерского состава, а также прапорщики, мичманы, военнослужащие сверхсрочной службы. Высокая криминогенная активность мужчин молодого возраста. Эта закономерность, применительно к военнослужащим срочной службы, является определяющей. При этом, данная составляющая структура проявляет себя тем активнее, чем ниже уровень его подготовки к прохождению службы. Как показало проведенное исследование, уровень образования указанной категории правонарушителей в целом ниже среднего уровня образования населения данной возрастной группы. В частности, уровень образования осужденных дезертиров срочной службы внутренних войск характеризуется следующими показателями: неполное среднее - 6%; среднее - 52%; среднее специальное - 38%; неоконченное высшее - 0%; высшее образование - 4 %.

При этом, наибольшее число дезертирств совершили военнослужащие первого года службы - 54%, второго - 46%.

Сложность решения данного вопроса, говоря о цели самовольного оставления заключается в том, что зачастую приходится быть на поводу заинтересованного лица в исходе дела обвиняемого – от того, признает ли он себя виновным в самовольном оставлении части или места службы с целью вовсе уклониться от воинской службы или нет, поскольку собранная по делу «совокупность доказательств» недостаточна для оценки деяния, а других данных порой нельзя бывает установить. Ведь самовольное оставление службы, как правило, совершается в одиночку, и виновный может скрыть все следы своего преступления.

Отличия от самовольной отлучки и дезертирства.

Специфическая особенность рассматриваемых составов преступления заключается в том, что и самовольная отлучка и дезертирство являются длящимися преступлениями. Самовольное оставление части или места службы всегда связано с тем, что субъект преступления в течение определенного времени противозаконно находится вне своей части. До тех пор, пока он сам не явился или не был задержан, он продолжает незаконно оставаться вне части, то есть продолжает это преступление, начатое им путем самовольного оставления части или места службы. Начальным и конечным моментами этого преступления являются: момент самовольного оставления части или места службы, с одной стороны, и момент добровольной явки или задержания, с другой. Очень важно точно установить эти моменты, так как продолжительность отсутствия из части или с места службы имеет в рассматриваемых составах преступления *огромное значение* для квалификации преступного умысла.

Говоря об объективной стороне самовольной отлучки и дезертирства, необходимо коснуться следующего обстоятельства: Прекращение самовольной отлучки и дезертирства возможно либо путём добровольной явки субъекта преступления в свою воинскую часть, к месту службы, в местные органы военного управления, милицию и т. п., либо его задержание силами самой воинской части, органами власти и т. д. Если в первом случае преступление было прекращено по собственному побуждению субъекта, то во втором случае оно было пресечено помимо его воли. Логично, что если субъект сам возвратился в часть, он, очевидно, не имел намерения оставаться далее вне части. Если же он был задержан, то есть все основания полагать, что он не желал возвращаться. Тут обнаруживается тесная связь между объективными и субъективными свойствами состава преступления. Добровольная явка имеет значение особо смягчающего обстоятельства. Она должна рассматриваться как добровольный отказ от продолжения длящегося преступления, первоначальный акт которого уже был совершен. Для квалификации же преступления она не имеет особого значения. Факт задержания может иметь значение для квалификации преступления только в том случае, если субъект преступления находился

вне части менее сроков, которые требуются для квалификации деяния как самовольного оставления части, но по делу установлено, что имело место попытка самовольного оставления части. В таком случае наказание должно определяться именно за попытку самовольного оставления части, а не за самовольную отлучку. Объективная сторона рассматриваемого состава преступления выявляет его отличия от самовольной отлучки и дезертирства.

В ходе проделанной работы была проанализирована суть общественной опасности воинских преступлений, характеризуется, прежде всего, ущербом, причиняемым в результате посягательств на военно-служебные отношения.

Достоинством главы Уголовного кодекса о воинских преступлениях является то, что по нему несет ответственность определенный круг лиц. Но успешной борьбе с воинскими преступлениями препятствует как ненужное расширение этого круга путем признания субъектом воинского преступления лиц, которые совершили преступления в силу своих физических или психических недостатков, так и ошибочное сужение этого круга вопреки содержанию закона.

Всякое воинское преступление в той или иной мере ослабляет готовность армии к вооруженной борьбе с вероятным противником, ограничивает достижения главных целей военной безопасности – предотвращение, локализация и нейтрализация военных угроз Республики Казахстан.

Вопрос о преступлениях против военной службы является наиболее актуальным, особенно в последнее время. Существует распространенное мнение среди ряда авторов о том, что многие вопросы в этом не доработаны и не изучены так глубоко, как требовалось.

Воинское преступление - одна из угроз военной безопасности государства, его общественная опасность проявляется в причинении либо создании угрозы причинения вреда интересам военной безопасности страны.

Задача правового воспитания военнослужащих заключается в том, чтобы формировать у воинов глубокую убежденность и справедливость, верность, честность, разумность, целесообразность воинского правопорядка, основанного на строжайшем исполнении законов, воинских уставов; развивать и укреплять сознание безусловной необходимости поступать согласно требованиям нормы права, понимания соответствия этих требований интересам трудящихся, интересам защиты Отечества.

Список литературы:

1. Конституция Республики Казахстан с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.02.2011 г.) // online.zakon.kz
2. Уголовный кодекс Республики Казахстан (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.04.2016 г.)
3. Уголовно процессуальный кодекс Республики Казахстан По состоянию на: 08.04.2016
4. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 234-V ЗРК По состоянию на: 01.01.2016г.
5. Молдабаев Саркытбек Сарсембаевич. Воинские преступления в Республике Казахстан: современное состояние и механизм противодействия :Криминологический и уголовно-правовой анализ : Дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08, 12.00.09 : СПб., 2005.
6. И. Ш. Борчашвили, К.Ж. Баетов «Воинские преступления», А. 2006 г.

Түйін

Мақалада әскери қызмет және міндеттілерін атқарудан жалтарған ерекшеліктерінің мәселелері қарастырылған.

Summary

In the article the questions of features of deviation are considered liable for military service from execution of military service.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ В ОРГАНИЗОВАННОЙ ПРЕСТУПНОЙ ГРУППЕ

Галиева С.,
Магистрант Академии Кайнар

В статье рассмотрены вопросы некоторых аспектов исследования личности в организованной преступной группе.

Ключевые слова: *организованная группа, преступность, личность, исследование, аспекты.*

Организованная преступность с давних времен является тяжело раскрываемой, актуальной и интересующей многих ученых темой. Она имеет как социологические, так и психологические аспекты помимо юридических. Для данных преступлений характерно наличие объединения лиц для систематического занятия преступлениями с выраженной иерархией, строгой дисциплиной и устойчивой системой уголовных традиций. В процессе подготовки и совершения преступления, преступная группа действует сплоченно, но и также при сокрытии преступления действует как единый «организм». Несмотря на то, что правоохранительные органы тщательно расследуют и пресекают данные преступления, уровень раскрываемости не так высок, как хотелось бы.

Проблема личности преступника является одной из центральных для наук, связанных с преступностью, и, прежде всего, для криминологии.

Личность преступника отличается от личности законопослушного человека общественной опасностью, ей присущи преступные потребности и мотивация, эмоционально-волевые деформации и негативные социальные интересы. Нельзя не согласиться со словами Г.Г. Шиханцова: «Участники организованных преступных сообществ в большинстве случаев обладают чертами и свойствами личности профессиональных преступников». Соглашусь с таким мнением, так как у профессиональных преступников чаще всего преобладает систематичность и постоянность в совершаемых действиях. Ученые криминалисты конца XIX века выделили особый тип правонарушителя – *профессиональный*. Первоначально, понятие «профессиональный» они связывали с признаком упорства, нежелания преступника отказываться от совершения преступлений. Если обобщить взгляды ученых и практиков на понятие профессионального преступника, то можно выделить два основных его признака, с помощью которых он отграничивался от иных категорий правонарушителей, указанных в классификации: 1) сознательное избрание преступного занятия; 2) устойчивость (упорство) **паразитических наклонностей**. Несмотря на отдельные разногласия большинство занимавшихся этой проблемой, считали удачным термин «профессиональный» для обозначения лиц, чья деятельность отличалась устойчивостью и корыстной направленностью, т.е. приносила материальный доход. Как отмечал М. Геринг, «привычные» преступники не питают никакой склонности к работе и предпочитают добывать свой хлеб нечестным путем. Тем самым он определил эти преступления как источник средств существования. То есть для профессионального преступника совершение преступлений становится для него образом жизни.

Гуров А.И. выделяет несколько основных признаков криминального профессионализма: 1) устойчивый вид преступного занятия (специализация); 2) определенные познания и навыки (квалификация); 3) преступления как источник средств существования; 4) связь с асоциальной средой.

Профессиональными преступниками являются как те, которые участвуют в противоправных действиях, так и те, кто оказывает непосредственным участникам

различные услуги. Таких специализаций насчитывается несколько десятков: сбытчики краденого, водители транспортных средств, хранители огнестрельного оружия и т.д.

Рецидивная, профессиональная и организованная преступность тесно взаимосвязаны, оказывают существенное влияние друг на друга и способствуют взаимному развитию. Это позволяет говорить о том, что уголовная политика вынуждена придавать большое значение противодействию названным видам преступности.

Рецидивная преступность - это совокупность умышленных преступлений, совершенных лицами, ранее уже совершавшими преступления. Выделяются рецидив в уголовно-правовом смысле, когда лицо повторно осуждается судом за какое-либо преступление, рецидив криминологический (фактический), когда второе преступление человек совершает без осуждения за первое, пенитенциарный рецидив, который связывается со вторичным отбыванием наказания в виде лишения свободы.

Различают также рецидив **общий**, если одним и тем же лицом совершаются разнородные преступления (например, причинение вреда здоровью и грабеж), и рецидив **специальный**, когда кто-либо совершает сходные преступления (например, кражу и еще раз кражу или грабеж). Специальный рецидив наиболее тесно смыкается с преступным профессионализмом, но не обязательно является таковым.

В настоящее время рецидивная и профессиональная преступность теснейшим образом связана с «теневой экономикой». Как раз здесь в основном происходит сращивание рецидивной и профессиональной преступности с ее организованными формами. Ведь, по существу, происходит насильственное изъятие из государственной казны материальных фондов, укрепление позиций «теневой экономики».

Из причин, вызывающих рецидивную преступность, можно выделить недостатки деятельности самих правоохранительных органов. Это и несвоевременное реагирование на совершенное преступление, медлительность при возбуждении уголовных дел, и низкая раскрываемость преступлений, и нарушение требования закона о всестороннем, полном и объективном исследовании обстоятельств совершенного преступления. Кроме того, в законодательстве и судебной практике, равно как и в теории уголовного и исправительно-трудового права, имеет место явная недооценка и занижение значения и роли уголовных наказаний, отличных от лишения свободы. Широкое применение этого вида уголовного наказания (лишения свободы) отнюдь не способствовало успешной борьбе с преступностью вообще и с рецидивной преступностью в частности, а наоборот привело к тому, что почти три четверти рецидива падают на лиц, ранее содержавшихся в исправительно-трудовых колониях. К третьей группе причин и условий рецидивной преступности следует отнести трудности социальной адаптации лиц, освобожденных от наказания, и в первую очередь от уже названного лишения свободы. Они возникают в связи с исключением осужденного из условий обычной жизни общества, ослабление или даже полное разрушение социально-полезных связей и формирование взамен антисоциальных связей, «привыкание» к режиму и обстановки в местах лишения свободы, психические нарушения, появляющиеся вследствие длительного заключения в замкнутой и изолированной системе. Кроме того весьма негативно влияет на заключенных распространение и навязывание преступниками друг другу обычаев и традиций преступной среды.

Важная особенность профессиональной преступности в том, что она «вынашивает» в своей среде следующую разновидность преступности - организованную преступность, причем активизация этого процесса нередко зависит от кризисных явлений в государстве.

Организованная преступность не только не отграничивается от профессиональной, но и берет ее под свой контроль. То есть, использует как отрасль теневой экономики, с которой получает «подходный налог», в отличие от государства, несущего от этой преступной деятельности колоссальные экономические и социальные потери.

Наличие целого социального слоя, для которого преступная деятельность является основой существования, свидетельствует о высокой степени криминализации общества.

Объективная сложность изучения этих видов преступности заключается, во-первых, в том, что эти преступления высоколатентны, их исполнители принимают специальные меры для сокрытия своей деятельности. Во-вторых, понятия «профессиональная преступность» и «организованная преступность» являются криминологическими, поэтому преступления этого вида трудно отразить в официальной уголовной статистике.

Можно выделить четыре основных признака криминального профессионализма: 1) устойчивость вида преступного занятия (специализация); 2) наличие определенных умений и навыков (квалификация); 3) наличие связей с преступной средой (кооперация); 4) преступная деятельность является основным или единственным источником средств существования (преступление как промысел).

Профессионалы среди организованной преступности входят в классификацию организованных преступных групп. Члены такого рода организаций объединяются с целью исполнения определенного преступного замысла. Состав профессиональных групп может беспрестанно меняться.

Следующая классификация: особенности организованной преступной группы. Так, преступные формирования могут:

- строиться на профессиональной основе и без таковой;
- извлекать выгоду из должностных возможностей членов организованной преступной группы и не иметь таковых возможностей;
- обладать коррумпированными и иными, отличающих организованную преступную деятельность связями, и не обладать ими.

Однако надо учитывать, что среди профессиональных преступников достаточно много лиц, систематически совершающих преступления, но не привлекаемых к уголовной ответственности. По данным исследования А.И. Гурова из 800 изученных участников организованных преступных групп 60% не были судимы, хотя систематически совершали преступления.

Нередко, можно даже сказать часто, среди профессиональной организованной преступности имеют место должностные лица. Следовательно, это связано с высоколатентной коррупцией. Спешу согласиться с советником юстиции, опубликовавший статью на официальном сайте прокуратуры Западно – Казахстанской области, Макатовым Н.С. *«Особая опасность коррупции состоит в том, что она, как раковая опухоль, перерождает государственный аппарат, приводит к его необратимым изменениям. Их опасность обусловлена тем, что она нередко переплетается с совершением других корыстных преступлений. Посаяга на нормальную деятельность аппарата государственных органов, коррупция к тому же подрывает их авторитет, дискредитирует органы власти и управления, что ведет к нарушениям принципов социальной справедливости и законности. Но самое главное, коррупция - это катализатор организованной преступности, одна из необходимых составляющих ее среды обитания. Существовая в симбиозе, эти два явления представляют самую серьезную опасность для государства и общества, особенно в условиях зарождающейся демократии. Коррупция может опозорить, поставить под сомнение честность многих должностных лиц, вызвать недоверие не только к ним, но и целом к государству, ущемляет конституционные права и интересы, извращает принципы законности, чем тормозит дальнейшее процветание, развитие Республики Казахстан. Все это определяет необходимость дальнейшего законодательного урегулирования борьбы с коррупцией, принятия соответствующих законов и положений»*.

Получение властных полномочий в государственных органах, профессиональная организованная преступность нацелена не только на обогащение, но и также на обострение межнациональной обстановки, создание различных конфликтных ситуаций. Авторитеты, имеющие глубокие корни в преступной среде и обладающие профессиональными качествами, составляют ядро организованной преступности. Профессиональные преступники в нужных обстоятельствах достаточно

коммуникабельны, проявляют инициативу, полны решимости. Также они обладают способностями подчинить своей воле не только криминальных личностей, но и правоохранительных органов.

Организованная преступность, которая начала развиваться еще в СССР, то есть «старая» профессиональная преступность создавалась из бывших заключенных, то есть, проще говоря, уголовников. Но в нынешнее время началось соединение преступников с представителями государственного аппарата. Профессиональные организованные группы проникли в экономику, а самое главное в политику государства. Уголовная среда стала обворовывать тех, кто обогащается. Наиболее перспективными видами деятельности стали хищение и контрабанда валютных ценностей и антиквариата, нелегальный вывоз сырьевых ресурсов, оружейный бизнес, наркобизнес, кражи автотранспортных средств, радиоактивных материалов, проституция.

Обнищание большинства населения страны, и невозможность государства защитить основные конституционные права и интересы граждан и общества. Необоснованное оттягивание принятия законов в первую очередь по борьбе с организованной преступностью и коррупцией. Объединение руководителей и участников организованных группировок с представителями законодательной, исполнительной и судебной ветвей власти, бизнеса, коммерции, средств массовой информации и культуры. Это все ведет к причинам развития организованной преступности.

Ещё одним методом борьбы с коррупцией, оправдавшим себя на практике, является частая смена лиц, занимающих конкретные должности, что нарушает сложившиеся коррумпированные связи. Осталось отметить, что уровень коррупции зависит от культурного развития общества, который связан с экономическим положением. Понизить уровень коррупции в стране может упорядочивание деятельности органов государственного управления.

Значительно выросла *групповая профессиональная преступность*, среди профессиональных преступников резко увеличилось количество судимых за тяжкие преступления. Увеличилось число профессиональных преступников среди судимых за соучастие в имущественных преступлениях, среди преступников появились высокообразованные специалисты в области новейших технологий, культуры и искусства, возросло число латентных профессиональных преступлений среди воров и мошенников; рецидив среди карманников, домушников, мошенников достиг 80 %, и в то же время возраст преступников снизился, в профессиональную преступность стали приходить несовершеннолетние.

Большинство профессиональных преступников избирают специальности, не требующих временных затрат, а получаемый при этом заработок для них не имеет значения. Некоторые из них формально числятся в коммерческих структурах или получают инвалидность, симулируя какое-либо заболевание. Многие виды преступлений можно совершить, лишь работая в определенной сфере, занимая определенную должность. Однако следует признать, что среди профессиональных преступников довольно высокий процент и неработающих: карманные воров — 60%, квартирные воров — 40%, карточные мошенники — 70%, рэкетеры — 80%.

Профессиональная преступная деятельность отличается от другой противоправной деятельности тем, что вырабатывает у ее носителя определенные знания, практические навыки, иногда доведенные до автоматизма, обеспечивающие оптимальное достижение цели при наименьшем риске разоблачения. Этим объясняется постоянное совершенствование криминальных приемов и способов. Криминальные познания и навыки приобретаются либо в процессе непосредственного обучения под руководством профессионала, что типично для шулеров и карманников, либо методом проб и ошибок. Наибольшее распространение получил первый способ. 45% «учеников» получают знания и навыки в местах лишения свободы. Есть данные, что при поступлении в колонию большого числа молодых преступников туда направляется опытный наставник,

«козлятник», специально совершающий преступление. Таким образом, создаются «курсы повышения квалификации» для тех, кто хочет получить дополнительные навыки, изучить уголовный закон. Пройти обучение в местах лишения свободы означает «окончить академию». При изучении преступной деятельности организованных сообществ выявляется тенденция обучения не просто каждому конкретному способу совершения преступления, а целой программе действий, применимых к различным ситуациям.

В процессе своей деятельности преступники используют услуги консультантов, адвокатов, специалистов по медицине, криминалистике и др. Преступников интересуют не только способы совершения того или иного вида преступления, но и ошибки, приведшие к разоблачению. Ими вырабатываются соответствующие рекомендации, установки для того, чтобы не допустить ошибок в дальнейшей преступной деятельности. Более того, в последние годы среди профессиональных преступников встречаются лица, уже получившие соответствующие знания или специальности в условиях гражданской жизни и использующие их в криминальных целях. Они не только лично совершают преступления, но и выступают в роли консультантов, как например, некоторые киллеры, которые ранее служили в спецподразделениях системы МВД, ФСБ. Некоторые профессиональные мошенники в свое время работали в государственной финансово-банковской системе. Криминальная профессиональная подготовка становится системой, в которой используются и научные познания.

Практика борьбы с организованной преступностью показывает, что наиболее эффективные результаты достигаются при комплексном использовании средств правоохранительных и контрольных органов. Необходимо применять стратегические меры, такие как совершенствование методов сбора оперативной информации в целях установления преступных сообществ, характера их деятельности, взаимосвязей между различными формированиями; разработка методов, позволяющих внедряться в преступные организации; защита свидетелей и потерпевших и т. д. Все эти вопросы регламентируются законом Республики Казахстан от 15 сентября 1994 года № 154-ХІІІ «Об оперативно – розыскной деятельности».

Казахстан предпринимает определенные усилия по борьбе с организованной и транснациональной преступностью. основополагающими принципами борьбы с преступностью являются достижение невыгодности совершения преступлений, равенство всех граждан и юридических лиц перед законом.

Также необходимо обезопасить проникновение наглým образом преступных личностей в политическую структуру государства. Для совершенствования законодательства в сфере борьбы с организованной преступностью предлагаю принять нормативные акты: «По борьбе с организованной преступностью», «Ответственность за легализацию преступных доходов». На мой взгляд, бороться с организованной преступностью можно, при соответствующей помощи государства. И тогда преступникам не помогут никакие высшие составы государственной власти.

Профессиональные преступники быстро реагируют на изменения, которые происходят в обществе и государстве. Ответом на эти изменения является появление новых или совершенствование старых «криминальных профессий». Важным стимулом при этом является стремление к получению большего дохода, чем прежде. *Профессиональными преступниками являются* как те, которые участвуют в противоправных действиях, так и те, кто оказывает непосредственным участникам различные услуги. Таких специализаций насчитывается несколько десятков: сбытчики краденого, водители транспортных средств, хранители огнестрельного оружия и т.д. Таким образом, без преувеличения можно сказать, что мы имеем целую армию потенциальных преступников, живущих за счет общества. Это обстоятельство не может не вызывать серьезную тревогу как в социальном, так и криминологическом аспектах. Устойчивость преступно-профессиональной деятельности связана не только со специализацией и совершением однородных преступлений. Ее следует рассматривать

значительно шире. С одной стороны, она способствует расслоению уголовной среды, ее стратификации, с другой — ведет к корпоративности целого ряда сформировавшихся категорий устойчивых преступников. Поэтому современная среда профессиональных преступников, как в местах лишения свободы, так и вне их имеет четкую иерархию в зависимости от рода противоправной деятельности.

В предупреждении профессиональной преступности значительная роль отводится уголовному законодательству, поскольку речь идет не о случайном преступнике, а злостном его типе. Уголовный закон должен отражать реальную криминологическую обстановку. Поэтому усилить борьбу с профессиональной преступностью можно через совершенствование института совокупности преступлений с целью максимальной индивидуализации наказания и правильной квалификации уголовных деяний. Это можно сделать, например, закреплением в законе реальной и идеальной совокупностей преступлений. Не следует, очевидно, содержать профессиональных преступников, особенно «коронованных авторитетов», вместе с другими осужденными, не зараженными блатным образом жизни. Исключить возможные контакты профессиональных преступников с несовершеннолетними правонарушителями в период отбывания наказания. Это особенно относится к режиму и содержанию осужденных, находящихся в больницах.

Список литературы:

1. Конституция Республики Казахстан с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.02.2011 г.) // online.zakon.kz
2. Уголовный кодекс Республики Казахстан (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.04.2016 г.)
3. Уголовно процессуальный кодекс Республики Казахстан По состоянию на: 08.04.2016
4. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 234-V ЗРК По состоянию на: 01.01.2016г.
5. Гуров А.И. – «Профессиональная преступность: прошлое и современность» Москва, 1990 г.

Түйін

Мақалада ұйымдасқан қылмыстық топтарындағы тұлғаларды зерттеудің кейбір аспектілері қарастырылған.

Summary

In the article the questions of some aspects of research of personality are considered in the organized criminal group.

ПОНЯТИЕ И ПРИЗНАКИ ВИНЫ КАК ПРИНЦИПА УГОЛОВНОГО ПРАВА

Дюсембаев Б.,

магистрант специальности «6М030100» - Юриспруденция

Статья посвящена понятию и признакам вины в действующем уголовном законодательстве в Казахстана.

Ключевые слова: уголовное право, принципы уголовного права, вина, виды вины.

Уголовная политика правового государства переориентирована на обеспечение прав человека и социальной справедливости. Это предполагает углубление теоретических разработок таких фундаментальных категорий уголовного права, как вина и мотив. Необходимо четкое осмысление сущности тех психологических явлений, которые

охватываются этими правовыми категориями, причем не только теорией, но и на уровне профессионального правосознания каждого оперативного работника, следователя, прокурора, судьи.

Анализ следственно-судебной практики показывает, к чему приводят неумение или нежелание следовать точному смыслу понятия «инкриминировать» (вменить в вину), хорошо известному юристам еще со времен Древнего Рима «Объективное вменение», когда на основе последствий поведенческого акта игнорируется вопрос о фактическом содержании умысла или неосторожности; «субъективное вменение», когда типовой схемой поведения подменяется исследование элементов индивидуального сознания, имевшихся в конкретной ситуации... Последствия применения данных категорий для судьбы привлекаемого к уголовной ответственности [1, с. 190].

Вина - системное явление в уголовном праве. Категория вины связывает воедино представления об основаниях, пределах и целях уголовной ответственности, является необходимым звеном в осознании его места в системе социального контроля, служит важнейшей общефилософской предпосылкой обоснования необходимости и пределов регулятивного воздействия уголовного права на общественную жизнь. Происхождение вины как обособленного принципа уголовного права связано со значительным усилением фактора социализации данной отрасли права, приближением базовых установок уголовно-правового регулирования к морально-этическим ценностям и общества, и правового государства.

Уголовно-правовой принцип вины является самостоятельной юридической категорией, обладает нормативной значимостью, обеспечивает реализацию задач уголовного права, оказывает непосредственное влияние на правотворческую деятельность законодателя и правоприменительную деятельность всех правоохранительных органов. Подчинение уголовно-правового принципа вины общечеловеческой идее справедливости способствует рационализации уголовно-правовых отношений, упрочению регулятивной, охранительной, превентивной и воспитательной функций уголовного права и уголовного закона, интегрированию российского уголовного права в современную правовую систему, содержание которой определяется общечеловеческими ценностями.

Действующее уголовное законодательство Республики Казахстан и содержание научных разработок позволяют говорить о вине в трех ее социально-юридических аспектах. Обладая собственным социальным содержанием, вина (виновное вменение) выведена на уровень одного из принципов уголовного права, что получило законодательное закрепление. Социально-правовая природа вины, позиционирование вины в группе основополагающих идей уголовно-правовой доктрины делает ее необходимым основанием уголовной ответственности. Кроме того, механизм реализации принципов права и детализация оснований уголовной ответственности позволяют говорить о вине как родовом понятии умысла и неосторожности, признаке состава преступления как абстрактной. В уголовно-правовой науке в 60-70-е годы комплексные проблемы субъективной стороны преступления освещались многими учеными. В 90-е годы интерес к вине как уголовно-правовой категории возобновился и был представлен в науке трудами, обращенными к конкретным формам вины. Настоящий всплеск внимания ученых пришелся на проблемы объективного и субъективного вменения. В последние годы вина как принцип уголовного права, а также правовые и этические аспекты субъективного вменения в уголовном праве стали объектом исследований. Однако значительное количество трудов, посвященных субъективной стороне преступления, в частности вине в уголовном праве, не снижает актуальности ее дальнейшего научного исследования.

Действующий уголовный кодекс Республики Казахстан закрепляет многоаспектное содержание вины: во-первых, вина является основанием уголовной ответственности, во-вторых, вина (виновность) закреплена в качестве самостоятельного признака преступления, в-третьих, вина традиционно рассматривается в качестве имманентного

элемента такой юридической конструкции, как состав преступления. До настоящего времени вина не рассматривалась одновременно во всех трех аспектах ее уголовно-правового содержания, зафиксированных Уголовным кодексом.

Наука уголовного права не пришла к единому знаменателю в вопросах о том, является ли виновность самостоятельным признаком преступления, о степени вины, а также о реализации принципа субъективного вменения в правоприменительной деятельности. С оценкой вины как непосредственного продукта сознания связаны многие трудности ее понимания, установления и оценки как в теории уголовного права, так и в практике применения норм данной отрасли. Все эти моменты важны и теоретически, и практически и требуют дополнительного научного изучения, именно они предопределяют актуальность темы диссертационного исследования.

Природа вины как объекта познания специалистами понимается по-разному. Так, одни авторы исходят из признания «вины как объективно существующего факта», «как факта объективной действительности», другие, наоборот, подчеркивают, что как объект познания вина – это чисто субъективный факт, «факт сознания» лица. При этом, в первом случае установление вины ограничивается рамками совершенного деяния, а во втором – указывается, что для ее установления необходимо изучать весь духовный мир правонарушителя.

Правильное понимание вины как объекта познания имеет принципиальное значение. От этого зависит решение вопросов, имеющих прикладной, тактико-криминалистический характер, в частности об источниках (данные поведения, высказывания и т.п.) получения указанных сведений и их использовании для доказывания вины. Конечно, вина – это субъективное явление, факт сознания. Однако для ее характеристики как объекта познания важно то, что она есть такой факт, который существует не просто в «сфере сознания» правонарушителя, а объективирован (опредмечен) в его преступном поведении и наступивших вредных последствиях. Поэтому как объект познания вина, будучи психическим отношением, одновременно выступает и в качестве элемента преступного поведения, чем и определяются пределы исследования вины, а именно - в рамках юридически значимых элементов психологического механизма совершенного деяния, а не всего духовного мира правонарушителя.

Исходя из изученного теоретического материала в процессе исследовательской работы, и его применении в процессуально-уголовной практике можно сделать следующие выводы:

Вина – это психическое отношение лица к совершаемому им общественно опасному деянию. Она может выражаться в форме умысла или неосторожности. Вина является обязательным признаком субъективной стороны преступления, необходимым условием наступления ответственности [2, 32 с.].

В соответствии с уголовно-правовым принципом вины (ст. 19 УК РК) и законодательным определением преступления вина представляет собой неотъемлемое свойство подобного деяния и обязательный признак любого состава преступления. Она входит в основание уголовной ответственности. Вина подлежит показыванию по каждому уголовному делу. Ее не установление исключает ответственность субъекта.

Принципы уголовного права обладают универсальными родовыми признаками: во-первых, они всегда отражают состояние общественных отношений в их социально-историческом аспекте, востребованы процессами общественной эволюции; во-вторых, обуславливают основные направления и содержание процесса правотворчества; в-третьих, образуют нравственно-этическую и формально-юридическую основу для возникновения и развития уголовно-правовых отношений; в-четвертых, формализуются в источниках законодательства, предопределяя общий алгоритм применения уголовно-правовых норм.

Форма вины служит разграничительным критерием квалификации убийства, причинения тяжкого и менее тяжкого телесного повреждения, уничтожения или повреждения имущества.

Во многих случаях форма вины служит основанием законодательной дифференциации криминальной ответственности: одно и то же деяние карается значительно строже при умышленном совершении, чем при неосторожной вине.

Использованная литература

1. Новицкий И.Б. Римское право.— Изд. 7-е стереотипное. - М., 2002. - 310 с.
2. Рогов И. И.- Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть // Алматы: Жети жаргы.- 2003.- с. 304

Түйін

Мақалада Қазақстан қылмыстық заңнамасындағы «кінә» ұғымы мен оның белгілері туралы қарастырылған.

Summary

The article is devoted to the concept of guilt and featured in the current criminal legislation in Kazakhstan.

НАКАЗАНИЕ В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ

Майыров Ж.Ж.,
2 курс, Юриспруденция

В данной статье описывается история возникновения наказания в уголовном праве, аспекты наказания в уголовном праве Республики Казахстан, а также краткий обзор новшеств, введенных в действие в 2015 году. Затронуты дискуссионные моменты наказания в уголовном праве Республики Казахстан.

Ключевые слова: наказание, уголовное право, история, следствие, споры.

Дискуссии о целях наказания ведутся со времен Платона и Аристотеля. Возникновение преступности и появление системы наказаний, надо полагать процессы синхронные. Чтобы возникло преступление, необходимо наличие нормы, причем нормы, поддерживаемой всеми членами общества, должны сложиться какие-то представления о должном и справедливом. Например, как можно осудить человека за воровство в обществе, где нет права частной собственности? Что он в таком случае нарушает? Или, допустим, самоубийство: для кого-то это преступление и есть даже предусмотренное для таких случаев наказание – хоронить вне освященной земли, кому-то добровольный уход из жизни покажется правом каждого (подтверждение – модный сейчас вопрос об эвтаназии), а для некоторых религий это подвиг.

Что считать преступлением, а что нет, каждое сообщество решает по-своему. Обоснование ищут обычно в воле Божьей, традиции предком, либо в терминах разумности и рациональности. На тех же основаниях покоится система права и власть. Вероятно, первой системой, карающей преступника, было право кровной мести. Конец его всевластию приходится на начало государственности. Тяжесть преступления и мера ответственности за него напрямую зависели от социального положения как пострадавшего, так и преступника в общественной иерархии. Принцип «око за око» нарушен, жизнь начала стоить денег...

В те далекие времена следствие велось тайно, ни о каких адвокатах и речи быть не могло. Преступнику задают вопросы и дают возможность оправдаться только в суде, что практически было не возможно. Такая непрозрачность следствия и явное ущемление прав ответчика – еще один знак власти суверена; право судить и карать принадлежит только ему. Он лишь передал эту власть суду, но не отдал совсем. И как напоминание об этом – право государя миловать преступника. С развитием общества изменились взгляды на

преступника. Начались вести споры о ценности человеческой жизни, равенстве. Свободе и в связи с этим об отмене смертной казни, неприемлемости пыток и жестокого обращения с заключенными. Общество стало брать на себя часть ответственности за преступление. Виновен не только преступник, но и его окружение и государство, создавшее условия жизни, в которых преступление становится необходимым, возможным или даже престижным. Постепенно идея наказания преступника уступает место идее перевоспитания, исправления. Основным видом наказания становится заключение, и во всем мире появляются различные «прогрессивные» тюрьмы, попечительские советы, которые предписывают каждый шаг заключенного, следят за его моральным обликом и верят в то, что, отбыв срок, он выйдет совсем другим человеком.

Наказание — применение каких-либо, правовых или не правовых, неприятных или нежелательных мер в отношении человека, животного или их групп в ответ на неповиновение или на неуютное или морально неправильное поведение. Наказание может использоваться для формирования у индивидуума социально приемлемой модели поведения и социальных поступков.

Наказание в уголовном праве — это меры государственного воздействия, применяемые к лицу, признанному виновным в совершении преступления. Наказание, таким образом, является своего рода социальным последствием преступления. В правовом плане наказание выступает в роли основной формы реализации уголовной ответственности. Право государства применять наказание вытекает из задачи обеспечения безопасности совместной жизни людей в обществе, сохранения неприкосновенным «правового уклада общественной жизни». В настоящее время наказание, как правило, применяется только судом и только в законодательно установленном процессуальном порядке.

Уголовное наказание — центральный институт уголовного права, выражающий направление и содержание уголовной политики государства. Ввиду этого наказание всегда оставалось в центре внимания учёных уже к началу XX века существовало до 24 философских систем, обосновывающих право государства наказывать лиц, совершивших преступления и около 100 отдельных теорий наказания, выдвинутых специалистами-правоведами.

Уголовное наказание и в целом его назначение вызывает наибольшую сложность и проблемность не только в уголовно-правовой науке, но и в правоприменительной практике, потому как выступает одной из основных форм реализации уголовной политики государства в борьбе с преступностью. Законодатель обязан при установлении ответственности за совершенные преступления исходить из принципов уголовного законодательства и целей наказания. В свою очередь правоприменитель должен исходить из положений Конституции Республики Казахстан о равенстве всех перед законом и судом и учитывая, что никто не может быть признан виновным в совершении преступления и подвергнут уголовному наказанию иначе как по приговору суда.

Государственный характер меры принуждения выступает в качестве гарантии, что наказание будет законным, обоснованным материалами дела, справедливым и свидетельствовать о неотвратимости ответственности за совершенное преступление. Только суд может назначить наказание за совершенное преступление после того, как виновность лица будет установлена в ходе судебного разбирательства.

Понятие наказания как меры государственного принуждения представляет собой способ воздействия на осужденного в строгом соответствии с нормами уголовного законодательства. Государственный характер меры принуждения выступает в качестве гарантии, что наказание будет законным, обоснованным материалами дела, справедливым и свидетельствовать о неотвратимости ответственности за совершенное преступление. Только суд может назначить наказание за совершенное преступление после того, как виновность лица будет установлена в ходе судебного разбирательства.

Поскольку уголовное наказание является реакцией государства на преступление, то оно должно преследовать определенные цели. Из содержания ч. 2 ст. 39 Уголовного Кодекса РК следует, что это, **прежде всего восстановление социальной справедливости, исправление осужденного, предупреждение совершения новых преступлений, как осужденным, так и другими лицами.** Наказание не имеет своей целью причинение физических страданий или унижение человеческого достоинства.

Восстановление социальной справедливости путем применения наказания к осужденному осуществляется применительно по отношению к обществу в целом и потерпевшему в частности. Она восстанавливается в виде частичного возмещения государству ущерба в виде штрафа, конфискации имущества, исполнения исправительных работ и других видов наказания. По отношению к потерпевшему социальная справедливость восстанавливается путем защиты его прав и свобод в суде, возмещения причиненного вреда, наказания осужденного соразмерно тем страданиям, которые потерпевший вынужденно претерпел в силу совершенного преступления.

Исправление осужденного соответствует цели специального предупреждения. И представляет собой такие положительные изменения в поведении осужденного, когда он не совершает новых преступлений. Цель исправления осужденного не направлена на достижение такого результата, как его перевоспитание. Предупреждение совершения преступления другими лицами адресовано законодателем к тем, кто не совершал преступления, к кому не применялось наказание, и является демонстрацией им угрозы неотвратимости наказания.

Государство, определяя понятие и цели наказания, устанавливает, что исполнение наказания не должно причинять осужденному физического страдания или унижать человеческое достоинство. В этом проявляется гуманизм уголовной политики.

4 июля 2014 года Законом РК № 231-V был принят новый Уголовно-Процессуальный Кодекс РК, который действует с 1 января 2015 года (статья 674 УПК РК в части 1).

3 июля 2014 года Законом РК № 226-V был принят новый Уголовный Кодекс РК, который действует с 1 января 2015 года (статья 467 УПК РК в части 1).

Одной из новелл данного Кодекса является градация уголовных правонарушений в зависимости от степени общественной опасности и наказуемости на **преступления и уголовные проступки** (статья 10 Уголовного Кодекса РК):

- **Преступлением** признается совершенное виновно общественно опасное деяние (действие или бездействие), запрещенное Уголовным Кодексом под угрозой наказания в виде штрафа, исправительных работ, ограничения свободы, лишения свободы или смертной казни.

- **Уголовным проступком** признается совершенное виновно деяние (действие либо бездействие), не представляющее большой общественной опасности, причинившее незначительный вред либо создавшее угрозу причинения вреда личности, организации, обществу или государству, за совершение которого предусмотрено наказание в виде штрафа, исправительных работ, привлечения к общественным работам, ареста.

Законодатель закрепляя гуманизм уголовной политики в части 4 статьи 10 Уголовного Кодекса РК определил, что действие или бездействие, хотя формально и содержащее признаки какого-либо деяния, предусмотренного Особенной частью УК, но в силу малозначительности не представляющее общественной опасности не является уголовным правонарушением.

Республика Казахстан является демократическим, светским, правовым и социальным государством, высшими ценностями которого являются человек, его жизнь, права и свободы. Одними из основополагающих конституционных принципов являются:

- равенство перед законом и судом (часть 1 статьи 14 Конституции РК);

- правосудие в Республике Казахстан осуществляется только судом (часть 1 статьи 75 Конституции РК).

Принципы правосудия, установленные Конституцией, являются общими и едиными для всех судов и судей Республики (часть 4 статьи 77 Конституции РК).

Из чего следует, что никто не может быть признан виновным в совершении уголовного правонарушения и подвергнут уголовному наказанию иначе как по вступившему в законную силу приговору суда, каждое уголовное дело, независимо от характера и тяжести совершенного уголовного правонарушения, служебного и общественного положения подсудимого, должно решаться в строгом соответствии с законом.

Уголовное наказание и в целом его назначение вызывает наибольшую сложность и проблемность не только в уголовно-правовой науке, но и в правоприменительной практике, потому как выступает одной из основных форм реализации уголовной политики государства в борьбе с преступностью. Многие страны стараются лишней раз не афишировать количество заключенных в стране, а также суммы средств, которые государства тратят на содержание одного осужденного. И это понятно, ведь любой гражданин страны тогда с легкостью сможет сопоставить размер этих затрат с финансированием других отраслей, например, здравоохранения или образования. Причем результаты могут очень даже удивить... Порой получается, что на содержание осужденных уходит гораздо больше средств налогоплательщиков, чем на другие более жизненно важные отрасли. Казахстане ежегодные затраты на содержание заключенных в исправительных учреждениях составляют свыше 30 миллиардов тенге или *750 тысяч тенге* на каждого заключенного в год. При этом в Казахстане в настоящее время насчитывается 75 исправительных учреждений, в которых на 1 декабря 2015 года отбывали наказание 40159 осужденных.

В уголовной политике нашей страны происходят глобальные реформы, которые направлены на снижение финансовой нагрузки на бюджетные средства государства. Так в Казахстане планируется строительство новых тюрем в рамках государственно-частного партнерства (ГЧП). В стране разрабатывается проект строительства частных исправительных учреждений. Новые зоны-тюрьмы будут весьма комфортными для «клиентов» и, судя по всему, будут приносить неплохой доход собственникам.

Казахстан, таким образом, станет первой в СНГ страной, допускающей частных в эту сферу. Идея строительства таких тюрем в Казахстане не нова. Эту тему «прощупывали» несколько лет тому назад, когда в стране только зарождался институт государственно-частного партнерства. Тогда, в 2007-2008 годах, правительство планировало возложить на частного едва ли не половину инфраструктурных проектов в социальной сфере. Но тогда по разным причинам ничего не вышло.

Но как бизнес будет на заключенных делать деньги? Система заработка частных тюрем, построенных на основе государственно-частного партнерства, такова же, как и, допустим, система заработка у владельцев детских садов: государство оплачивает пребывание гражданина в «заведении» по определенной ставке. Чем больше гражданин сидит, тем больше государство за него платит. Причем частные тюрьмы получают от государства фиксированные суммы вне зависимости от того, сколько стоит содержание заключенного.

Проекты партнерства государства и бизнеса в сфере исправительных учреждений могут реализовываться по нескольким схемам. Частник может заключить контракт на строительство тюрьмы с последующим ее управлением или получить в управление уже действующее учреждение. В первом случае государство в течение определенного времени (всего срока контракта) по частям компенсирует затраты частного бизнеса на строительство. И затем, так же, как и во втором случае, оплачивает содержание заключенных. Частная компания получает доход за счет сокращения затрат на содержание

заключенных (питание, медицинское обслуживание, поставки и обмундирование для охраны, организация питания и так далее) и подбор персонала. Экономия может составить от 5 до 15 процентов. В том числе за счет закупки товаров по более выгодным ценам и за счет экономии на персонале (на заработной плате или оптимизации численности работников). В частных тюрьмах пока за обеспечение безопасности и порядка будет отвечать государство. Кроме того, управляющая компания получает возможность использовать заключенных в качестве дешевой рабочей силы.

Это перекликается с тем, что в Казахстане очень давно и много говорится о том, что граждане в местах заключения ничем не заняты. С одной стороны, такое безделье вызывает «брожение в умах» (об этом очень много рассуждают борцы с распространением радикальных экстремистских течений). С другой — отсутствие работы на «зонах» и, соответственно, заработка лишает многих освобождающихся возможности начать достойную жизнь на свободе — у многих отсутствуют финансовые накопления. Возможность работать в местах заключения — это заработок, который полностью выдается на руки в момент освобождения. В период заключения, осужденные имеют возможность использовать часть заработанных средств в местных магазинах для приобретения необходимых товаров, например, чая.

Однако в Казахстане до недавних пор заключенные могли делать работу, заказываемую государством: в одних колониях шили форму для армии, в других — хозяйственные рукавицы и т.д. Частным фирмам, которые были готовы использовать производственные возможности колоний, такое не позволялось. Более того, категорическими противниками такой формы «сотрудничества» колоний и частных выступали правозащитники. Дело в том, что, согласно международным стандартам ООН, исполнение тюремного заключения и реализация коммерческих проектов — несовместимые вещи. Заключенные, находящиеся в зависимом положении, становятся объектом эксплуатации, а тюремный персонал в данном случае выступает не как «воспитатель» (впрочем, в такой форме он редко выступает и сегодня), но как контролер своевременного и правильного выполнения заключенным трудовых задач.

Кроме того, в Казахстане весьма сильно опасались, что часть средств от таких «государственно-частных контрактов» будет оседать в карманах руководства колоний, которое будет иметь возможность «отбирать» контракты для подопечных. Соответственно, это приведет к росту коррупции. Как будет выглядеть система управления тюрьмами в Казахстане — пока не понятно. Но то, что управляющая компания (частник) будет зарабатывать на тюрьмах, уже понятно. При этом уже на этапе подготовки проектов предполагается, что заключенные будут работать не только на частные заказы владельца тюрьмы, но и выполнять госзаказ государства. Видимо, речь идет о пошиве тех же vareжек и военной формы.

Как заключенные впервые попали в частные руки

США оказались первыми, кто создал частные тюрьмы, опередив другие страны на много лет. После Гражданской войны в США у плантаторов, лишившихся рабов, возникла проблема недостатка дешевой рабочей силы, а государственные пенитенциарные учреждения оказались переполнены, и денег на них катастрофически не хватало. Выход был найден в Джорджии: 11 мая 1868 г. губернатор штата Томас Раджер передал компаниям William A. Fort of the Georgia и Alabama Railroad первую партию заключенных в "лизинг" — 100 афроамериканцев сроком на один год за \$2500. Получатели несли ответственность за удовлетворение базовых нужд (питание, одежда и кров) заключенных, из которых за последующий год умерло 16 человек.

В других странах эта практика появилась не так давно. Первая частная тюрьма в Великобритании открылась в 1992 г., после того как британская компания G4S выиграла тендер на управление тюрьмой; в июле 2013 г. тюрьма вернулась под управление государства. Сейчас в Англии и Уэльсе насчитывается 14 частных мест заключения, где

могут содержаться 13 500 человек (около 15% тюремного населения), и еще две в Шотландии.

Создание частных тюрем обсуждается также в Латвии, Германии, Японии, Чехии, России, ЮАР.

В Израиле закон, допускавший существование частных тюрем, был одобрен парламентом в 2004 г., и компания AFI Group даже построила здание на 2000 человек. Но тюрьма так и не открылась – в 2009 г. Верховный суд Израиля признал такую практику противоречащей конституции страны.

Казахстанские тюрьмы повысят свой уровень до Европы

В последнее время казахстанской пенитенциарной системе уделяется повышенное внимание со стороны организации PenalReformInternational («Международная тюремная реформа»). В одной детской и одной женской колонии Казахстана будет проводиться экспериментальная программа, которая поможет адаптироваться к социальным условиям после освобождения из камеры. К тому же сам процесс пребывания за решеткой инициативные члены организации хотят приблизить к европейским стандартам. Не исключено, что частное финансирование строительства тюремных зданий также поспособствует повышению качества жизни казахстанских преступников, которые отбывают свой, зачастую немалый, срок.

В течении трех лет будет реализован проект при поддержке Евросоюза, цель которого улучшение уголовного правосудия. Европейский союз предоставит Казахстану грант на сумму 5.5 миллиона евро с целью совершенствования национальной системы уголовного правосудия. Данные средства, будут использованы на протяжении трех лет. Из предоставленных ЕС денег будут финансироваться академические исследования, процессы совершенствования системы уголовно-правовой статистики, а также производиться обучение офицеров службы пробации и сотрудников пенитенциарной системы. Кроме того, будет осуществляться процесс технического оснащения уголовно-исполнительной системы, в рамках которого часть денег направят на закупку необходимого для полноценного функционирования службы пробации оборудования. Пилотной программой также будет охвачено несколько тюрем, с целью усовершенствования системы трудовой занятости заключенных. В настоящее время это обсуждается с КУИС, происходит формирование списка для закупок всего необходимого оборудования. По-видимому, речь будет идти о закупке оборудования, предназначенного для специализированных учебных заведений, существующих внутри пенитенциарных учреждений. Проект ставит целью более плодотворно обучать сотрудников пенитенциарной системы, эффективнее и шире использовать современные альтернативные меры наказания, которые не связаны с лишением свободы. Также должен вестись контроль поведения правонарушителей с целью недопущения повторного совершения преступлений. Ожидается, что в рамках проекта будет проведена оценка эффективности реформ, системы уголовного правосудия, разработаны стратегические подходы к профилактике правонарушений, предложены меры по развитию уголовного процесса и дальнейшей модернизации уголовно-правовой статистики. Проект окажет содействие в реализации целей, поставленных президентом Нурсултаном Назарбаевым в отношении совершенствования системы уголовного правосудия и приведения ее в соответствие с международными стандартами.

Еще один стратегический вопрос реализации уголовной политики государства в борьбе с преступностью - это развитие альтернативных санкций. В целом все эти мероприятия направлены на то, чтобы Казахстан мог внедрить наиболее эффективным образом международные стандарты и передовой опыт по вопросам реформы уголовного правосудия. Другой компонент - это профессиональная подготовка и повышение квалификации. Основными органами, с которыми в рамках проекта будет налажено сотрудничество, станут Генеральная прокуратура, Министерство юстиции, Министерство внутренних дел, Верховный суд и образовательные учреждения правоохранительных

органов. Международные эксперты будут помогать профильным казахстанским образовательным учреждениям в совершенствовании учебных программ, а также проводить тренинги для практических работников.

В Казахстане происходит принципиальное изменение в расстановке ценностно-нормативных приоритетов в сфере борьбы с преступностью, проводится реформа уголовной политики государства. Наказание в современном уголовном праве носит публичный характер: оно назначается только от имени государства, с использованием специального порядка его назначения, который в современном праве призван гарантировать права человека, обвиняемого в совершении преступления; решение суда о вынесении наказания носит характер общеобязательного для исполнения правового акта, который может быть отменен только в предусмотренном законом порядке вышестоящей судебной инстанцией.

На основе специфических признаков самого деяния можно отграничить наказание от всех остальных мер принудительного правового воздействия: так, гражданско-правовые принудительные меры ответственности не связаны с совершением преступления, а являются следствием гражданско-правового деликта; ответственность в гражданском праве не всегда носит личный характер (возможно, например, поручительство и страхование ответственности); реализация данных мер ответственности направлена в первую очередь на восстановление нарушенных прав, цели лишить ответственное лицо законно принадлежащих ему благ, как правило, не ставится.

Хотелось бы закончить данную статью взглядом на цели наказания, данной Классической школой уголовного права: «Цель наказания заключается не в истязании и мучении человека и не в том, чтобы сделать несуществующим уже совершенное преступление... Цель наказания заключается только в том, чтобы воспрепятствовать виновному вновь нанести вред обществу и удержать других от совершения того же».

Список использованной литературы:

1. Агыбаев А.Н. и др. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть.
2. Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному Кодексу Республики Казахстан (Особенная часть). Астана, 2008.
3. Уголовный Кодекс Республики Казахстан. Астана. Акорда, 3 июля 2014 года, ЗРК № 226-V.
4. Уголовно-процессуальный Кодекс Республики Казахстан. Астана. Акорда, 4 июля 2014 года. ЗРК № 231-V.
5. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан № 4 от 25 июня 2015 года «О некоторых вопросах назначения уголовного наказания».
6. Интернет ресурсы: <http://zakon.kz>, <http://www.inform.kz/>, <http://meta.kz/novosti/kazakhstan/>.

Түйін

Бұл мақалада жазаның қылмыстық заңда пайда болу тарихы, Қазақстан Республикасындағы қылмыстық заңдағы жазаның аспектілері, және қылмыстық заңдағы жазаның 2015 жылы күшіне енген өзгертіулеріне қысқа шолу келтірілген. Қазақстан Республикасының қылмыстық заңның жазасы туралы талқылауын қаралған.

Summary

This article describes the history of punishment in criminal law aspects of the punishment in the criminal law of the Republic of Kazakhstan, as well as an overview of the innovations put into effect in 2015. Discussion touched upon aspects of punishment in criminal law of the Republic of Kazakhstan.

ҚЫЛМЫСТЫҚ НЕМКҰРАЙДЫЛЫҚ БЕЛГІЛЕРІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ СИПАТТАМАСЫ

Алимкулов Б., Нуржанов Ш., Жунусова А.,
Қайнар Академиясының магистранттары

Аннотация: Ғылыми мақала қылмыстық немқұрайдылықтың белгілері сипаттайды және оған әрекеттік және әрекетсіздік жағынан қандай көріністерінің жалпы теориялық болжамын ашады. Немқұрайдылықтың психикалық сипаты өте маңызды рөл атқаратын болғандықтан, сана мен сезіну мәселесінде қаралды. Немқұрайдылықтың зияткерлік элементінің оңтайлы белгісіне кінәлі тұлға қоғамдық қауіпті салдардың болуын алдын ала болжауға міндетті және болжау керектігі айтылды.

Түйін сөздер: Қылмыс, субъект, немқұрайдылық, кінә, тұлға.

Қылмыстық немқұрайдылықтың белгілері келесідей көрініс табады: біріншіден, өзінің әрекеті мен әрекетсіздігі салдарынан қоғамға қауіпті зардаптардың келуін алдын ала болжап білуге мүмкіндігі болмауын айтамыз; екіншіден, зардап салдарды болжап білу міндеттілігін; үшіншіден, тұлғаның болжап білу үшінде мүмкіндігі болуы.

Немқұрайдылық төмендегідей белгілермен сипатталады: а) тұлғаның әрекеті немесе әрекетсіздігінің қоғамға қауіпті салдарының болу мүмкіндігін болжамау; б) тұлғаның осы салдар мүмкіндігін болжау міндеті; в) тұлғаның оны болжау мүмкіндігі.

Кінәнің жалпы түсінігін анықтауда төмендегі мәселе анықталды. Кінә – өнегелілік және құқық тұрғысынан қаралаушы және кінә тудырушы ретінде бағаланатын қоғамдық қауіпті әрекетке тұлғаның психикалық қатынасы. Осыған байланысты, кінә туындалған сәтте қылмыстық немқұрайдылық түсінігін негіздеу үшін оның бойындағы қолдауға ие болмайтын моральдік-құқықтық бағалауға лайықты қоғамдық қауіпті әрекетке психикалық қатынастың болуын сілтеу қажет. Кінәлі адамның немқұрайдылық барысында өзінің әрекетіне психикалық қатынастың сипаттамасы әртүрлі болады:

✓ Субъект нақты бір қауіптің алдын алу ережесін бұзғанын, бірақ қоғамдық қауіпті салдардың туындау мүмкіндігін алдын ала болжай алмауы мүмкін. Немқұрайдылықтың осындай түрі болуы мүмкін. Немқұрайдылықтың осы түрі материалдық құрам да ғана мүмкін болады;

✓ Субъект саналы ерікті сипатқа ие әрекетті жасай отырып ол өзінің әрекетімен нақты бір қауіптің алдын алу ережесін бұзғанын саналы түрде түсінбеуі мүмкін;

✓ Саналы ерікті бақылаудың болмауын тудыратын жағдайға жол бермеуге қабілетті және міндетті болғанда немесе осындай кезде заңмен қорғалатын мүдденің бұзылуын болдырмайтын шара қолданған жағдайда субъекті әрекетінің өзі саналы ерікті бақылаудан алшақ қалуы мүмкін.

Осындай жағдайдың кез-келгенінде субъект түсінбейді, бірақ өз әрекетінің қоғамға қауіпті сипатын саналы түрде түсінуі шарт. Алғашқы екі жағдайда осындай міндет пен саналы түрде түсіну мүмкіндігі әрекет жасалған уақытта болады, ал үшінші жағдайда субъектіні саналы ерікті бақылаудан алшақтатқан қалыптың туындауына алғышарт болған кезеңде субъекті бойында болған. Қоғамдық қауіпке осындай қатынас немқұрайдылықты санадан тыс деректі құрамнан шектетеді [1, 104 б.].

Қылмыстық немқұрайдылықтың зияткерлік мазмұны теріс және оң белгілермен сипатталады.

Немқұрайдылықтың теріс белгісі – тұлғаның қоғамға қауіпті салдардың туындау мүмкіндігін алдын ала болжамау, оған біріншіден, жасалған әрекет немесе әрекетсіздіктің қоғамдық қауіпке сананың болмауы, екіншіден, қылмыстық салдарды болжаудың болмауы жатады.

Заңға сәйкес немқұрайдылықпен әрекет еткен тұлға өзінің әрекеті немесе әрекетсіздігінің қоғамға қауіпті салдарын болжай алмайды. Немқұрайдылық – тұлғаның қашқақтауға, оны болдырмау мүмкіндігі түрінде де салдарды алдын ала болжай алмайтын кінәнің жалғыз түрі. Бұл жерде қылмыс субъектісі мен қылмыстық салдардан зардап шегуші арасындағы оңтайлы психологиялық байланыс мүлдем болмайды.

Немқұрайдылықтың зияткерлік элементінің оңтайлы белгісіне кінәлі тұлға қоғамдық қауіпті салдардың болуын алдын ала болжауға міндетті және болжау керектігі жатады.

Немқұрайдылықтың пәндік мазмұны біріншіден, субъекті түсінген және салдарды болжау мүмкіндігін беретін сана жағдайымен, екіншіден, субъект салдардың болуын алдын ала болжауға міндетті және болжау керектігі қылмыс құрамында сәйкес белгісі бар жағдаймен анықталады. Осындай екі жағдайдың екі тобы өзара байланысты: біріншіні түйсіну екіншіні түйсінуге мүмкіндік береді, олар қосарласқанда ғана немқұрайдылықтың пәндік мазмұнын құрайды.

Немқұрайдылықтың ерікті мазмұны дегеніміз:

- ✧ қоғамдық маңызды әрекет тәсілін таңдау туралы ерікті шешім;
- ✧ кінәлі жасаған әрекет немесе әрекетсіздіктің ерікті сипаты;
- ✧ қоғамға қауіпті салдарды болдырмауға бағытталған мінез-құлықтың ерікті актілерінің болмауы.

Немқұрайдылықтың ерікті мазмұнының барлық компоненті оның зияткерлік элементінің жағымсыз сипаты кінәлі тұлға қоғамдық қауіп салдарының туындау мүмкіндігін болжай алмауымен ұштасады.

Субъекті еркі туындайтын қоғамдық қауіпті салдарымен (олар оның өнімі болмайды) тікелей байланыспайды, ал қылмыстық немқұрайдылық оның зияткерлік элементі көмегімен бекітіледі. Ол қоғамдық қауіпті салдарды алдын ала болжамаумен сипатталатын кінәнің жалғыз түрі, тек осындай алдын ала болжау болмаған жағдайда ғана қылмыстық немқұрайдылық формасында кінәнің болуы туралы мәселе туындайды. Байқаусыздықтың осы түрі субъект өз әрекетінен қоғамға қауіпті салдардың туындауы болжауға міндетті және болжай алуымен анықталады. Міндеттілік *объективтілік* белгіге, ал алдын ала болжау мүмкіндігі немқұрайдылықтың *субъективті* белгісін білдіреді [2, 90 б.].

Қылмыстық немқұрайдылық барысында қоғамға қауіпті салдарға психикалық қатынас орнату тұлғаның бойында осындай салдардың туындауын алдын ала болжаудың болмауының арқасында танымал қиындыққа ұшыратады. Қылмыстық немқұрайдылық осындай ерекшелігімен қасақана жасалған қылмыстан, сонымен қатар байқаусыздықтың басқа түрі – қылмыстық сенімділіктен ерекшеленеді. Керісінше, осы белгі қылмыстық немқұрайдылық және зардап келтіруге кінәсіздік үшін де ортақ болып табылады. Осыған байланысты қылмыстық немқұрайдылық кезінде кінә қою ерекше маңызды мәнге ие: ол қылмыстық немқұрайдылық пен жағдай арасында өтетін шекараны ғана анықтап қоймай, сонымен қатар кінәлі әрекетті кінәсіз әрекеттен шектетуі қажет [3, 64 б.].

Қоғамға қауіпті салдардың туындау мүмкіндігін алдын ала болжамау немқұрайдылықты кездейсоқ, кінәсіз түрде зардап келтірумен жақындатады, әдебиеттерде осы жағдай қоғамдық қауіпті салдарға психикалық қатынастың өзіндік түрі ретінде қарастырылады. Немқұрайдылыққа қарағанда «жағдай» немқұрайдылықты кінә түрі ретінде анықтайтын объективті немесе субъективті белгілердің болмауымен сипатталады. Әдебиеттерде, сонымен қатар сот практикасында кінәсіз зардап келтіру ретінде «жағдай» әдетте қоғамға қауіпті салдарды алдын ала болжау және алдын алу мүмкіндігінің жоқтығымен негізделеді. Сонымен қатар, ҚР Қылмыстық заңнамасының 2 бөлімі, 21 бабы «егер тұлға өзінің әрекет немесе әрекетсіздігі салдарынан зардаптың туындауын болжай алмаған немесе болжауға міндетті болмаған жағдайда» қылмыстық құрамы бар екенін қарастырады.

Қоғамға қауіпті кездейсоқ зардап салдары немқұрайдылықтың объективті белгісінің, яғни зиянды салдарды алдын ала болжау міндетінің болмауымен ұштасады. Осындай

«жағдайға» мысалға мынаны жатқызуға болады, темекі шегіп, жанып тұрған шырпы бензиннен қалған бөшкеге түсіп, бензин буының жарылысына соқтыратын тұлғаға қатысты қылмыстық істі жатқызуға болады. Жарылыс кезінде бөшкенің түбі өтіп бара жатқан жүргіншіні өлімге соқтыратын жарақатын тудырған жағдайда, сот жүргіншінің өлімі кездейсоқ бақытсыз жағдай нәтижесінде туындаған дегені қорытынды жасайды, өйткені, туындаған салдарды болжау және ескерту тұлғаның міндетіне енбейді, осыған байланысты ол ауыр зардапты кінәсіз түрде тудырды.

Қоғамға қауіпті салдарды кінәсіз түрде жасау немқұрайдылықтың объективті және субъективті белгісінің бір уақытта болмауымен ұштасуы мүмкін. Сонымен, Жоғары Сот Пленумы малға шөп дайындап жүріп өзімен бірге келіп, жағалаудан суға құлап, батып кеткен балаға қарамай абайсызда адам өлтіргені үшін соттау негізсіз деп тапты. Бала суға құлағанда, оны құтқару үшін өзенге сүңгіп, бірақ сәтсіз болуы мүмкін. Осындай жағдайда ол қандай да бір адамның өмірінің қиылуы мүмкіндігін алдын ала болжауға және болжай алуға міндетті емес.

Қарастырылып отырған «жағдай» түрлерінде «кінәлі сәт» болмайды, яғни қылмыстық-құқықтық шектеуге негіз жоқ, сондықтан да қылмыстық жауапкершілікке де негіз жоқ.

Әдебиеттер тізімі:

1. Дагель П.С. Котов Д.П. Субъективная сторона преступления и ее установление, Издательство Воронежского университета, 1974. – С. 140
2. Макашвили В.Г. Уголовная ответственность за неосторожность, Москва, 1957. – С.90
3. Рарог А.И. Вина в советском уголовном права, Издательство Саратовского университете, 1987. – С.64

Summary

Negligence is characterized by the following signs: (a) the prediction face of the possibility of the onset of socially dangerous consequences of his action or omission; (b) the duty of a person to foresee these consequences; C) the possibility of their faces anticipate.

Резюме

При определении общего понятия вины было установлено, что вина – это психическое отношение лица к общественно опасному деянию, оцениваемое нравственностью и правом как порицаемое и осуждаемое. Следовательно, для того чтобы обосновать в понятии преступной небрежности момент вины, необходимо указать на наличие в ней психического отношения к общественно опасному деянию, которое заслуживает неодобрительной морально-правовой оценки.

УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ НЕБРЕЖНОСТЬ И ЕЕ КРИТЕРИИ

Оразғалиев Д., Болат Ж., Вольф С.,
Магистранты Академия Кайнар

Аннотация: *Статья раскрывает понятие, виды и признаки неосторожной вины, сущность небрежности, её психологическое содержание. Отражает специфику легкомыслия: интеллектуальный и волевой моменты, проводит отграничение легкомыслия от косвенного умысла, определяет критерии оценки степени преступной небрежности.*

Ключевые слова: *уголовное право, понятие, виды, признаки, сущность.*

Небрежность характеризуется следующими признаками: а) непредвидение лицом возможности наступления общественно опасных последствий своего действия или бездействия; б) обязанность лица предвидеть эти последствия; в) возможность лица их предвидеть.

При определении общего понятия вины было установлено, что вина – это психическое отношение лица к общественно опасному деянию, оцениваемое нравственностью и правом как порицаемое и осуждаемое. Следовательно, для того чтобы обосновать в понятии преступной небрежности момент вины, необходимо указать на наличие в ней психического отношения к общественно опасному деянию, которое заслуживает неодобрительной морально-правовой оценки. Характеристика психического отношения виновного к своему деянию при небрежности может быть различной:

✓ Субъект может сознавать, что он нарушает определенные правила предосторожности, не предвидя, однако, возможности наступления общественно опасных последствий. Этот вид небрежности возможен. Этот вид небрежности возможен, очевидно, лишь в материальных составах;

✓ Субъект, совершая деяние, носящее сознательный волевой характер, может не сознавать, что этим деянием он нарушает определенные правила предосторожности;

✓ Само деяние субъекта может быть лишено сознательного волевого контроля, при условии, что субъект мог и должен был не допустить состояния, вызвавшего отсутствие сознательного волевого контроля, либо принять меры, чтобы в таком состоянии не допустить нарушения охраняемых законом интересов.

В любом из этих случаев субъект не сознает, но имеет возможность и обязан сознавать общественно опасный характер совершаемого деяния. В первых двух случаях эта обязанность и возможность сознания существовала во время совершения деяния, в третьем случае она имела у субъекта в период, предшествовавший возникновению состояния, лишившего субъекта сознательного волевого контроля. Это отношение к общественной опасности ограничивает небрежность в формальных составах от умысла [1, с. 104].

Интеллектуальное содержание преступной небрежности характеризуется двумя признаками: отрицательным и положительным.

Отрицательный признак небрежности - непредвидение лицом возможности наступления общественно опасных последствий – включает в себя, *во-первых*, отсутствие сознания общественной опасности совершаемого действия или бездействия, а, *во-вторых*, отсутствие предвидения преступных последствий.

В соответствии с законом лицо, действующее по небрежности, не предвидит возможности наступления общественно опасных последствий своего действия или бездействия. Небрежность – это единственная разновидность вины, при которой лицо не предвидит последствий ни в форме неизбежности, ни в форме возможности их наступления. Здесь вообще отсутствует позитивная психологическая связь между субъектом преступления и причиненными им преступными последствиями.

Положительный признак интеллектуального элемента небрежности состоит в том, что виновный должен был и мог предвидеть наступление фактически причиненных общественно опасных последствий.

Предметное содержание небрежности определяется, *во-первых*, теми обстоятельствами, которые сознавал субъект и сознание которых давало ему возможность предвидеть последствия, и, *во-вторых*, теми обстоятельствами, соответствующими признаками состава преступления, которые субъект мог и должен был сознавать (предвидеть). Эти две группы обстоятельств взаимосвязаны: осознание первых создает возможность осознания вторых, и лишь в совокупности они составляют предметное содержание небрежности.

Волевое содержание небрежности означает:

✧ волевое решение о выборе способа общественно значимого поведения;

- ✧ волевой характер совершаемого виновным действия или бездействия;
- ✧ отсутствие волевых актов поведения, направленных на предотвращение общественно опасных последствий.

Во всех своих компонентах волевое содержание небрежности обусловлено негативным характером ее интеллектуального элемента, тем, что виновный не предвидит возможности наступления общественно опасных последствий.

Поскольку воля субъекта непосредственно не связана с наступившими общественно опасными последствиями (они не являются ее продуктом), то практически преступная небрежность устанавливается с помощью интеллектуального ее элемента. Она является единственной разновидностью вины, характеризующейся непредвидением общественно опасных последствий, и только при отсутствии такого предвидения возникает вопрос о наличии вины в форме преступной небрежности. Этот вид неосторожности определяется тем, должен ли был и мог ли субъект предвидеть наступление общественно опасных последствий своего деяния. Долженствование означает *объективный* критерий, а возможность предвидения – *субъективный* критерий небрежности [2, с. 90].

Установление психического отношения к общественно опасному последствию при преступной небрежности представляет известные затруднения благодаря тому, что при ней у лица отсутствует всякое предвидение наступления такого последствия. Этой особенностью преступная небрежность отличается как от умысла, так и от другого вида неосторожности – преступной самонадеянности. Наоборот, тот же признак является общим для преступной небрежности и невиновным причинением вреда. Вследствие этого установление вины при преступной небрежности приобретает особенно важное значение: оно должно не только определить границу, которая проходит между преступной небрежностью и случаем, но вообще отграничить всю область виновного поведения от невиновного [3, с. 64].

Непредвидение возможности наступления общественно опасных последствий сближает небрежность со случайным, невиновным причинением вреда, которое в литературе рассматривается как самостоятельный вид психического отношения к общественно опасным последствиям. В отличие от небрежности "случай" характеризуется отсутствием объективного или субъективного критериев, определяющих небрежность как вид вины. В литературе, как и в судебной практике, "случай" как невиновное причинение вреда обычно обосновывается отсутствием возможности предвидеть и предотвратить общественно опасные последствия. К тому же статья 10 ч.2 Уголовного Закона ЛР предусматривает отсутствие уголовного наказания, "если лицо не предвидело, ему не нужно было предвидеть или оно не могло предвидеть возможность наступления последствий своего действия или бездействия."

Случайное причинение общественно опасных последствий может быть обусловлено отсутствием объективного критерия небрежности, то есть обязанности предвидеть вредные последствия. Примером такого "случая" может служить уголовное дело по обвинению лица, который закулив, бросил горящую спичку, которая попала в лежавшую у дороги бочку из-под бензина и вызвала взрыв паров бензина. При взрыве дно бочки вылетело и, попав в прохожего, причинило ему смертельное ранение. Суд пришел к выводу, что смерть прохожего наступила в результате несчастного случая, поскольку в обязанности лица не входило предвидение и предупреждение фактически наступивших последствий, следовательно, он причинил тяжкие последствия без вины.

Невиновное причинение общественно опасных последствий может быть обусловлено одновременным отсутствием и объективного и субъективного критерием небрежности. Так, Пленум Верховного Суда признал необоснованным осуждение за неосторожное убийство лица, который, заготавливая траву для скота, не уследил ребенка, пришедшего вместе с ним, который упал в реку с обрыва и утонул. Когда ребенок упал в реку, он бросился в реку чтобы спасти его, но безуспешно. При таких обстоятельствах, он

не должен был и не мог предвидеть возможности наступления смерти кого-либо и поэтому происшедшее следует считать несчастным случаем.

В рассмотренных разновидностях "случая" отсутствует "момент вины", то есть основание для уголовно-правового упрека, а следовательно, и для уголовной ответственности.

Список литературы:

4. Дагель П.С. Котов Д.П. Субъективная сторона преступления и ее установление, Издательство Воронежского университета, 1974. – С. 140

5. Макашвили В.Г. Уголовная ответственность за неосторожность, Москва, 1957. – С.90

6. Рарог А.И. Вина в советском уголовном праве, Издательство Саратовского университета, 1987. – С.64

Түйін

Қылмыстық немқұрайдылықтың белгілері келесідей көрініс табады: біріншіден, өзінің әрекеті мен әрекетсіздігі салдарынан қоғамға қауіпті зардаптардың келуін алдын ала болжап білуге мүмкіндігі болмауын айтамыз; екіншіден, зардап салдарды болжап білу міндеттілігін; үшіншіден, тұлғаның болжап білу үшінде мүмкіндігі болуы.

Summary

Negligence is characterized by the following signs: (a) the prediction face of the possibility of the onset of socially dangerous consequences of his action or omission; (b) the duty of a person to foresee these consequences; C) the possibility of their faces anticipate.

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ТЕХНИКИ НЕОСТОРОЖНОГО ПРЕСТУПЛЕНИЯ

Елемесов Х., Маликов К., Болат А.,
Магистранты университета Кайнар

Аннотация: В данной статье рассмотрены проблемы взаимодействия личности с опасной ситуацией и опасными в ней орудиями (средствами) деяния. Проанализированы характерные особенности преступлений, связанных с преступлениями порожденными невнимательностью и повлекших причинение вреда охраняемым уголовным правом интересам общества. Формулирует основную характеристику техники неосторожного преступления.

Ключевые слова: преступления, неосторожные преступления, ситуация, причинение вреда.

В основе неосторожного преступления всегда лежит порожденная невнимательностью ошибка лица, повлекшая, а в некоторых предусмотренных законом случаях – создавшая опасность причинения такого вреда. Причем эта ошибка, которую субъект мог и должен был избежать, предотвратить, является неизвинительной ошибкой. Она касается оценки ситуации, причиняющих свойств совершаемого деяния, силы факторов, противодействующих наступлению вредных последствий и т.д. В этом прежде всего состоит специфика причин неосторожных преступлений в отличии от преступлений умышленных.

Источником такой ошибки является взаимодействие личности с орудиями или средствами деяния в определенной ситуации. Чтобы ошибка могла быть признана виновной (и, таким образом, была констатирована неосторожность), необходимо:

во-первых, чтобы ситуация или орудие (средство) давали лицу информацию, сигнализировали о возможности причинения вреда обществу, об опасности совершаемого деяния;

во-вторых, необходимо, чтобы ситуация или орудие создавали для лица объективную возможность избежать этого вреда;

в-третьих, необходимо, чтобы само лицо по своим индивидуальным качествам было способно воспринять и осознать эту информацию, принять на ее основе правильное решение и осуществить его, избежав тем самым причинения вреда обществу. При совершении неосторожного преступления эта способность оказывается нереализованной и обществу причиняется вред.

Под *ситуацией* понимаются предметы и процессы внешнего мира, с которыми субъект сталкивается, соприкасается в своей повседневной жизни и профессиональной деятельности. Под *орудиями* и *средствами* понимаются те предметы и процессы, которые лицо использует в практической деятельности ради достижения своих целей.

Конкретная причина неосторожного преступления – это взаимодействие личности с опасной ситуацией и опасными в ней орудиями (средствами) деяния. В этом заключается существенная особенность причин неосторожных преступлений в отличие от причин умышленных преступлений. В умышленных преступлениях орудие сознательно избирается субъектом для причинения вреда обществу, а при совершении неосторожных преступлений орудие приобретает известную самостоятельность. Использование его во вред обществу не входит в сферу сознательной деятельности личности.

Взаимодействие личности с ситуацией и орудием деяния есть взаимодействие субъективного и объективного. Неосторожное причинение вреда является результатом противоречия между требованиями, предъявляемыми лицу объективной ситуацией и орудием, и субъективным моментом – поведением человека. Личность в этих случаях оказывается "несостоятельной" перед требованиями ситуации. Орудие (средство) выходит из-под контроля человека, а он либо не достигает поставленных им целей, либо "перевыполняет" их, и наступает непредвиденный им общественно опасный результат [1, с. 31].

Объективные элементы неосторожного преступления – *ситуация и орудие (средство)* – создают лишь возможность причинения вреда обществу. Эта возможность реализуется в результате поведения виновного, т.е. действия субъективного (личностного) фактора. Почему же лицо, не желающее причинения вреда обществу и не допускающее его сознательно, т.е. стремящееся избежать этого вреда, не использует возможности, сохраняющиеся для этого в ситуации и орудии? Ведь предполагается, что лицо было способно, могло избежать причинения вреда в данной ситуации. Это объясняется определенными психологическими дефектами неосторожно действующего лица, приводящими его к нарушению правил предосторожности. Они условно могут быть разделены на три группы, что, впрочем, не исключает их переплетения:

✎ дефекты восприятия и переработки информации (субъект не воспринял имеющуюся информацию о необходимости соблюдения правил предосторожности, не осознал воспринятую им информацию, неправильно оценил ее, сделав ошибочные выводы);

✎ дефекты решения (субъект не нашел решения, которое исключило бы причинение вреда обществу, принял неправильное решение);

✎ дефекты действия (субъект не смог правильно осуществить действие, необходимое для предотвращения вредного результата).

Такие дефекты, приводящие к неосторожному причинению вреда могут корениться и в интеллектуальной, и в волевой, и в эмоциональной, и в других сферах личности. Психологическими корнями неосторожности, т.е. отрицательными чертами личности, порождающими в определенной ситуации неосторожные преступления, являются, как правило, легкомыслие, беспечность, пренебрежительное отношение к правилам

предосторожности, несосредоточенность на выполняемой работе, недостаточность прилагаемых волевых усилий и т.д. Все они могут быть объединены общим понятием *невнимательность*.

Неосторожность, как форма вины, возможна не только в материальных составах, но и в формальных. Единственно, что при формальных деликтах логически исключается самонадеянность. Если субъект совершает общественно опасное деяние и сознает это, он не может, хотя бы и легкомысленно, рассчитывать, что предотвратит такое деяние, или рассчитывать, что его деяние перестанет быть опасным. При формальных составах опасность представляет наиболее общий, абстрактный признак деяния в различных проявлениях. Она выступает как имманентное свойство деяния. Поэтому сознание ее не оставляет места для какого-либо предположения, что при наличии определенных обстоятельств (на которые можно было рассчитывать в результативных преступлениях) фактическая сторона деяния в какой-то момент лишится своего неотъемлемого социального свойства.

Иначе дело обстоит с небрежностью. В законодательных терминах небрежность означает непредвидение последствий деяния при должнствовании и возможности их предвидения. Но с психологической точки зрения непредвидение какого-либо ожидаемого изменения во внешнем мире – это то же самое, что предварительное неосознание фактов, относящихся к будущему. В этом смысле "непредвидение" и "неосознание" – суть термины однопорядковые, и разница между ними заключается разве в том, что первый из этих терминов употребляется применительно к будущему (ожидаемому), а второй – применительно к настоящему (уже происходящему).

Следовательно, если вообще можно говорить о неосторожности в формальных составах, то придется оперировать понятием *осознания*. В частности, поскольку объективная сторона таких составов не предполагает ни последствий, ни причинной связи, то неосторожность, видимо, придется характеризовать как неосознание самого общественно опасного деяния при возможности и должнствовании его осознать. [2, с 104] мии

К формальным составам, допускающим в принципе ответственность за неосторожность, приложимы все психологические и социально-нормативные элементы, из которых складывается законодательная формула неосторожной вины. Ими являются: неосознание (непредвидение), обязанность осознания (предвидения) и субъективная возможность осознания (предвидения). Специфика заключается разве в том, что в своей совокупности все эти элементы относятся исключительно к общественно опасному деянию. В формальных составах объективная сторона преступления представлена в виде одного единственного признака – общественно опасного деяния. Поэтому в них содержание неосторожной вины могут составить фактические и социальные элементы только этого деяния.

При совершении неосторожных преступлений невозможны приготовление, покушение и соучастие. Соучастие представляет собой участие нескольких лиц в совершении одного единого преступления. Это единство преступления, совершаемого соучастниками, выражается, во-первых, в том, что действия всех соучастников стоят в причинной связи с общественно-опасным результатом, который наступает в результате совокупных действий. Это единство выражается, во-вторых, в том, что все соучастники сознательно направляют свою деятельность к достижению одного и того же преступного результата. Но, конечно же, нельзя говорить об одном едином преступном деянии там, где одни лица действуют умышленно, а другие по неосторожности. Совпадение таких различных форм вины, какими являются умысел и неосторожность, не может дать единства преступного деяния. Неосторожность более легкая форма вины и по существу своему отличается от умысла.

Не может быть соучастия и в тех случаях, когда все участники совершенного преступления действуют по неосторожности. Единство преступления при соучастии

создается сознательным направлением воли всех совместно действующих лиц на выполнение одного деяния, а этого сознательного направления воли к одному единому преступному последствию нет в тех случаях, когда все участники деяния действуют по неосторожности. [3, с 104]

Таким образом, состав преступления как средство для отграничения преступных деяний от непроступных и как средство для установления различной степени общественной опасности запрещенных Уголовным Законом деяний имеет решающее значение для осуществления борьбы с общественно-опасными посягательствами на основе единой законности. Уголовное право считает обоснованным применение наказания лишь в том случае, если поведение лица угрожает существованию и целостности охраняемых правопорядком объектов. Не все то, что общественно опасно, является в то же время противоправным в уголовно-правовом смысле. Только определенная степень общественной опасности придает деянию преступный характер. Поэтому, неосторожность в преступлениях имеет существенное значение и является основанием для привлечения к уголовной ответственности.

Список литературы:

1. Дагель П.С. Неосторожность. Уголовно-правовые и криминологические проблемы, «Юридическая литература», Москва, 1977. – С.31-33
2. Угрехелидзе М.Г. Проблема неосторожной вины в уголовном праве, «МЕЦНИЕРЕБА» Тбилиси, 1976. – 104
3. Макашвили В.Г. Уголовная ответственность за неосторожность, Москва, 1957. – С.121

Түйін

Абайсыздық қылмыстардың артында негізінде тұлғаның алаңғасарлығы іс-әрекеті болып келеді қылмыстық заңмен қорғалатын қоғам мүддесінің объектісіне зардап салдар әкелумен көрініс табады. Ал кей жағдайда заңмен қорғалған объектіге зиянды қауіп туғызады. Бұл қателіктерден субъект алдын ала қамданған жағдайда тосу мүмкін болатын. Жағдаятқа дұрыс баға беру арқылы себеп салдар мен зияннан құтылу мүмкіндігі қарастыру арқылы абайсыздық қылмыстың алдын алу әбден мүмкін болатын. Абайсыздық қылмысының қасақаналыққа қарағанда осындай арнайы себептердің алын алу айырмашылығы осында.

Summary

In the basis of negligent crime is always generated by the error, negligence of a person, which has involved the infliction of harm to the protected legal interests of the society, and in some cases envisaged by the law has created the danger of causing such harm. This error, which the subject could and should avoid, prevent, is неизвинительной mistake. It concerns the assessment of the situation, causing properties perpetrated the acts, the forces of the factors opposing the occurrence of the harmful consequences and etc. In this first of all is the specificity of the reasons for the unwary crimes in contrast to the crimes of intentional.

